

د پوهنې وزارت

د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د
روزنې او د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف لوی ریاست

تاریخ

یوولسم ټولگی

تاریخ - یوولسم ټولگی

پلورل پې په
ي.

Ketabton.com

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ. ش

د تعلیمي نصاب، د ټیوونکو د روزنې او
د ساینس د مرکز معینیت
د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي
کتابونو د تالیف عمومي ریاست

تاریخ

یوولسم ټولگي

د چاپ کال: ۱۳۹۰ هـ. ش

ليکوالان:

دکتور فاروق انصاري

سر مؤلف عبدالغياث غوري

مؤلف عبدالمالک عابد

علمي او مسلکي ايډيټي:

پوهنمل زلمی هوتک

د ژبې ايډيټي:

پوهنمل بريالۍ باجوړی

سر مؤلف امين الله نژند

دیني، سیاسي او فرهنگي کمیټه:

ډاکټر عطاء الله واحديار د پوهنې وزارت ستر سلاکار او د نشراتو رئیس.

دکتور عبدالصبور فخري

حبيب الله راحل د تعلیمي نصاب په ریاست کې د پوهنې وزارت سلاکار.

د څارنې کمیټه:

دکتور اسلام الله محقق د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د روزنې او د ساینس مرکز معین

دکتور شیر علي ظریفی د تعلیمي نصاب د پروژې مسوول

د سر مؤلف مرستیال عبدالظاهر گلستانی د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی رس

طرح او ډیزان :

حمید کریمي سنجدل دره نبي

ملي سرود

دا عزت د هر افغان دى	دا وطن افغانستان دى
هر بچى يې قهرمان دى	کور د سولې کور د تورې
د بلوڅو د ازبکو	دا وطن د ټولو کور دى
د ترکمنو د تاجکو	د پښتون او هزاره وو
پامريان، نورستانيان	ورسره عرب، گوجر دي
هم ايماق، هم پشه بان	براهوي دي، قزلباش دي
لکه لمر پر شنه اسمان	دا هیواد به تل خلیږي
لکه زړه وي جاویدان	په سینه کې د اسیا به
وايو الله اکبر وایو الله اکبر	نوم د حق مو دى رهبر

بسم الله الرحمن الرحيم

د پوهنې د وزیر پېغام گرانو ښوونکو او زده کوونکو،

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختیا او پرمختګ بنسټ جوړوي. تعلیمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توک دی چې د معاصر علمي پرمختګ او پورتنۍ د اړتیاوو له مخې رامنځته کېږي. څرګنده ده چې علمي پرمختګ او پوښتني اړتیاوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعلیمي نصاب هم علمي او رغنده انکشاف ومومي. البته نه ښایي چې تعلیمي نصاب د سیاسي بدلونونو او د اشخاصو د نظریو او هیلو تابع شي. دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتیب شوی دی. علمي ګټورې موضوعګانې پکې زياتې شوې دي. د زده کړې په بهیر کې د زده کوونکو فعال ساتل د تدریسي پلان برخه ګرځیدلې ده.

هیله من یم دا کتاب له لارښوونو او تعلیمي پلان سره سم د فعالې زده کړې د میتودونو د کارولو له لارې تدریس شي او د زده کوونکو میندې او پلرونه هم د خپلو لوڼو او زامنو په پاکفیه ښوونه او روزنه کې پرله پسې ګډه مرسته وکړي چې د پوهنې د نظام هیلې ترسره شي او زده کوونکو او هېواد ته ښې بریاوې ور په برخه کړي.

پر دې ټکي پوره باور لرم چې زموږ ګران ښوونکي د تعلیمي نصاب په رغنده پلي کولو کې خپل مسؤلیت په رښتوني توګه سرته رسوي.

د پوهنې وزارت تل زیار ګاږي چې د پوهنې تعلیمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دین له بنسټونو، د وطن دوستۍ د پاک حس په ساتلو او علمي معیارونو سره سم د ټولنې د څرګندو اړتیاوو له مخې پراختیا ومومي.

په دې ګډ کې د هېواد له ټولو علمي شخصیتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده کوونکو له میندو او پلرونو څخه هیله لرم چې د خپلو نظریو او رغنده وړاندیزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لا ښه تالیف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتیب کې ښې مرسته کړې، له ملي او نړیوالو درنو مؤسسو، او نورو ملګرو هېوادونو څخه چې د نوي تعلیمي نصاب په چمتو کولو او تدوین او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې ښې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفیق

فاروق وردګ

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزیر

د مطالبو پر ليک

مخونه

عنوانونه

۴-۳	د افغانستان عمومي وضعه د اسلام د ظهور په درشل کې
۸-۵	افغانستان ته د اسلام راتگ او خپرېدل
۱۲-۹	افغانستان د امويانو په دوره کې
۱۴-۱۳	له امويانو څخه عباسيانو ته د واک انتقال
۱۸-۱۵	افغانستان د عباسيانو په دوره کې
۲۰-۱۹	د عربي مسلمانانو او افغانستان د خلکو خپلمنځي اغيزې
۲۸-۲۳	طاهريان او صفاريان
۳۴-۲۹	سامانيان
۴۲-۳۵	غزنيان او سلجوقيان
۴۸-۴۳	غوريان او خوارزم شاهيان
۵۲-۴۹	مغول او ال کرت
۵۶-۵۳	تيمور گورکاني او د ده خايناستي
۶۰-۵۷	د مغولو او تيموريانو په دوره کې اقتصاد او فرهنگ
۶۴-۶۳	د کندهار له پاڅونه مخکې د افغانستان وضعه
۶۶-۶۵	بابريان او افغانستان
۶۸-۶۷	افغانستان او صفويان
۷۲-۶۹	د حاجي ميريس نيکه تر مشرۍ لاندې د کندهار پاڅون
۷۶-۷۳	په ايران کې د هوتکي دولت را منځته کېدل
۷۸-۷۷	د هوتکيانو په دوره کې اقتصاد او فرهنگ
۸۴-۸۱	په هند کې افغاني پاچاهان

د مطالبو لړ ليک

مخونه

عنوانونه

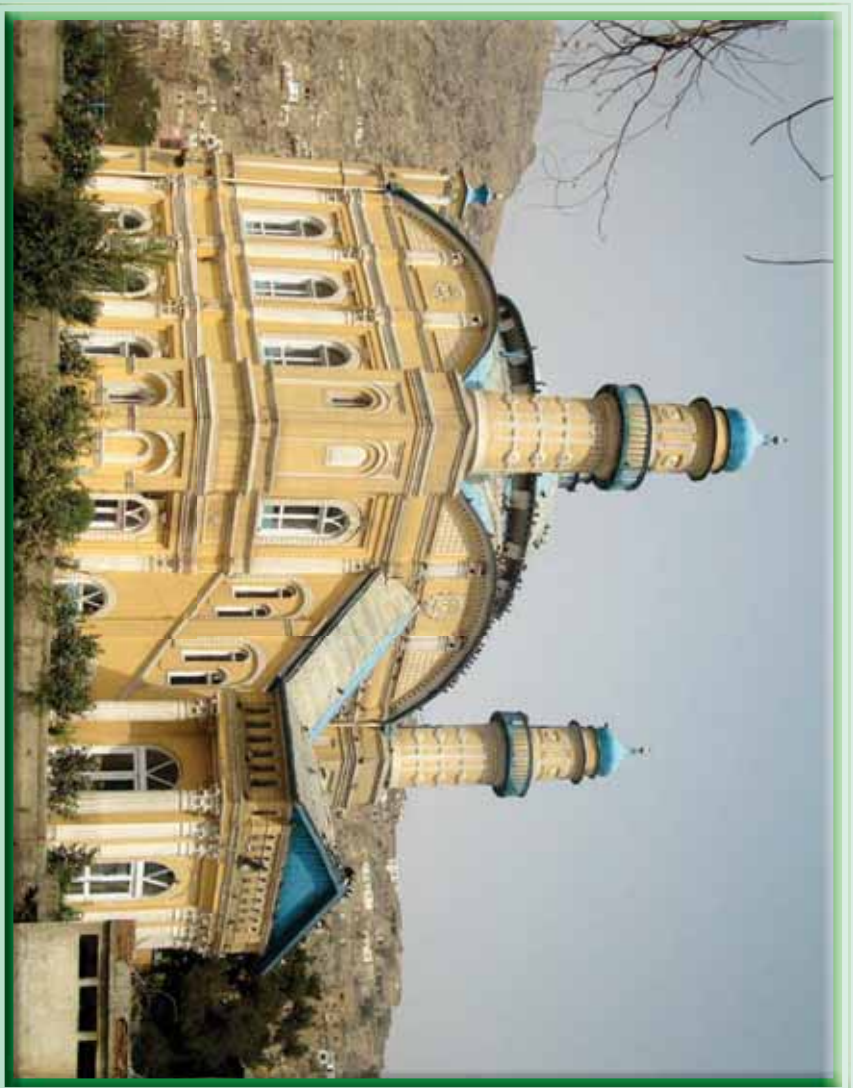
۸۶-۸۵	لوردیان او سوریان
۹۰-۸۹	ایران په منځنیو پیړیو کې
۹۴-۹۱	ایران په نویو پیړیو کې
۹۶-۹۵	هند په منځنیو پیړیو کې
۱۰۰-۹۷	هند په نویو پیړیو کې
۱۰۴-۱۰۱	دهند په باوري دوره کې علم، فرهنگ او هنر
۱۰۸-۱۰۵	چین په منځنیو پیړیو کې
۱۱۰-۱۰۹	چین په نویو پیړیو کې
۱۱۰-۱۰۹	د چین اقتصادي، فرهنگي او هنري وضع
۱۱۲-۱۱۱	اروپا په منځنیو پیړیو کې
۱۲۶-۱۲۱	صليبي جگړې
۱۳۲-۱۲۷	د اروپا سياسي اوضاع د رنسانس په عصر کې
۱۳۴-۱۳۳	په نویو پیړیو کې د اروپا علمي او فکري بدلونونه
۱۳۸-۱۳۵	په نویو پیړیو کې د اروپا سياسي بدلونونه
۱۴۰-۱۳۹	د انگلستان صنعتي انقلاب
۱۴۴-۱۴۱	د عثماني دولت را منځته کېدل
۱۴۶-۱۴۵	د امریکا د متحده ایالاتو د خپلواکۍ انقلاب
۱۴۸-۱۴۷	د امریکا د متحده ایالاتو د پرمختګ د لور تیا لارې چارې

لوهری خیر کی

افغانستان او اسلام

تبر کال د اسلام له تاریخ سره آشنا شوئ. په دې خپرکي کې به په منځنیو او نورو پیړیو کې د افغانستان له تاریخ سره په لنډه توګه بلدتیا ترلاسه کړئ.

د شاه وړ شمېر (عليه الرحمه) جومات

د دې څپرکي موخې

هيله کيږي چې زده کونکي لاندې پوهنيزې، مهارتي او ذهني موخو ته ورسېږي.

- د اسلام د ظهور په درشل کې د افغانستان له عمومي وضعې، افغانستان ته د اسلام د سپېڅلي دين راتگ او خپرېدل، افغانستان د امويانو په دوره کې، له امويانو څخه عباسيانو ته د واک انتقال، افغانستان د عباسيانو په دوره کې او د مسلمانانو او د افغانستان د خلکو په دواړو څيزو اغيزو خبر شي.

- په افغانستان کې د مسلمانانو د بري لاملونه او همدارنگه د ځينو اميرانو پر وړاندې د افغانستان د خلکو د پاڅونونو د دلايل وپېژني.

- د اسلامي او تاريخي هويت او د پوهې د لاسته راوړلو سره مينه پيدا کړي.

افغانستان او اسلام د افغانستان عمومي وضع د اسلام د ظهور په درشل کې

په دې لوست کې، به د اسلام د ظهور په وخت کې د افغانستان د وضعې او حالت له څرنګوالي او هغو لاملونو سره په لنډه توګه بلدتیا ومومئ چې اسلام ته زموږ د هېوادوالو د لیوالتیا سبب ګرځېدلي وو.

د اسلام د ظهور په وخت کې د افغانستان شرایط پایداره نه وو او سیاسي، اقتصادي او ټولنیز ټینګښت یې نه درلود چې په لنډه توګه به د ځینو برخو په تشریح پیل وکړو.

۱- سیاسي وضعه

د شپږمې میلادي پېړۍ په دویمه نیمايي کې څه وخت چې د یفتلیانو دولت مخ په خور روان شو د ایرانی ساسانیانو او د ماوراءالنهر د ترکانو لاسوهنه په ترتیب سره د افغانستان شمال لوېدیځ، شمال او شمال ختیځ ته وغلېدله او تسلط یې وموند. پاتې هېواد په ملوک الطوائفی حکومتونو ووېشل شو او ډیر سیمه ییز حکومتونه رامنځته شول. د بیلګې په توګه په غور کې د سوریانو کورنۍ، په بامیانو کې د (شېران)، په کابل کې د (رتیلان) او په غزني او ګردیز کې د (لویکیانو) سیمه ییز حکومتونه په پښو ودرېدل.

۲- اقتصادي او ټولنیزه وضعه

د اسلام د ظهور څخه، پخوا افغانستان د سوداګریزو مالونو د وړلو او راوړلو لاره وه. د ورېښمو مشهوره لاره له دې سیمې څخه تېره شوې وه او سوداګریز کاروانونه به له چین او هند څخه ایران، عراق، ترکیې، لوېدیځو هېوادونو او ختیځ روم ته رسېدل، همدارنګه د کرنیزو ځمکو، پرمانه اوبو، مساعدي هو او انساني قوې شتوالي لا ځلولې و. خو د اسلام د ظهور په وخت کې یې د یوه سیاسي او اداري مرکزیت د نشتوالی له کبله شرایط د ویجاړۍ لوري ته مخه کړه، چې کله به یې یوه او کله به یې بله سیمه یرغل او چور کوله.

له بلې خوا، د ټولنې زیاتره وګړي په کرنې، مالدارۍ او کسبګرۍ بوخت وو، د خپلو عایداتو یوه برخه به یې د عبادت ځایونو ساتونکو ته ورکوله او دغه کړنلاره د دوی د زیاتې بیوزلۍ سبب کېدله.

همدارنګه د وخت په تېرېدو سره د ځینو بزرګرو ځمکې د لویو ځمکو لار لاسته ورغلې، یوې ډلې ته د شتمنۍ لاسته ورټلل او د بلې ډلې بیوزلي د دې سبب شول چې سخته مالي او اقتصادي نالاندوالي رامنځته شي.

۳- پوهنیزه، ادبي او دیني وضعه

دین چې د یوې ټولنې د یووالي پیاوړی لامل شمېرل کېږي، په افغانستان کې یې د اسلام د پیدایښت په درشل کې د ټولنې د خلکو په باور کې خپل حیثیت له لاسه ورکړ او په خپله د بې اتفاقي سبب وګرځېد. څرنګه چې د هېواد لوېدیځه برخه چې د ساسانیانو تر سیاسي، ادبي او دیني نفوذ لاندې وه، نو زردشتي دین ډیره وده کړې وه. خو په مرکزي سیمو، زابلستان، د کابل سیند وادي (ګندهارا)، د ارغنداب وادي د هندوکش د غرونو تر لېږو او د هېواد تر شماله پورې او همدارنګه د سند تر څنډو پورې بودايي او برهمني دینونه دود وو. لمر لمانځنې او بت لمانځنې هم د هېواد په شاوخوا کې پیاوړې درلودل.

د یادو شوو دینونو څخه هر یو د ځانګړو عبادت ځایونو او اړوندو ادارو لرونکي وو. چې په دې کې زیاتره ساتونکو او رهبانو کار کولو او مزدوري یې اخیستله.

د هېواد د جغرافیوي موقعیت له مخې چې د جګو غرونو د سلسلې پواسطه په ډېرو درو وېشل شوی و هره دره د ځانګړې ژبې او لهجې لرونکې وه.

څرگندونې

۱- يفتالي يا هپتالي په چيني ژبه کې (بي- تي- لي- دو)، په يوناني او رومي ژبو کې (افتهاليت)، په بهلوي، عربي او فارسي کې (هپتل يا هيفتال يا هياطله)، او په هندي او سانسکريټ کې (شوته هونه) بلل شوي ده. ۲- ماوراءالنهر د امو سند په شمال کې پراخه سيمه ده چې د نوموړی سند او سير دريا تر مينځ واقع شوې وه. د بخارا، سمرقند، خوقند، خجند او نور مهم ښارونه په دې سيمه کې موقعيت درلود او اوس د ازبکستان د هيواد په قلمرو کې شامل دی.

لکه څرنگه چې د اسلام د ظهور په وخت کې ډېرې ژبې لکه پښتو، دري، تخاري، سانسکريت د هيواد په بيلابيلو برخو کې دود وې.

د (۲۱- ۴۰ ق / ۶۴۲- ۶۶۱ ز) کلونو ترمنځ د افغانستان خلکو رياضي، نجوم او طب ته لاس رسي درلود او د يوناني او ساماني دوديزو علومو او هندي فلسفې سره هم بلد وو.

له ټولنيز پلوه هم د مشرې او رعيت طبقو شتوالی او د وښې او نژاد په اصالت باندې باور خلک له ستونزو سره مخ کړي وو. د کورنۍ جوړښت او بنسټ پياوړې بابه نه درلوده او ښځې له خپلو انساني حقوقو څخه محرومې وې. شرايط همداسې وو چې د اسلام دين غږ، زموږ هيواد ته راوړسېد. هغه دين چې ټول يې د يوه خداي (ج) لوري، يووالي، خپلواکي، عدالت، ورورولۍ او برابري ته بلل.

د اسلام دين د مجاهدينو او دعوتگرو لومړنۍ ډله د دويم خليفه په زمانه (۲۲ ق / ۶۴۳ ز) کې زموږ د هيواد پورلو ته ورسېده او د اسلام د سپېڅلي دين د خپراوي لامل شول.

د ټولگي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د لاندنيو څلورو موضوعاتو په هکله له خبرو اترو وروسته، د موضوعاتو پايلې دې د ډلې يو غړی له نورو سره شريکي کړي.

د اسلام د ظهور په درشل کې د افغانستان سياسي وضع،
د اسلام د ظهور په درشل کې د افغانستان ټولنيزه وضع،
د اسلام د ظهور په درشل کې د افغانستان اقتصادي وضع،
د اسلام د ظهور په درشل کې د افغانستان پوهنيزه وضع.

پوښتي

۱. د دينونو زياتوالی د ټولنې په يووالي کې څه اغېزه کوله؟ څرگندونې پرې وکړي.
۲. د اسلام د پيدايښت په وخت کې زموږ د هيواد خلکو په کومو ژبو خبرې کولې، ايا تر اوسه هم په هماغو ژبو خبرې کېږي؟

له ټولگي څخه دباندې فعاليت

ستاسو په نظر هغه دلايل کوم وو چې زموږ خلکو د اسلام دين سره نږدېوالی وښود؟ يو مطلب برابر کړئ او مخکې له راتلونکي لوست څخه يې په ټولگي کې وړاندې کړئ.

افغانستان ته د اسلام راتگ او خپرېدل

په دې لوست کې به افغانستان ته د اسلام له راتگ او خپرېدو سره بلد شي. او همدارنگه هغه لاملونه به هم وپيژنئ چې د هېواد په بېلابېلو برخو کې د دې اسماني دين د نفوذ لامل وگرځېدل.

(۱۵۰۰) کاله مخکې افغانستان ته د اسلام راتگ د پام وړ او د تاريخ مهمه پېښه بلل کېږي. افغانستان ته د اسلام راتگ او پاتې کېدو، دغه هېواد له يوې دورې څخه يوې بې تاريخي دورې ته بوتلو او پرته له ځينو لرغونو عناصرو لکه ژبه او ځينې دودونه چې په هر وخت کې وو په خپل حالت پاتې شول، نور د هېواد ټول کلتوري، اقتصادي او ټولنيز جوړښتونه له بنسټيزو بدلونونو سره مخ شول او يا په بله وينا، اسلام زموږ هېواد ته نوي روح او هويت ورباندې نو څرنگه اسلام په افغانستان کې خپور شو؟

د اسلام خپرېدل

هغه گړنديتوب او ثبات چې د مسلمانانو له فتوحاتو سره همغاړی و، د نړۍ په تاريخ کې ساری نه لري، نو له دې کبله په ځای ده چې الهي معجزه يې ووبلو ځکه د دې بريدونو او فتوحاتو رښتینی لامل او اصلي محرک هغه اسماني پيغامونه او لارښوونې وې چې د نوي دين په قالب کې د حضرت محمد (صل الله عليه وسلم) له خوا مسلمانانو ته ورسول شول.

په (۱۲ ق) کال کې د مفتي ترقوماندي لاندې چې د حارت زوی و د لومړي ځل لپاره د جزيره العرب په ختيځو سيمو باندې يرغل وکړ چې په پايله کې مسلمانانو د فرات سيند په لويديځه څنډه کې د حيره ښار لاندې کړ. له دې فتحې سره مسلمانانو ته د بين النهرين د فتحې کلۍ لاسته ورغله.

وروسته له دې مسلمانانو د يوې لسيزې په درشل کې د ساساني ايران د نيولو کار بشپړ کړ او په ځانگړې توگه د نهاوند جگړه (نهاوند د همدان په سويل او د اوسني ايران مرکز ته نژدې يو ښار دی). په (۲۱ ق) کال کې مسلمانانو د ساساني ايران لښکرې او دولت په بشپړه توگه له منځه يوړل چې مسلمانانو د فتح الفتوح په نامه ونوموله.

نو په دې توگه هغه جابل چې د خراسان او اعرابو ترمنځ و، له منځه لاړ او اسلامي مجاهدينو خپل ځانونه د دې سيمې پوځو ته ورسول او د خليفه فرمان ته سترگې په لار پاتې شول.

دغه فرمان په (۲۱ ق) کال کې د حضرت عمر (رض) له لوري صادر شو، مسلمانانو د احنف بن قيس تر مشرۍ

لاندې حرکت وکړ او د اوسني ایران په سویل ختیځ کې د طبرستان د نیولو وروسته د هرات لور ته یې مخه کړه او دغه ښار یې په زور ونیو. هغه بابلونونه چې د خلافت په مرکز کې د حضرت عثمان (رض) د ځایناستی په سر رامنځته شول، زموږ په هېواد کې یې د مسلمانانو پر مختګ لږ څه وځنډاوه خو دا ځل د مسلمانانو خلیفه، (عبدالله بن عامر بن کرز) د ختیځو سیمو د فتحي مشر وټاکه او نوموړي په دې برخه کې ډېرې هڅې وکړې.

یوه څرگندونه

وايي کله چې د لومړي ځل لپاره د عربو او ایرانیانو لښکرې سره مخ شوې دواړو لوریو د جګړو له پیل څخه مخ ګرزاوه. په دې موده کې د دواړو لوریو استازي په تګ او راتګ کې وو. د دې مذاکراتو له ډلې څخه، په یوه غونډه کې رستم د مسلمانانو له استازي څخه د دوی د موخې په هکله پوښتنه وکړه.

ځواب یې ورکړ:

زموږ موخه، د اسلام خپرېدل دي، چې تر ټولو مهم ارکان یې د خدای (ج) په یوالي او د اسلام د پیغمبر په نبوت شهادت او همدارنګه د قرآن کریم قبول دي.

رستم پوښتنه وکړه: نور څه؟

هغه سړي وویل: د خدای (ج) د بندګانو دعوت د مسلمانانو له عبادته څخه د خدای (ج) د عبادت په لور.

رستم پوښتنه وکړه: نور څه؟

د مسلمانانو استازي وویل:

او دا چې ټول خلک د آدم او حوا اولاده او ټول له یوه مور او پلار څخه دي.

عبدالله هغه ښارونه چې له اسلام څخه یې مخ اړولی و، بیرته تسلیم کړل او په ځانګړې توګه د نیشاپور له فتحي وروسته په (۳۰ ق) کال کې د نوموړي لاره د افغانستان د بېلابېلو ښارونو لوري ته خلاصه شوه. زموږ د هېواد مهم ښارونه لکه هرات، فاریاب، جوزجان، تخار او بلخ د مسلمانانو لاسته ورغلل. د نوموړي تره (عبدالرحمن بن سمره) هم د افغانستان د سويلي سیمو د فتحي کار په غاړه واخیست او سیستان چې په هغه وخت کې غزني، زمین داور او کندهار پکې شامل وو ونیول او له هغه ځايه د کابل په لور وخوځېد.

په کابل کې مسلمانان له ډېرو ستونزو او کړاوونو سره مخ شول او کابلیانو د اسلام د لښکرو په وړاندې سخت مقاومت وکړ خو په پای کې یې ماتې وخوړه.

د پام وړ خبره داده چې له دې لشکر کشيو سره يو ځای، يو زيات شمېر اعرابو په قبيلوی توگه مهاجرتونه وکړل او زموږ د هېواد په هغو سيمو کې مېشته شول چې له جزيره العرب سره يې ورته والي درلود. سره له دې لومړنيو فتوحاتو، زموږ د هېواد په ځينو برخو کې د مسلمانانو په وړاندې مخالفتونه له منځه ولاړل نشول او په ځانگړې توگه د ځينو بنی امیه و قبيلې د پلويانو چلند د خلکو د خورېدو او نارامۍ لامل وگرځېد او پاڅونونه يې وزيربول، او په پای کې د يوه پاڅون په ترڅ کې چې د ابو مسلم خراساني تر مشرۍ لاندې ترسره شو خلافت د امويانو څخه يوې بلې نرمې عربي ډلې يعني عباسيانو ته چې ځان يې د پيغمبر (ص) له کورنۍ او دهغه سياسي نظام وارث باله چې دهغه حضرت په واسطه جوړ شوی و، ولېږدېده.

د مسلمانانو د برياليتوب دلایل

۱- په پاک خدای (ج)، د قيامت په ورځ، د اسلام په پيغمبر (ص) او قرآن کریم باندې پياوړی ايمان د مجاهدينو د برياليتوب تر ټولو مهم دليل گڼل کېږي. ځکه دې عقيدې دوی ته ډيره لوړه روحیه بڼه او دوی يې لا زيات فعاليت او خوځښت ته هڅول.

جهاد، شهادت او جنت له معنوي پلوه تر ټولو هغه اساسي ارزښتونه وړ چې د دې سبب شول ترڅو مسلمانان په نه تصور کېدونکې توگه له خپل ځانه مېړانه، نه ستړي کېدل او جرئت ونيوي.

۲- د مسلمانانو پياوړې نظامي مشرۍ او له اغېزمنو جگړه ييزو تکتيکونو څخه گټه اخيسته او همدارنگه د مجاهدينو ترمنځ د جگړې د مشر د امر منلو روحیه.

۳- برسېره پر دې، مادي انگيزې هم بايد له ياده ونه باسو. ځکه د اسلام د قوانينو سره سم د غنيمنتونو يو پر پنځمه برخه اسلامي دولت او څلور پر پنځمه برخه د مجاهدينو حق گڼل کېده.

۴- زموږ د هېواد د خلکو له خوا د اسلام عدالت غوښتنې او مساواتو د شعارونو بدرگه کول، ځکه زموږ خلک د اشراقي نظامونو له شتون څخه ناراضه او ترېزې رسېدلي وو.

۵- د عربو په مقابل لوري کې اداري ضعف او د تيت او پرکې ادارې او مذهبي وضعې شتون په ځانگړې توگه زموږ د هېواد د خلکو ترمنځ، مسلمانو عربو ته دا زمينه برابره کړه، ترڅو گټه ترې واخلي. ځکه چې په دې وخت کې په افغانستان کې پياوړی واحد حکومت او يو دين شتون نه درلود چې خلک سره رټول کړي.

٦- د واحدې نظامي مشرۍ نشتوالی او د اسلامي لښکرو پر وړاندې ګډه وډه دفاع د اسلامي مجاهدينو د برياليتوب بل دليل شمېرل کېږي.

٧- په اسلامي لارښوونو او تمدن کې د ژوند د بشپړ پروګرام شتون او په سيمه کې د پخوانيو حاکمو اديانو د ټولنيز په زړه پورې او پراخه پروګرام نشتوالی.

د پورتنیو څرګونو دلايلو او ځينې نورو لاملونو له مخې، اسلامي لښکري وتوانيدې چې افغانستان يا د هغه وخت خراسان تر خپلې ولکې لاندې راولي.

پوښتي

١. ستاسو په نظر کوم دليل يا دليلونه وو چې اسلامي مجاهدينو د ختيځ لور ته لښکرکشي وکړه؟
لاندې تش ځايونه ډک کړئ

٢. په کال هجري مسلمانانو د لومړي ځل لپاره د تر مشرۍ لاندې په ايران بريد وکړ او په ترڅ کې يې مهم ښار د مسلمانانو تر ولکې لاندې راغی.

٣. اسلامي لښکري د کوم خليفه په وخت کې خراسان يا افغانستان ته ورسيدې؟

٤. ستاسو په نظر عربي مسلمانانو ولې له جزيره العرب څخه زموږ سيمو ته کډوال شول؟

٥. د مسلمانانو د خليفه حضرت فرمان په کال کې د خراسان پر لور د مجاهدينو د پرمختګ په هکله صادر شو.

له ټولګي څخه د باندې فعاليت

زده کوونکي دي په افغانستان کې د اسلامي مجاهدينو د برياليتوب د لاملونو په هکله لږ تر لږه دوه مخه مقاله وليکي.

افغانستان د امويانو په دوره کې

په دې لوست کې به د امويانو د ادارې کولو له څرنگوالي او په هغه وخت کې د افغانستان د اقتصادي او سياسي وضعې سره بلد شو.

امويانو په (۴۱ ق / ۶۱ ز) کال کې اسلامي خلافت تر لاسه کړ. دوی (۹۰) کاله په اسلامي نړۍ واکمني وکړه او کابو د افغانستان په ډيرو سيمو واکمن شول.
دوی چې د قبيلوي نظام بنسټ تر يوه حده ساتلی و د فتحه شوو سيمو د ساتلو لپاره يې د قوم د متنفذو خلکو څخه گټه اخيسته چې نوموړي مشران به د ډير واک خاوندان وو.

* د پاڅونونو د رامنځ ته کېدو ځايونه

د امويانو په دوره کې زموږ هېواد د ورېښمو د لارې، پراخه کرنيزو ځمکو، بهيلوونکو سيندونو، مساعدي هوا او انساني قوې په لرلو سره د ښه اقتصادي وضعيت لرونکی و. خو د امويانو د دربار

د مصارفو زیاتوالې چې د مالیاتو له لارې نامیندل، نه یوازې دا چې د کسبگرو او بزرگانو د نارامۍ لامل وگرځېدل بلکې د ډېرو ځمکو لرونکي هم ناراضه شول. ځکه چې د ټولنې د لوړې طبقې سیاسي حقوق هم محدود شول او د بزرگانو د ورځنیو مالیاتو زیاتوالی د سیمه ییزو اشrafو د عوایدو د کمښت لامل وگرځېدل. په دې توګه د اموي دولت په دوره کې د خراسان کلني مالیات څلوېښت میلیونه درهم ته ورسید.

د عربو په منځ کې هم د اموی دولت له سیاست څخه ناراضی زیاتې شوې. د قریشو یوه بله څانګه عباسیان وو چې له امویانو سره به یې سیالي کوله، د عباسیانو پلویان ورځ په ورځ زیاتېدل. ځکه چې دوی به خلکو ته وعدي ورکولې چې د بریالیتوب په صورت کې به د مالیاتو اندازه او بیګاري کارونه راکم کړي. سیمه ییزو ځمکوالو ته به یې هم وعده ورکوله چې د دوی سیاسي حقوق به په پام کې نیسي او دوی ته به د دولت په اداره کې برخه ورکوي.

په دې ترتیب د امویانو او عباسیانو ترمنځ مخالفت زیات شو، څرنگه چې په خراسان کې د اسد بن عبدالله (۱۱۴ - ۱۱۷ ق / ۷۳۵ - ۷۳۸ ز) په دوره کې د عباسیانو د پلویانو له ډلې څخه څو پټې کسان ونیول شول، لاس اوښتې یې پرې او غوڅې شوې. د امویانو بل والي نصر بن سيار هم په خراسان کې د عباسیانو پلویان په سخته توګه وڅارل. خو هېڅوک ونه توانېدل چې په زور او شکنجه د خلکو د ناراضۍ مخه ونیسي او د هرې ورځې په تېرېدو سره د خلکو ناراضی زیاتېدلې.

د قريشو قبیله

قصی

د امویانو شجره

زینتر و بو هیری

عبد شمس

هاشم

امیه

بني هاشم

بني امیه

عبدالمطلب

حرب

ابو العاص

ابوطالب

عباس

حضره

عبدالله

ابو سفیان

حکم

عباسی ها

حضرت محمدص

لومړی معاویه (۱)

لومړی مروان (۴)

دوم مروان (احسان)

یزید (۲)

عبدالملک (۵)

عبدالغزیز

محمد

دوم معاویه (۳)

عمر (۸)

(۱۳) امویانو وروستی خلیفه

لومړی ولید (۶)

سلیمان (۷)

دوم یزید (۹)

هشام (۱۰)

دریم یزید (۱۲)

دوم ولید (۱۱)

د ولسي پاڅونونو لاملونه

د بني اميه دولت په دوره کې نارضايتي زموږ په هېواد کې زياته شوه. دوى حاکم، قاضي او امام د عربي توکمه خلکو څخه ټاکل. دولتي مهمې دندې په عربي توکمه خلکو پورې اړه لرله. سياسي مخالفين په سختۍ سره خپل کېدل. اسلامي ساده دربار په مجلل دربار بدل شو. د دربار او لښکر د لگښتو زياتوالی چې د ماليې له لارې به اخيستل کېده او همدارنگه بېگار اجباري کارونه د دې لامل وگرځېدل چې د خلکو د بېوزلۍ کچه لوړه او بالاخره د زياتې ناراضۍ لامل وگرځي.

زموږ خلکو د ځينو متعصبو له خوا د بې عدالتۍ او له توپيره ډک چلند ته په کتو سره، په داسې حال کې چې په اسلام بې ټينگ ايمان درلود او دهغه په پراختيا کې بې قربانۍ ورکړې وې خو د نوموړو کسانو د تسلط پر وړاندې بې پاڅون وکړ، لکه د ابو مسلم خراساني پاڅون.

د ټولگي دننه فعاليت

زده کورنۍ دې په دوو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې له لاندې موضوعگانو څخه يوه وټاکي، خبری لاري پرې وکړي او بيا دې يو تن په لنډه توگه د ډلې معلومات نثرونه وړاندې کړي.

- د امويانو په دوره کې زموږ د هېواد سياسي وضعيت،
- د امويانو په دوره کې زموږ د هېواد اقتصادي وضعيت،

سوچ وکړئ او ځواب ورکړئ

- ۱- د امويانو په دوره کې د مالياتو او بېگار د زياتوالي لاملونه څه وو؟ په لنډه توگه بې واضح کړئ.
- ۲- د ځينو عربو په وړاندې د افغانستان د خلکو د پاڅون اساسي علتونه په گوته کړئ.
- ۳- بېگاري او حشر يو تر بله څه توپير لري؟ په دې هکله څرگندونې وکړي.
- ۴- اموي واليانو اسد او نصر په خراسان کې د خپلو سياسي مخالفينو سره څه وکړل؟

له ټولگي څخه دباندې فعاليت

ستا سويه آند د افغانستان د هغو ولسي پاڅونونو لاملونه چې د عباسيانو په گټه تر سره کيدل څه وو؟ په دې هکله يو مطلب برابر کړئ او وروسته له اجازې بې د ښوونځي د ډېوال په جريده کې وڅړوئ.

له امويانو څخه عباسيانو ته د واک ليرېد

په دې لوست کې به زده کړو چې واک څه ډول له امويانو څخه عباسيانو ته وليږدېده او په دې برخه کې د ابو مسلم خراساني او د غوري مشرانو ونډه څه وه؟

ابو مسلم خراساني او د واک په ليرېد کې د هغه ونډه

عبدالرحمن ملقب په ابو مسلم د ماشومتوب د دورې نوم يې (بهزادان) او د پلار نوم يې بناد هر مزد و. نوموړی په (۱۰۰ ق / ۷۲۱ ز) کې د سفېدنېج (پا سېدډر) چې د جوزجان د اinar له مضافاتو څخه دی) په کلي کې زېږېدلی دی. په لومړي سر کې يې تحصیل ته مخه کړه او عربي ژبه يې زده کړه. د ژوند په ترڅو شپږو کې يې ځم او په خورېدو کې يې خوښي نه ښکاره کوله. په ۱۹ کلنۍ کې يې د سياست ډگر ته و دانگل. د سليم عقل، د هېواد پالنې احساس او پياوړی عزم په لرلو سره ډېر په بېړه د ولسي فعاليتونو په سر لاری او مخکښ بدل شو. نوموړي په ۲۳ کلنۍ کې کوفې ته سفر وکړ، په مکه کې يې له ابراهيم عباسي سره وليدل او د بني عباس له پټ گوند سره يې اړيکې ټينگې کړې. څه وخت چې هېواد ته راستون شو، د علوي سيدانو يحيي بن زيد له شهادته وروسته يې په خراسان کې د امويانو په وړاندې د پاڅون مشري په غاړه واخيسته.

د پاڅون په لومړيو ورځو کې ډېرې ډلې له ده سره يو ځای شوې، تر هغه پورې چې د (۱۲۶ ق / ۷۴۷ ز) کال په کوچني اختر کې د سفېدنېج په کلي کې يې د امويانو بيرغ کوز او د عباسيانو تور بيرغ يې پورته کړ.

د ابو مسلم د دعوت په پايله کې هم د خراسان په خلکو کې او هم د عباسيانو په ملاتړو عربو کې د عباسيانو پلويان زيات شول او په بېړه سره د هرات، بادغيس، تالقان، سرخس، مرو، طوس، غور، نيشاپور، بلخ، تخارستان او د نورو سيمو زيات شمېر خلک د نوموړي مرستې ته حاضر شول. پياډه او سپاره خلک به له ابو مسلم سره يو ځای کېدل.

د خراسان والي نصر بن سيار چې له ابو مسلم سره يې مقابله کوله ونه توانېد چې د پاڅون کوونکو په وړاندې ټينگ شي. د ابو مسلم پواسطه د مروې له نيولو وروسته نصر نيشاپور ته شاتگ وکړ. د ابو مسلم ځواکونو د سيار لښکر و څاره او ماتې يې ورکړه.

د امويانو امير مروان حمار ډېره هڅه وکړه چې دا پاڅون وځني. د دې لپاره نوموړي نوري لښکرې برابرې کړې او ابراهيم عباسي يې هم وواژه. خو پاڅون کوونکو څو ځله د مروان ځواکونو ته په عراق کې سخته ماتې ورکړه او د امويانو د خلافت مرکز دمشق يې ترې ونيو او په (۱۲۸ ق / ۷۴۹ ز) کال يې د کوفې د ښار په جامع جومات کې ابو العباس سفاخ خليفه اعلان کړ، مروان د مصر په لور و تښتېد او هلته ووژل شو.

په دې ترتيب عباسيان د امويانو پر ځای واک ته ورسېدل. خو د خلکو او پاڅون کوونکو د ژوند ښه کولو لپاره يې گام پورته نه کړ او خپلو وعدو ته يې ښکاره. ابو مسلم د خراسان والي وټاکل شو خو عباسي مشرانو ابو مسلم او

نورو پاڅون کونکو ته په ښه سترگه نه کتل نو ځکه يې دله منځه وړلو لپاره لاسونه بله وهل. ترڅو په (۱۳۴ ق/ ۷۵۵ ز) کال کې المنصور، ابومسلم په ټگۍ د خلافت مرکز ته وغوښت او مړېې کړ. د ابومسلم ورژني خلک بيا وخرځول، څرنگه چې پاڅون کونکو په لومړي سر کې د ((سنياد)) بيا د استاد ((سيس)) او وروسته د ((مفتح)) په مشرۍ پاڅونونه پيل کړل.

امير فو لاد او امير کروړ او همدارنگه د واک په ليرديدنه کې د هغوی ونډه

امير فو لاد د ملک شنسپ بن خرنګ له اولادې څخه وه، شنسپ د افغانستان په مرکز کې د غور له مشرانو څخه و چې د غور د غرونو په شاوخوا کې يې واکمني درلوده. څه وخت چې نوموړي واورېدل چې د افغانستان خلکو د امويانو په وړاندې پاڅون کړی، ده هم پاڅون وکړ او په عباسي گوند کې يې د ابومسلم خراساني سره يوځای د خلکو په راغونډولو پيل وکړ.

امير کروړ د امير فولاد زوی و. په کال (۱۲۹ ق/ ۷۶۰ ز) کې په غور کې امير شو. نوموړی و توانېده چې د غور په شاوخوا کې د واکمنۍ لمنه و غوروي ځکه چې دی يو بالنديره، زړه ور او مېړنی سړی و او دخپل پلار په څېر نوموړی د ابومسلم خراساني سره يوځای د عباسي گوند سره په مرسته کې فعاله ونډه واخيسته. همدارنگه نوموړی يو زړه ور بالنديره او پورڅ شاعر و چې لومړنی پښتو شعر ده ويلی دی.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دي په دريو ډلو ووېشل شي او عباسيانو ته د واک د رسېدو په برخه کې دي د لاندې شخصيتونو په اړه له يو له بل سره خبرې اترې وکړي، د خبرو اترو پايله دي بيا د ډلې د يوه غړي له خوا وړاندې شي. (ابومسلم خراساني، امير فولاد غوري او امير کروړ غوري).

پوښتي

- ۱- عباسي خليفه ولې ابومسلم وواژه؟
- ۲- ستاسو په اند، هغه خوځښتونه چې د ابومسلم خراساني له وژنې راپيدا شول، څه ځانګړتيا وي بې لري؟
- ۳- له امويانو څخه عباسيانو ته واک څه ډول انتقال شو، په لنډه توګه يې شرحه کړئ.

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

ستاسو په اند، ابومسلم ولې ابو العباس سفاخ واک ته ورساوه او خپله يې د خلافت واکي تر لاسه نه کړې؟

افغانستان د عباسيانو په دوره کې

په دې لوست کې به د عباسيانو په دوره کې د هېواد په سياسي، اقتصادي او فرهنگي وضع ويو هېږو، په دې برخه کې به د طاهر فوشنجي او د برمکي کورنۍ په ونډه پوه شئ.

عباسيان د اسلام د پيغمبر د اکا (تره) عباس له اولادې څخه دي او د قريشو د بني هاشمو له قبيلې څخه شمېرل کېږي، د دويمې هجري پېړۍ په وروستيو کې د سياست ډگرته راووتل او څه وخت چې د خراسان له ناارامي وضعې څخه خبر شول، په (۱۰۶هـ / ۷۲۲ ز) کې يې خپل مبلغان او دعوت کونکي دې سيمې ته ولېږل. د افغانستان خلکو د دوی د موخو څخه ملاتړ وکړ او د ونې په بيه يې د امويانو په ځای عباسيان په (۲۸هـ / ۷۴۹ ز) واک ته ورسول. د عباسيانو دوره (۵۲۳) کاله اوږده شوه اوپه پای کې د مغولو له خوا په (۶۳۷هـ / ۱۲۵۸ ز) کې د دوی خلافت ړنگ شو.

د عباسيانو په دوره کې د افغانستان ماليات کابو له خلو پېښو ميليونو درهم څخه اويا ميليونو درهم ته لوړ شول، په همدې دليل په افغانستان کې د بزگرانو ډېر پاڅونونه د عباسيانو د مالياتي زورياتو په وړاندې رامنځته شول. اوپه ځانگړې توگه د هېواد د شمالي او لوېديځو ولايتونو خلکو ډېر کلونه مبارزه وکړه ترڅو لږ تر لږه يې ځانونه د دوی له درانه باره وژغورل.

عباسيانو نه شولای کولی د افغانستان د خلکو له سياسي او اقتصادي پاڅونونو سره په يوازيتوب برياليتوب ترلاسه کړي، نو له دې امله چې په دې برخه کې برياليتوب ترلاسه کړې د سيمه ييزو اشرافو او مشرانو مرسته يې ځانته را جلب کړه او د گډوگډو ترسيري لاندې يې خپل تسلط ته دوام ورکړ.

په دې دوره کې د افغانستان کرښه او د اوبو لگولو سيستم قانوني بڼه ځانته غوره کړه. له هريرود او د هلمند له سيند څخه نوي کانالونه او ويالې وغزېدې. په بلخ کې له (۷۰) زياتې د اوبو ژړندې او په سيستان کې بادي ژړندې جوړې شوې. په بلخ کې د څلور دانو له ډلې څخه غنم او ورشې کرل کېدې. په بادغيسات او خور کې مالدارۍ او کرنې پر مختگ وکړ. تالقان او مرغاب د پشمي منسو چالو د توليد مهم مرکزونه شمېرل کېدل او بلخ د سوداگرۍ

عمده مرکز و. د ورېښمو صنعت او کسب هم زموږ. د هېواد په ځينو برخو کې دود و. په غور کې او سپنه او مس استخراج کېدل. د غور وسلو په گاوندیو هېوادونو کې ټېر شهرت درلود. په تخارستان کې سرب او نور فلزونه، د هېواد په شمالي نورو ولایتونو کې اوسپنه، سپین زر او سره زر استخراج کېدل او همدارنگه د پنجشېر سپین زر مشهوره وه.

د قریشو قبیله

هاشم

(بنی هاشم)

عبدالمطلب

ابوطالب

عباس

عبدالله

علی

محمد

منصور(۲)

د فرهنگ او ادب له پلوه هم د هغه وخت افغانستان د داسې ځلېدونکو شخصیتونو لرونکی و چې د ادبي او پوهنیزو اثارو په پنځولو سره یې خپل نومونه زموږ د هېواد په تاریخ کې تېلېټې کړل. د بېلګې په توګه د موسی بن شاکر خراساني زامن هریو محمد، احمد او حسن او همدا رنگه ابو معشر جعفر بن محمد بلخي په ریاضیاتو کې لوی لاس درلود، ېشار بن بدر تخارستاني شاعر او ابو زید احمد بن سهل بلخي ادیب، فیلسوف او جغرافیه پوه.

سوچ وکړئ او ځواب ورکړئ.

د عباسیانو په وړاندې د افغانستان د خلکو د پاڅون دلایل توضیح کړئ.

برمکیان

برمکیان په اصل کې د برمک په نامه د یوه شخص زامنو له ډلې څخه دي. برمک د بلخ د نوبهار د زردشتي انشکدې ملا و. د دې کورنۍ لومړنی مشهور شخص خالد د برمک زوی و چې د اموي وروستي خلیفه مروان حمار په چوپړ کې و. نوموړي وروسته د عباسي منصور د وزیر او سلاکار په توګه هم دنده ترسره کوله. له خالد څخه وروسته یحيي د ده زوی د دې کورنۍ پوه او بانفوذ شخص ګڼل کېږي. نوموړی د مهدي له خوا د هارون الرشید د پالنې او روزنې لپاره وګمارل شو. نوموړي د هارون الرشید په زمانه کې د عباسي خلافت ټولې چارې په غاړه لرلې او له دوو زامنو سره یې د دوی لپاره کار کاوه.

څه موده وروسته هارون الرشید په دوی بدګمانه شو او په (۱۷۸ هـ / ۸۰۳ ز) کې یې د خلیفه د امر سره سم د یحيي زوی جعفر مړ او پخپله دی سره د کورنۍ له نورو غړو یې زنداني کړ. او د برمکیانو ټول مالونه یې هم ضبط کړل.

طاهر فوشنجي (طاهر ذوالیمینین)

طاهر بن حسین فوشنجي په (۱۵۹ هـ / ۷۷۶ ز) کې په فوشنج یا د هرات په اوسني زنده جان کې وزیږېد. طاهر د ځوانۍ له پیل څخه په سیاسي او ټولنیزو فعالیتونو کې ګډون کاوه. نوموړی بانډیره سړی و. د دوو عباسي ورثو مامون او امین د اختلاف په برخه کې ده د مامون الرشید چې د بادغیسی مور څخه زیږېدلې و ملاتړ وکړ او په (۱۹۵ ق / ۸۱۱ ز) کې یې امین الرشید وواژه. څه وخت چې مامون الرشید خلافت ته ورسېده. طاهر د ده له پلوه د خراسان والي وټاکل شو. طاهر په

(۲۰۷ ق / ۸۲۲ ز) کال کې د جمعې په ورځ همدلته د خطبې په مهال د خليفه نوم د خطبې څخه لري کړ او د خپلواکۍ اعلان يې وکړ. خو په سبا ورځ ووژل شو. وروسته له ده د پنځوسو کلونو مودې لپاره د ده اولادونو په افغانستان کې واکمني درلوده.

د ټولګي دنده فعاليت

زده کړونکي دې په درېو ډلو ووېشل شي، هره ډله دې بيا له لاندې موضوعگانو څخه يوه موضوع وټاکي له خبرو اترو وروسته دې د ټولګي يو تن بيا د خپلې ډلې نظريات او معلومات نورو غړو ته وړاندې کړي.

- د عباسيانو په دوره کې د افغانستان سياسي وضعيت.
- د عباسيانو په دوره کې د افغانستان اقتصادي وضعيت.
- د عباسيانو په دوره کې د افغانستان پوهنيز وضعيت.

پوښتنې

- ۱- عباسيانو څه وخت او څه ډول خپل سياسي فعاليتونه په افغانستان کې پيل کړل؟
- ۲- طاهر څوک و او څه ډول واکمني ته ورسېد؟
- ۳- برمکيان د کوم ځای وو او په څه ډول يې د عباسيانو دربار ته لار ومونده؟
- ۴- ستاسو په اند ولې هارون الرشيد په برمکيانو بدګمانه شو؟

له ټولګي څخه دباڼدي فعاليت

په افغانستان کې د امويانو او عباسيانو کره وړه، ورته والی او توپيرونه په لنډو ډول سره پرتله کړئ.

د عربي مسلمانانو او افغانستان د خلکو خپلمنځي اغيزي

په دې لوست کې به زده کړو چې اسلام په څه ډول زموږ خلکو ته اسلامي هويت ورکړ، يوروالی يې ورويانه او د پوهې دروازي يې خلاصې کړې او په بدل کې زموږ د هېواد خلکو او پوهانو د اسلام د پرمختگ په لاره کې څه قربانۍ وکړې او اسلامي نړۍ ته يې څه پوهنيز او فرهنگي خدمتونه وکړل؟

د اسلام د سپيڅلي دين په راتگ او خپرېدو سره، زموږ د هېواد تاريخ يو نوي پړاو ته ورننوت. ځکه اسلام مونږ ته نړۍ اسلامي هويت وربښه او دغه اسلامي هويت زموږ د خلکو د يوروالي سبب شو او ټول قومونه او قبيلې د يوه دين او عقيدې خاوندان شول. همدارنگه د اسلام دين د پوهې د لاسته راوړلو په لاره کې خنډونه او د پوهې انحصار له منځه يووړ نو په دې دليل پوهې او زده کړې پراختيا وموندله.

همدا چې زموږ خلکو په لومړۍ هجري پيړۍ کې اسلام ومانه د عربي ژبې په زده کړه او ديني علومو لکه قرآن شريف، حديث، او فقي په تحصيل کې يې لوي لوي برالبتونونه تر لاسه کړل او تر درېيمې پيړۍ پورې يې ډېر مشهور پوهان لکه نعمان بن ثابت، امام اعظم ابو حنيفه (رح)، امام حنبل مروزي، ابو داود سجستاني (سيستاني) او داسې نور رښکاره شول چې د اسلام د دين لپاره يې د قدر وړ خدمتونه وکړل. همدارنگه په دې دوره کې سيستاني عالمانو او پوهانو له دې سيمې نه سر پورته کړ او د پوهې په بېلابېلو څانگو کې يې تاليفات رامنځ ته کړل. په دې ځای کې د ځينو هغو ليکوالانو يادونه اړين بولو چې د دويمې هجري پيړۍ له نيمايي څخه يې د کتابونو په ليکلو پيل وکړ:

ابو زيد بلخي اديب او جغرافيه پوه، ابو مشعر بلخي رياضي پوه، محمد بن موسی د هندسې عالم بشار بن برد، تخارستاني شاعر او ابو نصر فارابی (چې د لرغوني نړۍ د طب، جغرافې، فلسفې، نجوم او ادبياتو تر ټولو لويو عالمانو له ډلې څخه شمېرل کېږي) څخه عبارت دي. د دوی له اثارو څخه په ائلمسمه او نولسمه پيړۍ کې د نړۍ په ژونديو ژبو په اروپا کې وژباړل او بيا خپاره شول.

زموږ خلکو د خپلو پياوړو کورنيو او خلکو په واسطه د افغانستان تهانيب د خپلو ژباړونکو په وسيله عربي ټولنې او د اسلام د تمدن نړۍ ته د ننه کړل. د برمکيانو کورنۍ په دويمه هجري پيړۍ کې د طب په برخه کې د (منکه) کتاب، د نجوم او فلکياتو په برخه کې د (سند هند) کتاب او د سند باد کيسه په عربي وژباړله.

همدارنگه زموږ خلکو د اسلام د پراختيا او خپرېدو په لاره کې ډېرې قربانۍ ورکړې او اسلام يې د هېواد تر ختيځو پولو يعني هند پورې خپور کړ.

په دې ترتيب د عربي مسلمانانو او زموږ د هېوادوالو ترمنځ اغېزې دوه اړخيزه وې، اسلام زموږ خلکو ته نوې اسلامي هويت ورکړ، يوازلی يې وروباښه د پوهې دروازي يې زموږ پرمخ پرانيستې. په بل کې د افغانستان خلکو هم د علمي او فرهنگي خدمتونو او همدارنگه د وښې په بيه په اسلامي تمدن کې د اسلام د خپرېدو په لاره کې فعاله ونډه واخيسته او په ځانگړې توگه پوهانو او عالمانو په دې برخه کې ارزښتناکه ونډه درلوده.

د ټولگي دننه فعاليت

زده کونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، يوه ډله دې د عربي مسلمانانو اغېزې زموږ په هېواد والو او دويمه ډله دې زموږ د هېوادوالو اغېزې په عربي ټولنه او اسلامي نړۍ تر خبرو اترو لاندې ونيسي او د خبرو اترو پايلې دې يوه له دوی څخه بيا د ټولگيوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

- ۱- د عربي مسلمانانو او د افغانستان د خلکو تر منځ گډې اغېزې څه ډول وې؟ په دې هکله څرگندونې وکړي.
- ۲- زموږ د هېواد پوهانو او عالمانو اسلامي نړۍ ته کوم خدمتونه کړي دي؟ په لنډه توگه يې واضح کړئ.
- ۳- ستاسو په آند د بلخ برمکي ډلې د اسلام په تمدن کې کوم مقام درلود؟ په دې هکله څرگندونې وکړئ.

له ټولگي څخه دباندې فعاليت

افغانستان ته د اسلام تر ټولو مهم خدمت په هکله يوه مقاله وليکئ او په راتلونکي لوست کې يې وړاندې کړئ.

دويم څپرکی

په افغانستان کې وروسته له اسلام څخه خپلواک حکومتونه

په دې څپرکي کې به د هغو حکومتونو سره پېژندګلوي تر لاسه کړئ چې افغانستان ته د اسلام له راتګ څخه وروسته جوړ شول.

حضرت علي (کرم الله وجهه) روضه په مزار شريف کې

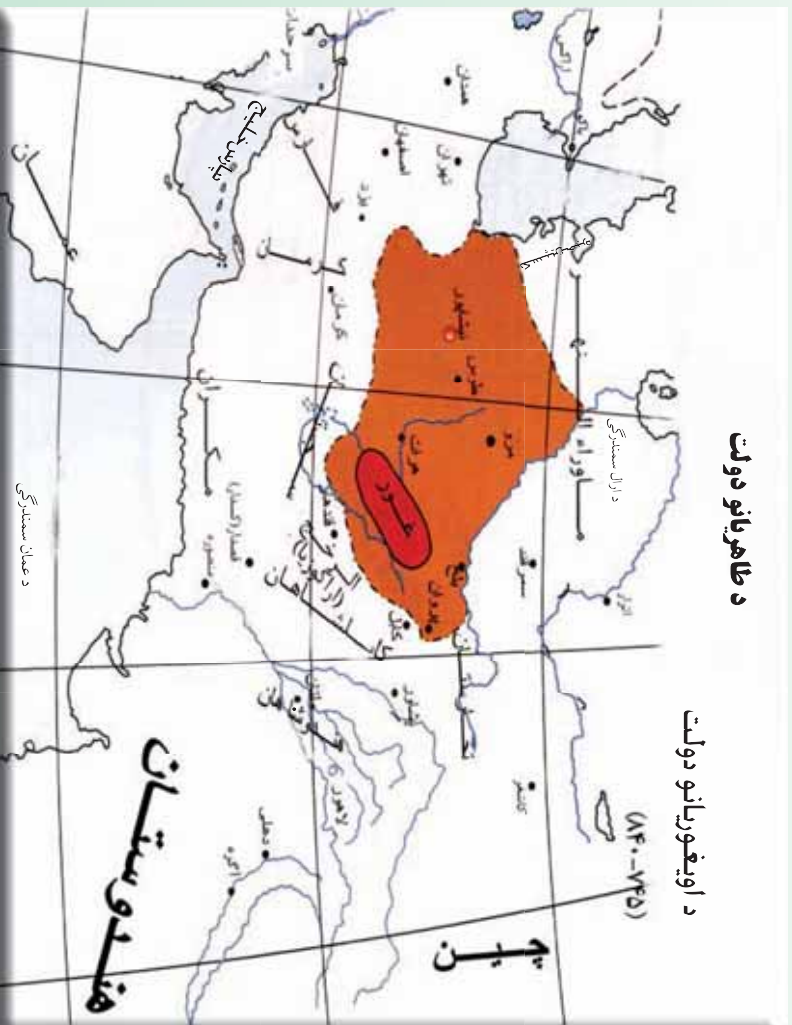
د هرات جامع جومات

د خپړکي موخي

۱. له سيمه ييزو واکمنو کورنيو او د هغوی د حکومتونو د رامنځته کيدلو له لاملونو سره د زده کونکو بلدول؛
۲. له درېيمې نه تر اوومې هجري پيرې د هېواد د خپلواکۍ غوښتونکو څېرو سره د زده کونکو بلدول؛
۳. د سيمه ييزو حکومتونو يو له بل سره د اړيکو او د بغداد د خلافت سره د هغو مناسبانو په څرنگوالي د زده کونکو بلدول؛
۴. زموږ په هېواد باندې د تيموريانو او مغولو د يرغلونو د علتونو او انگيزو او همدا رنگه د هغو په پايلو باندې د زده کونکو پوهيدل؛
۵. له درېيمې نه تر لسمې هجري پيرې پورې زموږ د هېواد له عمومي اقتصادي او فرهنگي وضعې سره د زده کونکو بلدول؛
۶. په ياده شوي دوره کې د هېواد له تاريخي او فرهنگي څېرو، عالمانو او پوهانو سره د زده کونکو بلدتيا.

طاهريان او صفاريان

ايا پوهېږئ چې له اسلام څخه وروسته د خپلواکۍ هڅه لومړی طاهر فوشنچي تر سره کړه او وروسته د طاهر د نیمه خپلواک دولت د منځته راتلو څخه صفاريانو د عباسي خلافت څخه د خپلواکۍ اخیستلو په لاره کې د پام وړ کارونه کړي؟

زموږ د هېواد په تاریخ کې طاهریانو او صفاریانو هغه دوره دولتونه و چې له عباسیانو سره یې مخالفت کاوه. که هر څومره طاهریان د حکومت تر پایه په نیمه خپلواکه توګه پاتې شول خو صفاریانو د دوی په پرتله خپلواکه سیاست غوره کړ او په همدې علت د عباسي خلفاوو سره په شخړو کې ښکېل شول. د ملي فرهنګي هڅو له پلوه هم صفاریان د ملي فرهنګي ملاتړ لرونکو څخه شمېرل کېږي. په دې لوست کې به له پورته مطالبو سربېره د دې دوو کورنیو د هغه وخت له ډېرو نورو سیاسي، اقتصادي او فرهنګي موضوعاتو څخه خبر شئ.

ظاهریان

د دځي کورنۍ نوم د حسين د زوی ظاهر له نوم څخه اخيستل شوی چې اصلاً د پوښنگ يا فوشنج (د هرات زنده جان) اوسېدونکي دي او د هرات له لرغونو کورنيو څخه شمېرل کېږي. د ظاهر نيکه (مصعب) په عباسي نهضت کې گډون وکړ نو څه وخت چې عباسيانو بری وموند، د پوښنگ د ښار مشري يې ده ته وسپارله.

له دې وروسته دا مقام د دوی په کورنۍ کې پاتې شو او ظاهر هم د ځوانۍ په پيل کې دا دنده لرله.

ظاهر د دوو ورونيو هر يو امين او مامون د اختلاف په مسئله کې د عباسي مامون پلوي وکړه او د امين له وژلو څخه يې وروسته د مامون خلافت ته زمينه برابره کړه. که ظاهر وروسته له دې هر څومره د عباسي خلافت په لورو مقامونو کې دنده ترسره کړه، خو تل به دا سوچ ورسره و چې د مامون د ورور (امين) د وژلو په مسئله کې خليفه راته په غوسه نه شي نو په همدې دليل يې نه غوښتل چې په بغداد کې زيات پاتې شي. او له بله پلوه په (۲۰۴ ق) کال کې له خراسان څخه بغداد ته د مامون په راتلو سره، نوموړي بايد دغه سيمه يوه تکړه کس ته سپارلې وای، ترڅو د عباسي خلافت پر وړاندې احتمالي پاڅونونه وځپي او د مامون الرشيد په نظر ظاهر ورکس و. نو له دې امله خراسان ته د ظاهر د راتلو دلايل په لاندې توگه وړاندې کولی شو:

۱- د خراسان سيمه د ظاهر په څېر د يوه پياوړي او تکړه سړي په شتون کې د عباسي خلافت ضد پاڅونونو څخه خوندي پاتې کېدله.

۲- ظاهر چې د مامون د ورور (امين) او په عباسي خلافت کې د امين د نورو پلويانو په وژلو يې په بغداد کې ځانته د اوسېدو ځای نه ليدله، نو دا يې ښه وگڼله چې له بغداد څخه ليرې وي.

۳- ظاهر د خراسان د مشرۍ په منلو سره، د مامون د ملاتړۍ عوض تر لاسه کاوه.

نو په دې ترتيب ظاهر په (۲۰۵ ق ذوالقعدې / ۸۲۲ اکټوبر) کال د مامون څخه د خراسان حکومت د مشرۍ فرمان تر لاسه کړ. په دې هکله ويل کېږي چې عباسي خليفه په پټه سره د ظاهر د کړو وړو د څارلو لپاره يو څوک گمارلی وو. او هغه وخت چې نوموړي له عباسي خلافت څخه د خپلواکۍ نيت څرگند کړ، د ده کار يې يو طرفه کړ او له پښو يې وغورځاوه.

برسېره پر دې چې د لمانځه له خطبې يې د مامون نوم ايسته کړ په هغو سکوکې هم د عباسي خليفه نوم نه ليدل کېږي چې د (۲۰۶ ق) کاله را پاتې دي. او دا د حسين د زوی (ظاهر) مينه دخپلې سيمې د خپلواکۍ په باره کې ښيي.

د ظاهر زامن

د بغداد له دربار سره د ظاهر د زامنو اړيکې د ظاهر په پرتله ښې وې، د ظاهر له مړينې سره جوخت د ده زامنو هر يوه عبدالله او طلحه په عراق او خراسان کې ښه منصوبه تر لاسه کړل. له دې وروسته داسې رپوټ نه دی اورېدل

شوری چې له خپلو اکې سره د طاهر د اولادونو مینه ونښتي.
له طاهر وروسته د طاهریانو د حکومت تر ټولو لویه سیاسي ځانګړتیا د بغداد د عباسي خلافت څخه ملاتړ او مرسته شمېرل کېږي. او دوی د عباسي خلفاوو د خدمت لپاره ملاوي تړلې وې او په دې توګه د عباسیانو او طاهریانو ترمنځ اړیکو دوام وموند.
هغه پاڅونونه به چې قصداً د عباسي خلافت پر وړاندې د خوارجو یا علویانو له خوا ترسره کېدل د طاهریانو له خوا به خپل کېدل.

په افغانستان باندې د طاهر زامنو (۵۵) کاله واکمني وکړه خو دغه واک بیا صفاریانو په سیستم کې له طاهریانو څخه تر لاسه کړ چې وروسته بیا په افغانستان کې د دوی د واک او حکومت پراختیا د طاهریانو دولت د له منځه وړلو لامل وګرځېده او د دې کورنۍ وروستی سړی محمد بن طاهر په نوموړی (۲۵۹ ق) کال کې د یعقوب لیث صفاري له خوا ونیول شو او د نوموړي په زندان کې یې ساه وختله.

طاهري مشران

طاهر بن حسین (۲۰۶ - ۲۰۷ ق)
طلحه بن طاهر (۲۰۷ - ۲۱۳ ق)
عبدالله بن طاهر (۲۱۳ - ۲۳۰ ق)
طاهر بن عبدالله (۲۳۰ - ۲۴۸ ق)
محمد بن طاهر (۲۴۸ - ۲۵۹ ق)

صفاریان

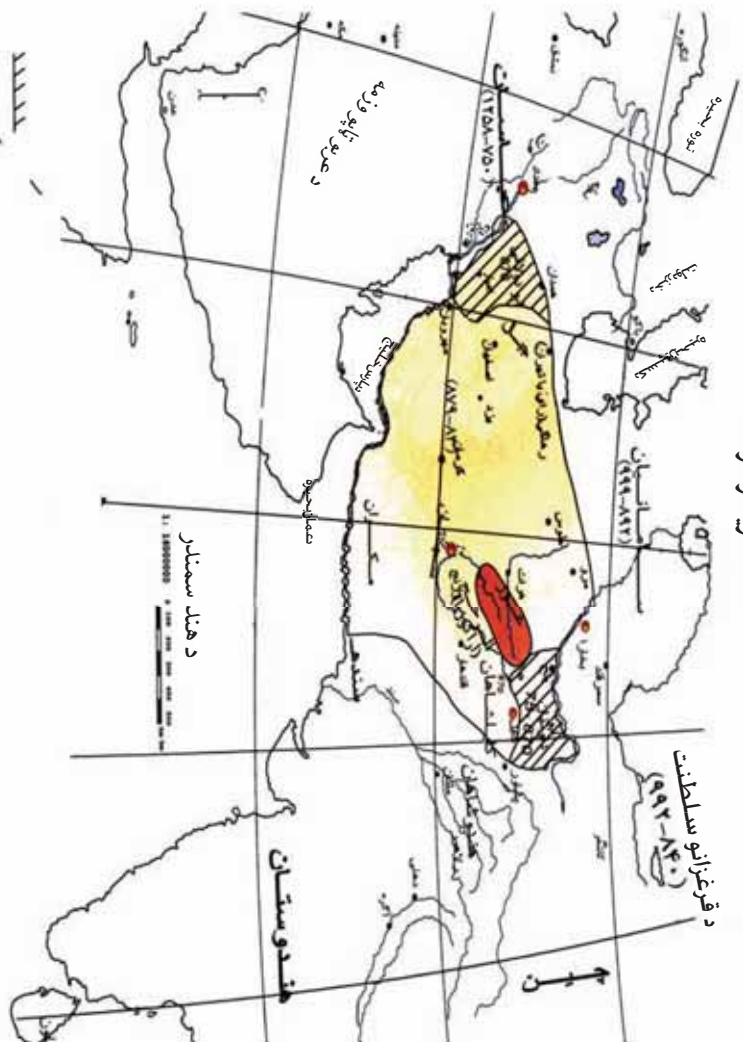
یعقوب د صفاري حکومت بنسټګر او د ده درې وروڼه هر یو عمرو، علي او طاهر د لیث زامن وو. پلار یې په سیستم کې د صفاری یا ټټاری په کسب بوخت و. او په همدې دلیل دوی د صفاریانو (ټټارانو) په نوم مشهور شول.

سیستان د درېمي هجري پېړۍ په لومړۍ نیمایي کې د بېلابېلو ټولنیزو ډلو د رامنځته کېدو شاهد و. پرته له خوارجو چې افراطي ډله شمېرل کېده بله ټولنیزه ډله، عیاران نومېدله چې د ټولنې د ټیټې او بیوزلو خلکو په منځ کې د ډېر نفوذ لرونکې شوه او یعقوب چې پخپله هم د ټولنې د ټیټې طبقې څخه و په ځوانۍ کې له دې ډلې سره یو ځای شو او د خپلې روڼتیا او لیاقت په مټ ډیر ژر د دې ډلې د افسرۍ او مشرۍ درجې ته ورسېد، د سیستم خلکو د (۲۴۷ ق محرم په ۲۵ / ۸۶۱ ز) بیعت ورسره وکړه، له هغه وروسته یعقوب لیث صفاري زموږ د هیواد د ډېرو سیمو په نیولو پیل وکړ.

یو له هغو علتونو څخه چې په سیستم کې یې د یعقوب بریالیتوب ته مرستندوی واقع شو هغه د ده له لښکرو

سره دگن شمېر خوارجو يوځای کېدل وو چې ده د هغوی په ملګرتوب ټول سيستان چې مهم ښارونه يې بست او کندهار وو ونيول، دغه راز کرمان، هرات او کابل يې هم ونيول او په دې خاطر چې مخالفان له ده سره يوځای شول نو له دې امله د ده تر ولکې لاندې سيمو کې ښه امن رامنځته شو. نوموړي په (۲۰۹ ق ۸۷۲ ز) کې

د صفاريانو دولت

د طاهري حکومت مرکز نیشاپور ونيو خو وڼه توانېده چې د ايران په شمال کې طبرستان هم تر ولکې لاندې راولي.

د يعقوب او عباسي خليفه اړيکې

د خلافت د انقلاب او بيلابيلو پاڅونونو له امله د خلافت د واکمنۍ په سيمو کې او همدارنگه د ترکانو اغيزه د عباسي دربار په دننه کې، د عباسي خلفاوو ځواک کمزوره کړی و نو ځکه د يعقوب ليث صفاري په وخت کې د اسلامي قلمرو ځينې سيمې تر خپلې ولکې لاندې راوستې خليفه د امارت ملاتړ پرته بله لاره وڼه ليدله. يعقوب ليث صفاري هم چې د عباسي خليفه له دې دريځ څخه خبر و، د خپل حکومت د نفوذ د سيمې د پراختيا په خاطر له خليفه سره له درنښته ډک چلند کاوه. او ځينې وخت به يې ډالۍ هم ورلېږلې. لکه چې يو ځل يې ډېرې قيمتي ډالۍ، د پنځوسو په شمېر د سرو او سپينو زرو بتان چې له کابل څخه لاسته ورغلي وو، خليفه متمد عباسي ته ولېږل او معتمد هم د خپل ورور (موفق) پواسطه د بلخ، تخارستان، سند او سيستان د

حکومت فرمان وروڼېږ. خو وروسته له دې، یعقوب په (۲۶۲ هـ / ۸۶۷ ز) کال څه وخت چې بې وغوښتل خپله واکمني د عباسي خلافت تر لمني ورسوي او د بغداد د ادارې غوښتونکی شو نو له عباسي خليفه سره په جگړه کې ښکېل شو. او په پایله کې د خليفه د ورور (موفق) د چل پواسطه چې د دجلې او په بې په صفاري لښکرو ورخوشي کړې او هغوی بې له ډېرې سختې ماتې سره مخ کړل له دې وروسته عباسي خليفه د صفاريانو د مخالفينو يعنې سامانيانو د ملاتړ سياست ځانته غوره کړ.

د صفاريانو د حکومت پای

يعقوب لښت صفاري ته د عباسي خليفه له خوا د ماتې نه څه موده وروسته، نوموړی په (۲۶۵ ق / ۸۷۹ ز) کې مړ شو، له هغه وروسته د ده ورور عمرو د واکمني ډگر ته راووت. که هرڅو د عمرو او د بغداد د حکومت اړیکې په لومړي سر کې څه نا څه ښې وې او هغه قېمتي والی، د خليفه لپاره وروڼېږلې خو دغه اړیکې تر ډېرې مودې پاتې نه شوي دا ځکه چې عباسي خلافت په اصل کې له صفاريانو سره د زړه نه مينه نه لرله او د نوموړي د اطاعت په هکله يې شک درلود. ځکه په (۲۷۱ ق / ۸۸۴ ز) کال کې د بغداد خليفه د خراسان حاجيان ځانته وروغوښتل او د هغوی تر مخ بې دغه اعلان وکړ چې عمرو لښت مې له ټولو مقامونو او منصوبو څخه لېرې کړی دی. دغه مسئله له يوه پلوه د صفاريانو په سيمه کې پاڅونونه رامنځته کړل او له بل پلوه د صفاريانو کمزوری، ته بې لاره اواره کړه. په دې ترڅ کې، په ماورالنهر کې د سامانيانو واک چې د بغداد د عباسي خلافت له ملاتړ څخه هم برخمن وو، د عمرو لښت صفاري وېره يې لازمه کړه. نو له دې امله يې د هغوی د مقابلې لپاره ترتيبات ونيول او په (۲۸۷ ق / ۹۰۰ ز) کې د دوی په وړاندې جگړې ته ووت. خو بلخ ته نږدې د اسماعيل ساماني د لښکرو له خوا يې ماته وخوړه. امير اسماعيل ساماني نوموړی يې بغداد کې د خليفه معتمد حضور ته ولېږه هلته زنانوني شو او په (۲۸۹ ق) کې ووژل شو.

له دې وروسته د صفاريانو پاتې خلکو يوه پېړۍ په سيستان کې واکمني وکړه او د دوی وروستی مشر د خلف ابن احمد په نامه په (۳۴۴ - ۳۹۹ ق / ۹۵۵ - ۱۰۰۸ ز) کې د سلطان محمود غزنوي له خوا ووژل شو.

د طاهريانو او صفاريانو په دوره کې اقتصاد او فرهنگ

په هغه وخت کې زموږ د خلکو د اقتصاد اصلي بنسټ کرنې تشکيل لاه. او د کرنې کار ته پاملرنه د طاهري مشرانو، په تېره بيا د طاهر زوی عبدالله د مهمو او مثبتو اقداماتو څخه و.

ځکه ده برسيره پردي چې د کښتونو د له منځه وړلو په برخه کې به يې د خپلو عسکرو مخه نيوله، د کرکيلې د ښه والي لپاره يې ځينې ارزښتناک کارونه هم ترسره کړل. عبدالله بن طاهر د اوبو لگولو سيستم د جوړولو په برخه کې د ټولو په سر کې يادولی شو. زموږ د هېواد مشهور تاريخ ليکونکی عبدالحی بن ضحاک گډېږي د ډېورت کې له مخې، نوموړي د خراسان ټول فقها راغونډ کړل او له هغوی څخه يې وغوښتل چې د اوبو لگولو په برخه کې شرعي موازين وضع کړي او دوی د (کاريز کتاب) يا (کتاب القني) په نامه يو کتاب وليکه. دغه موضوع زموږ په هېواد کې د ډېرو کارېزونو او همدارنگه د پر مختلالي اقتصاد ښودونکې ده. دغه ذکر شوي کارېزونه زياتره د پرديو

د یرغلونو په پایله کې ښک شول.

همدارنگه د عبدالله بن طاهر په توصیو او سپارښتنو د ښارونو کارگرانو (کارپوهانو) ته د کړنې په هکله سپارښتنه شوې ده. طلحه بن طاهر هم د کړنې په وده کې د خپل ورور د سیاست پلوی و. په پایله کې په اقتصادي برخه کې د پام وړ ښه والی راځي. بېلابېلې مېوې او علي کېدلې، همدارنگه د هرات انګورو، بادامو او پستی، د سیستان خرما، د بست زعفران او د بلخ او مروې اثارو ډیر شهرت درلود او زموږ هېواد ته یې ښه شتمني برابرې کړه. خو صفاریانو د پاچاهي ډېر وخت په جګړو او همدارنگه د سیمو او ایالتونو د لاسته راوړلو په برخه کې تېرکړ د هېواد د اقتصاد لپاره یې روښانه پروګرام نه درلود خو په فرهنگي برخه کې د ملي ادبیاتو مینه وال و او داپې غوره ګېله چې پارسي ژبه باید د عربي ژبې او ادبیاتو ځای ونیسي.

ویل کېږي چې یعقوب لیث صفاري د پیغامونو مدیر مسؤل محمد بن وصیف سګري څخه وغوښتل چې د عربي ژبې په ځای په پارسي ژبه شعر ولیکي. نوموړي د یعقوب په ستاینه کې یوه پارسي قصیده ولیکله. خو طاهریانو عربي ژبه ومنله، د طاهریانو زوی طلحه پخپله د عربي ژبې د نحوې عالم و. د طاهري امرینو له ډلې څخه یو څو نور هم د پوهانو او ادیبانو د ملاتړ په برخه کې مشهور وو.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دي د الف او ب په دوو ډلو کې د طاهریانو فرهنگي او اقتصادي خدمتونو ته وشمېري.

پوښتنې

- ۱- خپل اصلي سیمې ته د طاهر د راګرځېدو مهم دلیل څه دی؟
- ۲- ایا د عباسي خلیفه په وړاندې د طاهر سیاست د ده د اولادونو له خوا وپالل شو؟
- ۳- د یعقوب لیث صفاري د کار په پیل کې، د ده د شهرت علت څه و؟
- ۴- د طاهریانو په دوره کې کړنې او زراعت ولې وده وکړه؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

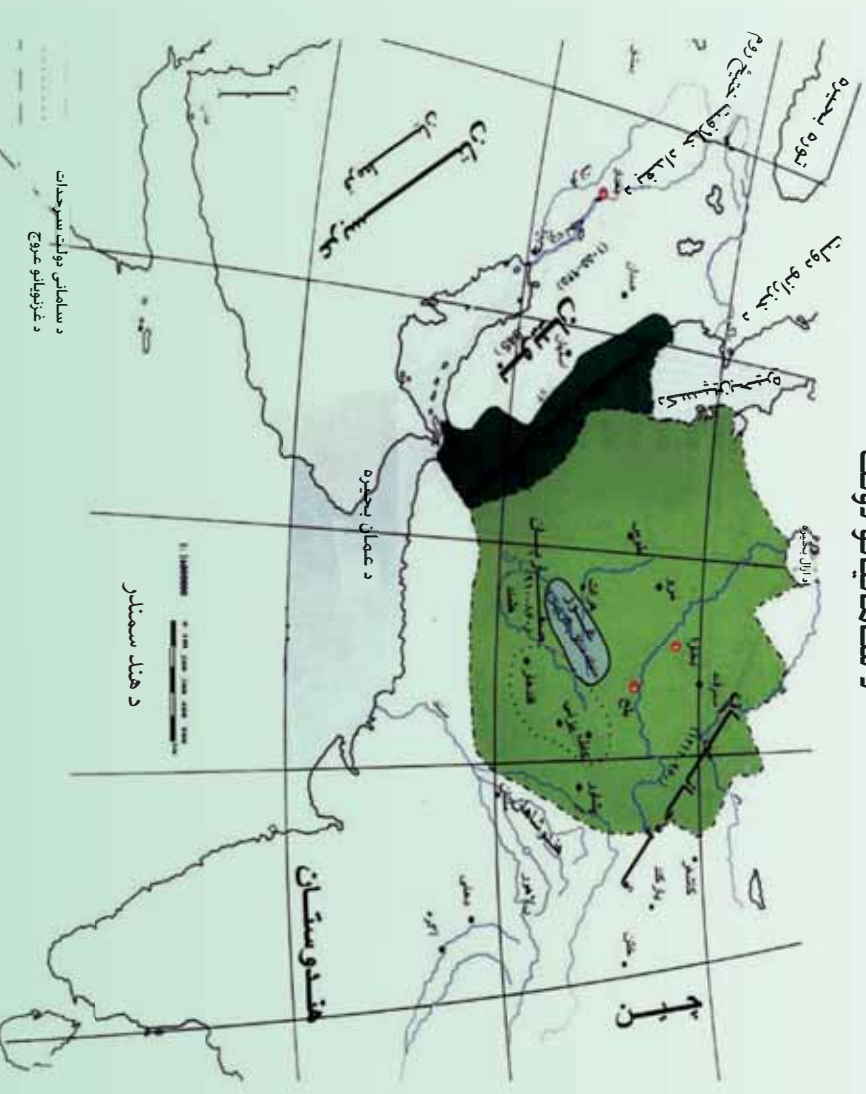

زده کوونکي دي د خپل هېواد تاریخ او فرهنگ ته د طاهر او یعقوب د خدمتونو په هکله یو لنډ مطلب چمتو او په راټولونکي لوست کې ډې خپلو ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

سامانيان

په دې لوست کې به د سامانيانو د واکمنۍ کورنۍ سره آشنا شئ، هغه چې د بغداد د عباسي خلفاوو د سياست په ملاتړ يې په افغانستان او د هغه د اوسنيو گاونډيو هېوادونو کې پروياوړی او پراخه حکومت رامنځته کړ او په دې به هم وېرهېږئ چې د دوی د واکمنۍ په مهال ولې زموږ هېواد له علمي او فرهنگي غوړېدا سره مخ شو؟

د سامانيانو دولت

سامانيان د ختيځو اصلي کورنيو له ډلې څخه دي چې رېښه يې له اسلام څخه مخکې وختونو ته رسېږي. دوی د عباسي خلفاوو په پلوۍ خپل سياسي موقعيت د افغانستان، ايران او مرکزي آسيا په اسلامي ختيځ کې ټينګ کړ. سره له دې چې سامانيانو له خلفاوو سره ښې اړيکې لرلې خوښايې هم ماليات او خراجونه بغداد ته نه لېږل. د دوی د حکومت شکل ((امارت استکفا استیلا)) (معنا دا چې خليفه د عزل او نصب، د مالياتو اخيستل، د ځايناستي ټاکلو او ... کې به لاسوهنه نه کوي) پېژندل شوی دی. د سامانيانو دوره د اسلامي فرهنگ او تمدن د غوړېدنې دوره بللې شو. په ځانګړې توګه عقلي علومو د دوی په دوره کې ډېره وده وکړه.

سامانيان

سامانيان د سامان خدات په نامه د يوه سړي له نوم څخه اخيستل شوي دي. زموږ د هېواد د مشهور تاريخ ليکونکي عبدالحي گربزي په وينا سامان خدات له مغان يا زردشتي روحانيونو څخه شمېرل کېږي او د ماوراءالنهر په څنډو کې يې استوگنه کړې ده.

د سامان خدات پلرونه له اسلام څخه د مخه د ماوراءالنهر له مشرانو څخه وو. او له اسلام څخه وروسته هم په ماوراءالنهر کې د رسوخ او نفوذ خاوندان وو. سامان خدات د اموي هشام بن عبدالملک په زمانه کې مسلمان شو او د اسد بن عبدالله په نامه د خراسان د اموي حاکم تر ملاتړ لاندې واقع شو. نوموړي وروسته د ابو مسلم خراساني په نهضت کې برخه واخيسته او د ابو مسلم له ملگرو څخه شو. چې په عباسي دولت کې يې هم د ښه نوم ازانگي پورته شوې.

د دويمې هجري (اليمې ميلادي) پېړۍ په پای کې هغه اختلاف چې د هارون الرشيد د زامنو تر منځ د ځايناستۍ په مسئله رامنځته شو، مامون الرشيد سره په مروه کې خلکو بيعت وکړ مامون الرشيد له ځينو بانفوذه کورنيو لکه طاهريانو او سامانيانو څخه د مرستې غوښتنه وکړه او د دوی د مرستې په بدل کې يې بيا وروسته ډېر مهم حکومتي مقاومتونه دوی ته وسپارل. له همدې وخته وروسته د عباسيانو او سامانيانو تر منځ اړيکې سره نژدې شوې او څه وخت چې مامون الرشيد له مروي څخه بغداد ته لاړ نو د عباسي خلافت په ختيځ کې يې د څلورو مهمو ښارونو مشري د سامان څلورو زامنو ته وسپارله: نوح بن اسدته، نجي سمرقند، احمدبن اسد ته يې فرغانه، يحيى بن اسدته تاشکند او الياس ته يې هرات وسپاره.

د صفاريانو په را څرگندېدو سره چې د بغداد له خلافت سره يې چندان نښې اړيکې نه لرلې. د بغداد د خلفاوو او سامانيانو اړيکې يورې نورې مرحلې ته د اخلې شوې او د بغداد خلافت چې د مخالفينو د شتون له امله يې د سامانيانو ملاتړ ته اړتيا لرله، هڅه يې کوله چې د دوی حکومت ته په غاړې اېښودو سره، سامانيانو ته سياسي مشروعت وپېښي. سامانيانو هم چې دې ډول تائيد ته اړتيا لرله نو د خلافت په تائيد سره يې د عامه خلکو په ذهنونو کې ډېر ښه ځای ونيو.

د ساماني لړۍ لومړی بنسټگر، اسماعيل

د ساماني لړۍ بنسټگر اسماعيل بن احمد بن سامان خدات دی. نوموړی په (۳۴۴ ق، ۸۴۸ ز) کال په فرغانه کې وزېږېد. امير اسماعيل په پوره ډول، په ماوراءالنهر کې هغه وخت واکمني تر لاسه کړه چې د ده ورور (نصر) (۲۷۹ ق، ۸۹۲ ز) کال کې مړ شو خو د ده شهرت او اعتبار هغه وخت زيات شو چې صفاريانو ته يې په جگړه کې مالې ورکړه او عمرو بن ليث صفاري يې ونيوه. دغه پېښه د (۲۸۷ کال د ربيع الاول په ۱۵ ق/ ۹۰۰ ميلادي کال د اپريل ۱۹ ز) کې رامنځته شوه. وروسته له دې پېښې يې عباسي خليفه معتضد ته د حکومت فرمان وليږه، ځکه چې د صفاريانو (د خلافت له اوامرو څخه د سرغړونکو) په مالي سره سامانيانو په عباسي

د بخارا په ښار کې د امير اسماعيل ساماني قبر

خلافت کې ډېر محبوبيت ترلاسه کړ.

امير اسماعيل ساماني د عباسي خلافت د ملاتړ په لاره کې د نورو مخالفانو سره هم جگړې وکړې لکه د طبرستان له علوي ساداتو سره چې جگړه وکړه او د هغوی مشر محمد بن زید علوي يې وواژه، طبرستان او ری (اوسنی تهران) او لږ وروسته يې زنجان او قزوین هم ونيول او په دې ترتيب يې د خپلو فتوحاتو لمنه له افغانستان څخه واړوله او د اوسني ايران ترلوېديځو ځناوو ورسېد.

د امير اسماعيل ساماني په وخت کې، د ساماني دولت پلازمېنې يعني د بخارا ښار ښه پرمختگ وکړ او په ختيځ کې د اسلامي ښارونو په يو مهم مرکز بدل شو. امير اسماعيل کابو وروسته له اتو کلونو امرت، په (۹۵۰ ق، ۹۷۰ ز) کال مړ شو.

د امير اسماعيل ځايناستي

د امير محمد اسماعيل زوی دويم احمد د ده ځايناستی شو. د ده د واکمنۍ په دوره کې چې پنځه نيم کاله اوږده شوه، د ساماني دولت عسکرو په سيستان کې د صفاريانو د پاتې شوو او همدارنگه په ماوراءالنهر کې يې له ترکانو سره نښتې وشوې. په دې نښتو کې ساماني دولت بری وگاته خو احمد ساماني ډېر ژر په (۳۰۰ ق- جمادي الاخر

۱۴ ز جنوري) کي د خپلو مريو له خوا وورل شو. وروسته له ده څخه د نوموړي زوی (نصر) واکمني ته ورسېد. که هر څو د نوموړي د پاچاهۍ پيل په هغو ولايتونو کې چې د ساماني دولت تر ولکې لاندې وو، له شخړو سره لاس اوگريوان و خو نوموړي د خپل عالم او تکړه وزير (ابوعبدالله جهاني) او د لښکرو د وفادار مشر (حمويه بن علي) په مرسته بېرته خپل هېواد ته امنيت او ټيکاکو (ثبات) راوست. په اصل کې د نصر د پاچاهۍ دوره (۳۰۱ نه تر ۳۳۱ ق / ۹۱۴ نه تر ۹۴۲ ز) کلونو د ساماني لړۍ د حکومت د دېدې د اوج دوره وه.

د نصر له مړينې وروسته ساماني حکومت تر (۳۹۵ ق / ۱۰۰۵ ز) کال پورې پاتې شو او په دې موده کې او ه تنه ساماني مشران واکمني ته ورسېدل. خو د ساماني دولت څوړتيا هغه مهال پيل شوه چې زيات واک سيمه ييزو مشرانو ته په لاس ورغی. له دې مشرانو څخه يو هم الپ تگين نومېده چې په لومړيو کې د ترک غلامانو څخه و. نوموړي په غزنه کې په ۳۵۱ / ۹۶۲ ز کال کې د ترک مريو په ملاتړ د غزنويانو د نوي حکومت بنسټ کېښود. ساماني حکومت او دولت يو سلو دوه کاله او شپږ مياشتې اوږد شو.

د سامانيانو په دوره کې اقتصاد او فرهنگ

د سامانيانو دوره چې د ختيځې نړۍ په تاريخ کې د اسلامي رنسانس په توگه تعبير شوی د اقتصاد له پلوه په ځانگړې توگه زموږ د هېواد د روښانه دورو څخه شمېرل کېږي. د اقتصاد او صنعت په برخه کې د پر مخځنگ دوه عمده لاملونه په لاندې توگه بيانولی شو:

لومړی د درنو مالياتو او باجوو نشتوالی او دويم لازم کورنی ثبات او همدارنگه بهرنی سوله. د پورته دوه عواملو په ترڅ کې ښه اقتصادي وده رامنځته شوه. د خلکو اقتصادي رويا لوړه، قصرونه، باغونه او ظرفه صنايع رامنځته شول. د خلکو توليداتو وده وکړه ترهغه ځايه چې په يوه کال کې د سامانيانو لخوا د ټول هېواد نه څلوېښت مېليون درهم راټولېدل.

په هغو کشفیاتو کې چې بيا وروسته د پولنډ او سکانډينايوي هيوادونو په ځنډو کې ترسره شوي، د سامانيانو د وخت نقره يي سکې لاسته راغلې او دا خبره څرگندوي چې د ساماني دولت او ختيځې اروپا تر منځ د سوداگريزو توکو راکړه ورکړه کيدله.

له بزگرانو څخه د ساماني دولت د ملاتړ په سيوري کې کرنې او زراعت هم ښه وده وکړه. او په ځانگړې توگه په گڼ مېشتو سيمو لکه بادغيس، هرات، پوښنگ د سيستان ځينو برخو او بېست کې د مېوو، غلو او ښاتانو پيلابيل ډولونه پيدا کېدل. د څارويو په ځانگړې توگه د اسانو او اوبانو د ساتنې مرکزونه په تخارستان او بلخ کې موجود وو او په هرات او بېست کې ورېښم هم توليدېدل.

که څه هم د سامانيانو سيمې ته د ترکانو راتگ او بيا لوړو حکومتي او سياسي مقاومتو ته د دوي لاس رسې، دغه پروسه څه نا څه زيانمنه کړه خو داسې رپوټ نه دی لاسته راغلی چې اقتصادي وضعه يې له خطر سره مخ کړې وي.

د فرهنگ او تمدن په برخه کې مهم يون رامنځته شو ځکه د سامانيانو په لاس د يوه پياوړي نظام د بنسټ اېښودو سره، فرهنگ او تمدن وده وکړه او د استعدادونو د راڅرگندېدو لپاره مناسب چاپېريال رامنځته شو. په ځانگړې توگه د نظم او نثر په برخه کې ډېر لوی بدلون رامنځته شو.

دسامانيانو په دوره کې د پوهنو د پراختيا مهم علت، د عقيدې آزادي او همدارنگه د ساماني مشرانو حوصله او نرمي وه. په دې دوره کې له تعصبه ډکه فضا نه وه موجوده. د بېلا بېلو فکري او ديني کړنلارو او همدارنگه د نظر او فکر دځواندانو لپاره يو ډاډمن چاپېريال موجود و. ساماني مشرانو هڅه کوله چې له ځان پالنې او عقيدتي استبداد څخه ځان وژغوري. او همداکا د بېلا بېلو فکرونو د راڅرگندېدو لامل شو. محمدخو ازمني او ابو ريحان البیروني په ترتيب سره په خپلو کتابونو (مفاتيح العلوم) او (آثارالباقیه) کې دهغه وخت د بېلا بېلو فکري او عقيدتي څانگو او ډلو څخه خبر راکوي او په زین الاخبار کې د عبدالحي گردېزي په وينا، د سامانيانو پوه وزير ابو عبدالله جيحاني په امر د ساماني دربار د کړنلارو ټاکلو او همدارنگه د هېواد د ادارې لپاره، د هغه وخت د نړۍ د ټولو دربارونو کړنلارې يې له تعصبه راټولې کړې چې د دوی له منځ څخه د هغو هېوادونو قوانين غوره کړي چې پر مختلفې انساني بڼه ولري. نوموړي وروسته امر وکړ چې د دربار او دېوان ټول غړي نوموړو کړنلارو عملي کولو ته غاړه کېږدي. نو له دې کبله ډېر پوهان او د فکر خاوندان وهڅېدل تر څو خپلې پوهې او فکرونه ټولني ته وړاندې کړي.

په دې ترتيب د اسلام د تمدن طلايي دوره وځلېده او لوی اسلامي فيلسوف ابونصر محمد بن محمد فارابي، د ختيځو سيمو د حکيمانو خاتم الرشيد ابو علي حسين بن عبدالله بن سينا، لوي متفکر رياضي پوه او تکړه ستوری پېژندونکی ابوريحان محمد بن احمد خوارزمي، د دري پارسي شاعرانو لوی استاد جعفر بن محمد رودکي، شاعر، استاد او تکړه حکيم ابوالحسن شهيد بلخي، د امير منصور ساماني وزير او د بلعبي تاريخ ليکونکی محمد بن عبدالله بلعبي، د لومړي منصور ساماني تکړه وزير، جغرافيه پوه او اشکال العالم د کتاب ليکونکي ابو عبدالله احمد بن محمد جيحاني، وروسته له اسلامه د دري پارسي لومړنی شاعر رابعه بلخي چې پلار يې د زينت العرب لقب ورکړی و او لسگونو نورو پوهانو او هوشيارانو په دې دوره کې استوگنه درلوده او کتابونه يې وړاندې کړل.

په ټولگي کي فعاليت

زده کوونکي دي په ډله ييزه توگه د نقشي پر مخ ساماني قلمرو په گوته کړي او د دي دورې د پوهانو او عالمانو نومونه دي وليکي.

پوښتي

- ۱- زمونږ په هېواد کي سامانيانو څه ډول سابقه لرله؟
- ۲- د سامان خدمات اولادونو ولي لري؟ حکومتي خوکی تر لاسه کړي؟
- ۳- د سامانيانو تر ټولو مشهور پاچا څه نومېده او په څه ډول يې ساماني دولت د د بېلي اوج ته ورساوه؟
- ۴- د بغداد د عباسي خلفاوو او سامانيانو ترمنځ څه اړيکه موجوده وه؟

له ټولگي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دي د سامانيانو د فرهنگي سياست په هکله يوه مقاله وليکي، په راتلونکي درسي ساعت کي دي ترلوستلو وروسته ترټولو غوره مقاله وي د ښوونځي په تابلو کي وځړول شي، چې نور زده کوونکي ورته گټه واخلي.

غزنيان او سلجوقيان

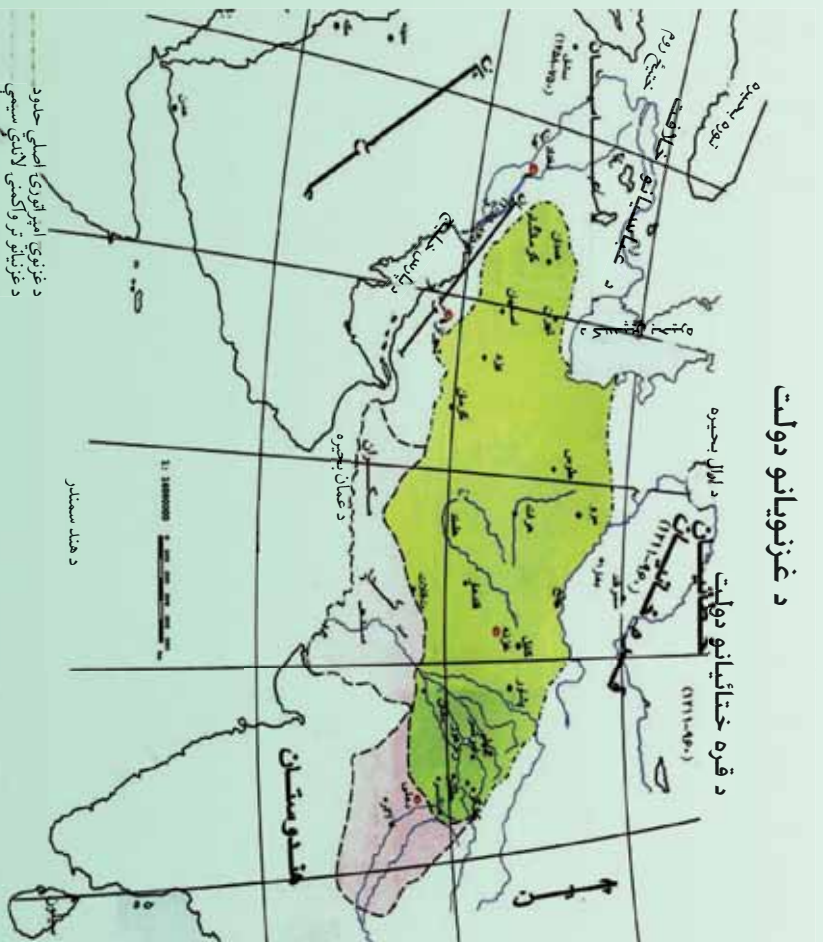
ترکان د هغو قومونو له ډلې څخه وو چې په مرکزي آسيا کې او سېدل، له يادو شوو قومونو سره د سامانيانو د حکومت په دوره کې ډېرې اړيکې ټينګې شوې نو له دې کبله د ترکانو ځينې ډلې د اسلام په سپېڅلي دين مشرفې شوې او د ترکانو ځينې سرداران او مشران د ساماني دولت د چوپړ په لاره کې لوړو حکومتي مقالو او په ځانګړې توګه نظامي منصوبونو ته ورسېدل.

يو هم له دې مشرانو څخه الپ ټګين نومېده چې د سامانيانو له خوا د خراسان يا افغانستان د سپه سالارۍ دنده ورته سپارل شوې وه.

نوموړی د غزنيانو د لړۍ بنسټګر بلل کېږي.

زموږ د هېواد په تاريخ کې د ترکانو په نامه درې لړۍ (غزنيان، سلجوقيان او خوارزم شاهيان) مشهور دي: په دې لوست کې به د ترکانو دوي مهمې کورنۍ (غزنيان او سلجوقيان) وپېژنئ.

د غزنيانو دولت

غزنيان

زموږ په هېواد کې د غزنه (غزنيان يا غزني) ښار په ځانګړې توګه هغه وخت د اهميت وړ وګرځېد چې د سامانيانو ترکي سردار الپ ټګين په (۳۵۰ ق/ ۹۶۱ ز) کال د امير عبدالملک بن نوح د مرګ په وخت کې په هغه توپه

کې ګډون وکړ چې غوښتل یې د خپلې خوښې شهراده د واک ګډۍ ته ورسوي خو ونه توانید نو ځکه له خپلو لښکرو سره غزني ته لاړ او دغه ښار یې د خپل مرکز په توګه غوره کړ خو د غزنیانو واک د سبکتګین په نامه د یوه بل ترکي غلام پوراسطه تثبیت شو. دغه سړی چې په اصل کې د مرکزي آسیا له ترکانو څخه و، له زنداني کېدو وروسته د الپ ټګین له خوا و اخستل شو او د نوموړي د هوښیاری له کبله د الپ ټګین د پام وړ وګرځېد، تر هغه ځایه چې د نوموړي د ساتونکو مشري ور په غاړه شوه او د الپ ټګین له لور سره یې واده هم وکړ.

سبکتګین

په (۵۲ ق/ ۹۶ ز) کال کې د الپ ټګین له مړینې وروسته د ده زوی ابو اسحاق ابراهیم درې کاله او بیا د ده وروسته بلکتګین د لسو کلونو لپاره د غزني اداره په غاړه لرله او دوی د الپ ټګین خلاف د سامانیانو سره خپلې اړیکې ټینګې کړې.

خو د غزني کمزوري ادارې او په غزني باندې د لویکیانو اونیورو مخالفینو احتمالي لاس بری، ترکي افسران او سرتیري دي ته وهڅول تر څو سبکتګین د الپ ټګین زوم د خپل امیر په توګه وټاکي.

د نوموړي د واکمنۍ موده په (۶۶ ق، ۹۷ ز) کې پیل او په (۸۷ ق، ۹۹ ز) کال کې د ده له مړینې سره یو ځای پای ته ورسېده او نوموړي په دې دوره کې د غزنیانو حکومت ځواکمن کړ.

سبکتګین بښت او قصدار په خپل قلمرو کې دننه او همدارنګه د دې حملو په ترڅ کې یې د افغانستان مشهور پوه او ادیب ابو الفتح بستي هم خپل چوپړ ته حاضر کړ.

د هندوستان په لور یې هم لښکر کشی وکړې. چې برسېره پر دیني اعتبار غزنیانو ته ډېر غنیمتونه هم په لاس ورځل. او د حکومت ساحه یې د هندو جیال پورې ورسېده.

سبکتګین د هېواد د ادارې لپاره، یالونه د خپلې کورنۍ، د غړو ترمنځ ووېشل چې ټیر مهم ښار (نیشاپور) یې خپل زوی ابو القاسم محمود، بښت یې بل زوی نصر او همدارنګه غزني.

او بلخ یې بل زوی اسماعیل ته وسپارل.

سلطان محمود غزنوي

د سبکتګین له خوا اسماعیل (د سبکتګین د لور له خوا لمسي) ته د بلخ او غزني حکومت سپارل، د ده او محمود غزنوي (چې یو تکړه او په کار پوه سړی و)، د اختلاف لپاره یې زمینه مساعده کړه. نو په دې توګه څه وخت چې په (۸۷ ق/ ۹۹ ز) کال سبکتګین مړ شو، نوموړي خپل ورور له واکه لېرې کړ او د غزنوي دولت اداره یې پخپله غاړه واخیسته. د محمود غزنوي منظم سیاست په افغانستان او د هغه په شاوخوا کې د سیمه ییزو حکومتونو په له منځه

سلطان محمود غزنوي

ولړو ولاړو او دې کار د ده واکمني خړاکمنه کړه. په دې توګه چې سیستان، غرجستان (هزاره جات)، گورګانان (جوزجان)، چقانیان او خوارزم د غزني دربار اطاعت ته غاړه کېښوده.

فتوحات

زموږ د هېواد په تاریخ کې محمود غزنوي څکه د ستر فاتح په توګه پېژندل شوي چې ده زیات فتوحات په ځانګړي توګه د هندوستان په لوري تر سره کړي دي.

نوموړي د بېلابېلو دایلو له مخې په هندوستان باندې یرغلونه تر سره کړل، د اسلام خپرېدل او هغه قیمتي غنیمتونو چې د هندوستان په معبدونو او بت خانو کې ساتل کېدل لاسته راوړل.

نوموړي په (۹۲ ق، ۱۰۰۱ ز) په جیپال، په (۹۵ ق، ۱۰۰۴ ز) بهاطیه، په (۹۸ ق، ۱۰۰۹ ز) په بهیم، په (۴۰۰ ق، ۱۰۰۹ ز) په نارین، په (۴۰۴ ق، ۱۰۱۳ ز) په ناردين او په (۴۰۵ ق، ۱۰۱۴ ز) کال په تانیشر یرغل وکړ. د دې یرغلونو په پایله کې یې په هندوستان کې د اسلام د سپېڅلي دین رېښې وضوولې او همدارنګه ډېر زیات غنیمتونه د غزنوي ترکانو سرتېرونه لاسته ورغلل. په ځانګړي توګه د هندوستان په گوجرات کې په (۴۱۶ ق/۱۰۲۵ ز) کې د سومات بت فتحه کړ چې د هند د ډېرو لویو او مشهورو بتانو له ډلې څخه و. د غه کار د سلطان محمود غزنوي او ده د سرتېرو د ډېر شهرت لامل وګرځېد.

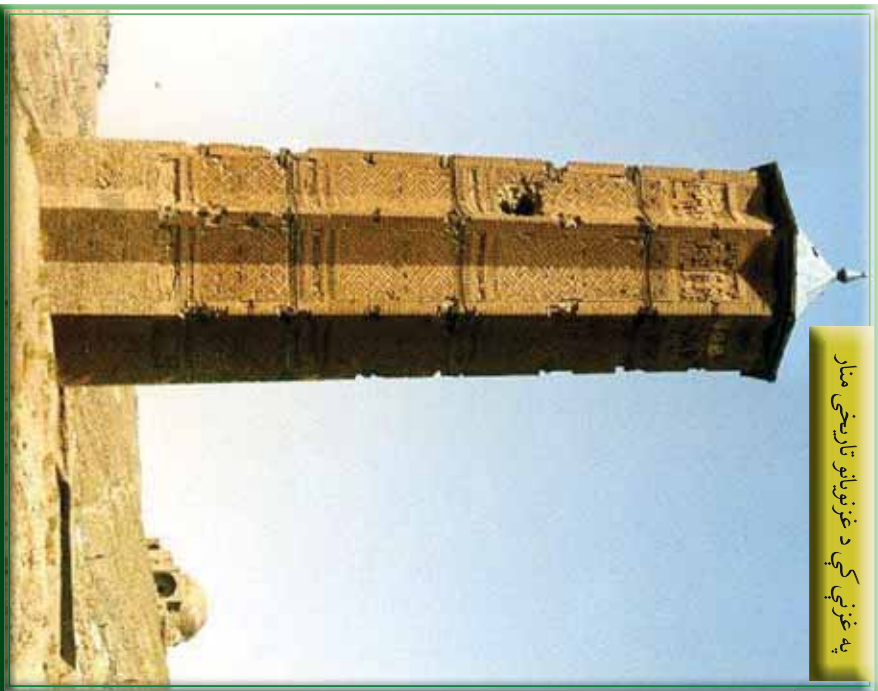
د هند په لورد لشکر کشیو په اړه د پام وړ خبره داده چې دا کار د غزنوي دولت د سرتېرو لپاره بوختیا وه چې په دې توګه غزنوي دولت له هغو خطرونو څخه په امن پاتې شو کوم چې د سرتېرو او افسرانو له پلوه ورته متوجه و. په هر حال، د سلطان محمود غزنوي فتوحات چې په هره انګېزه تر سره شوي، د هندوستان په سیمه کې په تېره بیا د اسلام د خپرېدو په برخه کې ډېر اغېزمن وو او د اسلام دین چې معنکې تر ملتانه رسېدلی و، د غزنویانو په دوره کې د هند تر ډېرو سیمو پورې ورسېد.

د سلطان محمود غزنوي ځایناستي

سربېره پر دې چې سلطان محمود غزنوي د خپل حکومت په منځنیو کلونو کې د مسعود په هکله مناسب نظر درلود او نوموړی یې خپل ولیعهد وټاکه خو د ژوند په وروستیو کلونو کې په مسعود باندې بدګمانه شو او د ده په ځای یې خپل بل زوی (محمد) ولیعهد وټاکه، د دې لپاره چې د ده زور او مېړنی زوی (مسعود) له مرکز څخه لیرې لاړ شي نو د ری او (تهران) او جبال (د ایران لویدیځ) ایالتونو مشر یې وټاکه. سلطان محمود غزنوي په (۴۲۱ ق/۱۰۳۰ ز) کال مړ شو او محمد د خپل پلار په غوښتنه په غزني کې پر تخت کېښاست.

محمد له خپل ورور (مسعود) سره د واک د وېش غوښتنه رد کړه خو مسعود په بې‌بالیټوب سره له تهران څخه د نیشاپور په لور پرمختګ وکړ او د (روژي ۲۱ ق / سپټمبر ۱۰۳۰ ز) کال کې څه وخت چې د غزني لښکرو خبر تر لاسه کړ چې د خراسان لښکرو مسعود د پاچا په توګه اعلان کړی نو د دې خبرې په اوریدو سره یې له

په غزني کې د غزنويانو تاريخي منار

ځنډه محمد له واکه لېږي کړ. مسعود غزنوي د خپلې پاچاهۍ په وخت کې له مخالفینو او سرغړونکو سره زیاتې جگړې وکړې. نوموړي د خپل پلار ډېر شمېر هغه ملګري ووژل او یا یې زنداني کړل چې د ده په اند د نوموړي د ځایناستي په نه قبلولو کې یې د ده له پلا رسره سلا وه. په حکومت کولو کې یې هم استبدادي لاره غوره کړه او په خلکو یې زیاتې ماليې و ټاکلې. دغه خبره له یوه پلوه او له بلې خوا د سلجوقي کورنۍ په مشرۍ د اغز د ترکمنانو نوي واک نوموړی لاکمزوری کړ او په پای کې په هغه جگړه کې چې په (روژې ۴۳۱ق/ ۱۰۴۰ ز) کال کې یادو شوو

ترکمنانو او غزنویانو ترمنځ سرخس ته نژدې د دنانقان په سیمه کې وشوه. غزنویانو سخته ماته وخوړه مسعود غزنوي له دې ځایه د غزني په لور تېښته وکړه او څرنگه چې نوموړي فکر کاوه چې د ترکمنانو تر څارنې لاندې نه شي، نو ځکه له خپلې کورنۍ او خزانو سره د هند په لور وتښتېد. مسعود په (۳۲ق/ ۱۰۴۱ ز) کال په هغه توطیه کې ووژل شو چې د نوموړي د ورور محمود له خوا ورته برابره شوې وه. له دې وروسته غزنویان د (۳۰۱) کلونو لپاره په واک کې پاتې شول خو د دوی واکمني د افغانستان په ځینو سیمو او همدارنگه د بلوچستان او پنجاب په یوې برخې پورې محدوده شوه.

غزنوي پاچاهان

نوم	د حکومت موده
الب تگین	۳۵۱ ق
سبکتگین	۳۶۷ - ۳۸۷ ق
اسماعيل بن سبکتگین	۳۸۷ - ۳۸۹ ق
سلطان محمود غزنوي	۳۸۹ - ۴۲۱ ق

سازمان

د (تاریخ الرسل

خاوند طبيري په
(۸۲۱/ق ۲۰۵)

بادوي.

نومبر ۵۔ نومبر کی

۲۹

(٢٩٤٢٨/ق ١٠٣٨ ز) کال کې د خراسان مشهور ښار نیشاپور ونيو. او وروسته يې د دندانتقان په سيمه کې د جگړې په بهير کې د سلطان مسعود غزنوي ځواکونو ته سخته ماتې ورکړه، په دې جگړه کې د سلجوقيانو د جگړې مشري د مېکايل زوی طغرل بېگ په غاړه لرله چې نوموړي برسېره په نيشاپور د ماوراءالنهر، افغانستان او ايران نور مهم ولايتونه هم لاسته راوړل.

طغرل بېگ د سلجوقي حکومت د لړۍ بنسټگر گڼل کېږي او تر (٤٥٥/ق ١٠٦٣ ز) کال پورې يې واکمني وکړه. له (٢٦) کلونو واکمنۍ وروسته د ده له مړينې سره سم د نوموړي وراره الپ ارسلان واکمنۍ ته ورسېده نوموړي خواجه نظام الملک خپل وزير وټاکه د دې پوه وزير په هڅو سره يې دولت او سلجوقي نظام له ښه کورني ثبات څخه برخمن شو او په بهرني برخه کې يې په (٢٦٤/ق ١٠٧٠ ز) کال کې د وان او ارزروم د بحيري په منځ کې د ملازجر په مشهوره جگړه کې روميانو ته ماتې ورکړه. د روم قيصر ديوژن روملوس يې اسير او کوچنی آسيایي تر لاسه کړه.

الپ ارسلان په (٤٥٦/ق ١٠٧٣ ز) کال کې د خوارزم په لاره کې ووژل شو او له ده څخه وروسته د نوموړي زوی ملک شاه سلجوقي د خواجه نظام الملک په هڅو واکمنۍ ته ورسېد. نوموړي نه يوازې په کورنيو گډوډيو برلاسی شو، بلکې د سلجوقي دولت ترواک لاندي سيمه يې د ختيځ لورته ترچينه او لوېديځ لورته د مديترانې ترسينده پورې ورسوله.

د ملک شاه حکومت د خواجه نظام الملک په ايسته کولو او د تاج الملک قمي په راوستلو سره د کمزورۍ خواته روان شو او په (٨٥٨/ق ١٠٩٢ ز) کال کې د نوموړي له مړينې سره سم د ده د کورنۍ د غړو ترمنځ د واکمنۍ د لاسته راوړلو په موحه جگړې پيل شوې او دغه جگړې د دې لامل شوې چې د سلجوقيانو سيمې د شهزاده گانو ترمنځ ووېشل شي او هر شهزاده د خپل وزير او سرپرست چې (اباک) به ورته ويل کېده، په مرسته ولايت اداره کاوه.

اباکانو هم له څه مودې وروسته د خپلواکۍ خوښه وليدل او همدارنگه د ايران په آذربايجان او لرستان کې يې خپلواکه لړۍ رامنځته کړه. د سلجوقيانو د واکمنۍ ختيځ سيمې، افغانستان چې د سلطان سنجر تر واک لاندي راغی او نوموړي وروسته له ډبراخ او ډب مروه خپله پلازمېنه وټاکله. خو وروسته له (٤٢) کلونو واکمنۍ په (٥٥٢/ق ١١٥٧ ز) کال کې د نوموړي له مړينې سره سم، د ختيځو سلجوقيانو کورنۍ هم کره لاره ځانته غوره کړه او څرنگه چې سلطان سنجر ځايناستي نه درلود، نو د نوموړي خورنې رکن الدين محمود په (٥٥٧/ق ١١٦٢ ز) کال کې د افغانستان او ماوراءالنهر په ځينو برخو واک وچلاوه. خو په دې کال د يوه سلجوقي سردار له خوا ونیول شو او بيا وژل شو.

له دې وروسته افغانستان او ماوراءالنهر د غوري او خوارزم شاهي پاچاهانو ترمنځ د کړکېچونو ډگر شو.

په دې دوره کې اقتصاد او فرهنگ

د محمود غزنوي فتوحاتو په ځانگړې توگه په غزنې کې د اسلام دين په خپرېدلو برسېره، ډېره شتمني هم غزنويانو ته ورکړه. ځکه د دې يرغلونو په ترڅ کې ډېر غنیمتونه د دوی په برخه شول. چې د دې شتمنيو په وسيله د غزنې ښار ودان او آباد شو، د غزنې په ښار کې ډېر جوماتونه، کتابتونونه او ماضي ورځېدې. د غزنې جومات د دېدې په هکله ويل کېږي چې د بغداد له جومات سره برابره و.

د غزنويانو په وخت کې د ماليو جوړول هم دود وو او ويل کېږي چې سلطان مسعود غزنوي يوازې د اوو ميليونو درهمو په بيه يوه ماني، جوړه کړه چې د ختگرۍ کارونو موده يې د خلورو کلونو پورې دوام وکړ. د پلونو جوړولو په برخه کې هم د پام وړ کارونه تر سره شول او د سلطان محمود غزنوي له خوا د جيعون رود پر سر د زنجيرونو د پيوسته کولو پراسطه په (۱۶-۱۵۱۴ق/۲۵-۱۰۲۴ز) کال کې د زورتي پل جوړول د غزنويانو د دورې له غوره نوښتونو څخه گڼل کېږي.

زموږ په هېواد کې د کرنې په برخه کې د غزنويانو څخه د مخکنيو دورو په پرتله زيات توپير ترسترگو نه شو خو د غزنويانو له خوا د حاصل خيزو ولايتونو لاندې کولو او د پرمخانه غنیمتونو لاسته راوړلو د غزنوي دولت د عوايدو کچه لوړه کړه دغه عوايد څه د پاسه په کال کې سلو مېليونو درهمو ته ورسېد. له فرهنگي پلوه د غزنې د ښار پرمختگ، د علومو د غوړېدو او دودېدو عامل وگرځېد، په داسې کچه چې د سلطان محمود غزنوي په وخت کې د غزنې ښار د دارالعلم حکم تر لاسه کړ او ويل کېږي چې برسېره د پوهانو تر څنگ د ده په دربار کې څلور سوه شاعران هم او سېدل.

د غزنويانو دورې د نامتو پوهانو او شاعرانو له ډلې څخه د لاندې کسانو نومونه يادونې وړ دي. د نجوم، ځمکپوهنې او عقايدو په برخه کې نامتو پوه ابوسعید الحارثي، ابوالحسن علي بن احمد نسوي، ابوالقاسم حسن غصيري، ابوالنجم احمد منوچهری، عبدالعزیز عسجدي مروزی.

سلجوقيان هم سره له دې چې د فرهنگ او تمدن له پلوه بېرته پاتې وو او تراوسه يې خپل قبيلوي خوږوبه نه وو هېر کړي دوی هم د سيمه یيزو وزيرانو او پوهو شخصيتونو څخه غوښتنه وکړه ترڅو د حکومتمندۍ په برخه کې ورسره مرسته وکړي، په دې توگه يې غوښتل چې د قبيلوي نظام د زياتونو کچه راتېټه کړي.

په دې دوره کې املاک او کرنيزې ځمکې د واکمنو له خوا هغو خلکو ته ورکړل شوې چې په سلجوقي کورنۍ

پورې يې اړه لرله، له دې کبله د کرنې برخه زيانمنه شوه. خو په دې دوره کې د جوماتونو او قبرونو بيا رغونه د ځانگړي مذهبي ارزښت لرونکې وه، د ښوونې او روزنې لپاره د (نظاميه) په نامه مدرسي هم د هېواد په بېلابېلو برخو کې جوړې شوې. د دوی د آباديو له ډلې څخه د جوجان په سړيل کې د امام خرد زيارت، د بلخ په دولت آباد کې يو منار او په بلخ کې د بابا حاتم زيارت يادولی شو. د نورو فرهنگي بدلونونو له ډلې څخه د ترکي اداري اصطلاحاتو دودېدل لکه کوټوال (د کلاگانو سرمشر)، باسقاق (د ماليې اخيستلو مامور) او همدا راز د رنگارنگ او ارزښتمنو جامو دودېدل.

همدارنگه سلجوقيان د دري او فارسي ژبې د جدي خدمت کوونکو څخه شمېرلی شو ځکه نوموړي ژبه د دوی له خوا عراق، انرېايجان او کوچني آسيا (اوسني ترکيې) ته ورسېدله.

د سلجوقي دورې د مشهورو فرهنگي او علمي څېرو نومونه په لاندې توگه يادولی شو.

حکيم مجدود چې په سنایي غزنوي مشهورو، خواجه عبدالله انصاري، شيخ محمد غزالي او همدارنگه شاعره او هنرمنده مېرمن مهستي.

د ټولگي دننه فعاليت

زده کورنکي دي د (الف) او (ب) په دوو ډلو ووېشل شي، د الف ډله دي د غزنويانو په دوره کې د غزنوي د پرمختگ او آبادۍ د علونو او (ب) ډله دي د سلجوقيانو په دوره کې زموږ د هېواد د فرهنگي پراختيا د علونو په برخه کې يو له بل سره خبرې اترې وکړي.

پوښتي

- ۱- ولي سلطان محمود غزنوي په هندوستان کې له فتوحاتو سره مينه لرله؟
- ۲- د سلطان محمود غزنوي ځايانستۍ څه نومېده او سلطان مسعود څه ډول ماته ورکړه؟
- ۳- سلجوقيان په اصل کې له کومو خلکو څخه دي او په څه ډول يې دولتي واکمني ترلاسه کړه؟
- ۴- د سلجوقي دولت تر ټولو مهم وزير څه نومېده؟

له ټولگي څخه دباندې فعاليت

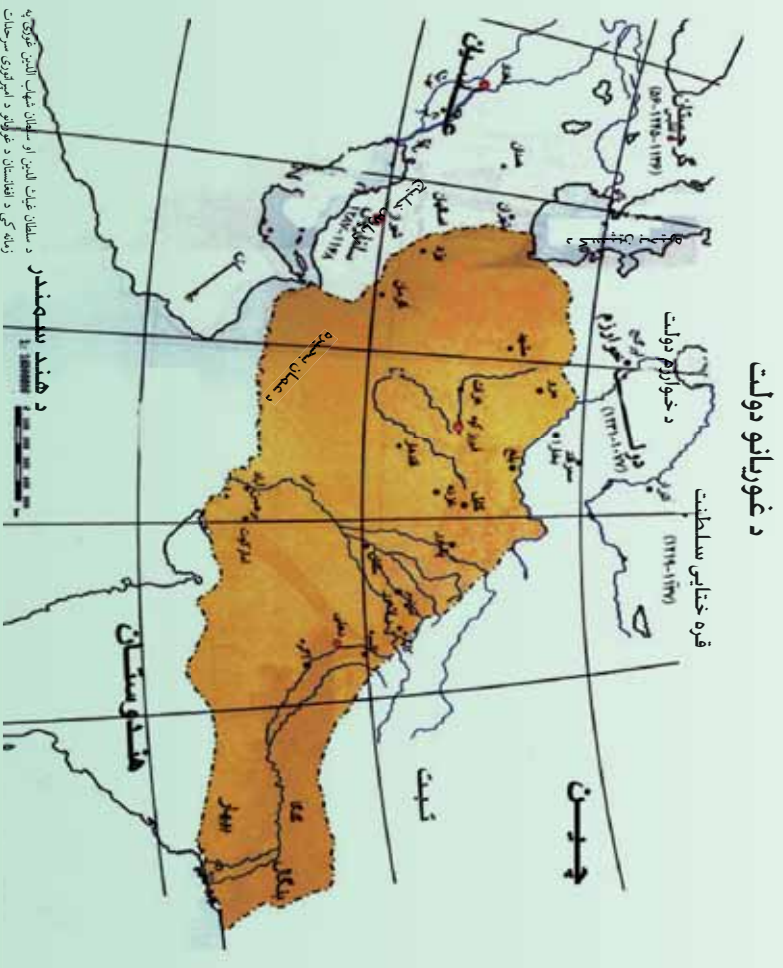
زده کورنکي دي د ابوريحان البيروني او خواجه عبدالله انصاري د آثارو په هکله يوه مقاله وليکي او په راتلونکې غونډه کې دې يې ټولگي ته وړاندې کړي.

غوريان او خوارزم شاهيان

غوريان او خوارزم شاهيان زموږ د هېواد او سيمې د تاريخ هغه واکمنۍ لري، گڼل کېږي چې د ځانگړي ارزښت او نقش څخه برخمن وو.

غوريانو څه وخت چې په غور کې د سلطنت بنسټ کېښود، نو هندوستان يې هم تر خپلې ولکې لاندې راوست. خوارزم شاهيان سره له دې چې د ترکي سلسلو او د ماوراءالنهر په شمال کې خوارزم ته منسوب وو خو زموږ هېواد يې هم تر واک لاندې و.

زموږ په هېواد کې د يادو شويو لږو ترکو لکې لاندې، د وضعې څېړنه د دې لوست موضوع ده چې ورسره آشنا به شئ.

غوريان چې زموږ د هېواد افغانستان په مرکز کې له غور څخه پاڅېدل، په اصل کې يې رېښه ملک شنسب ته رسېږي. نوموړي په غور کې امارت درلود، منهاج السراج جوزجاني د طبقات ناصري په کتاب کې د ملک شنسب په اړه ويلي دي. نوموړی د اسلام په لومړيو کې ژوند کاوه او په داوطلبانه توگه يې د حضرت علي (رض) په دوره کې د نوموړي په واسطه د اسلام په سپېڅلي دين مشرف شو او همدارنگه د امارت دوه سمبولونه (عهد

او لولا ده ته ورکړل شول.

غوري شاهان د ځانگړي جغرافيوې موقعيت او د سيمې د ډېرو لوړو ژورو په لرلو سره، له هماغه لومړيو څخه د نسبي خپلواکۍ لرونکي وو، ډير پاجاهان او هېواد نيورونکي و نه توانېدل چې دا سيمه لاندې کړي. غوريانو له

عباسي نهضت سره فعاله ونډه واخيسته او امير فولاد غوري له ابو مسلم خراساني سره مرسته وکړه.

خو لومړی کس چې له هارون الرشيد څخه يې عهد او لولا تر لاسه کړل، امير بنجي نهاران نومېده. نوموړی وروسته له امير فولاد څخه د غور دويم ځواکمن امير بلل کېده.

د غور له اميرانو څخه محمد سوري د سبکتگين او د ده د زوی سلطان محمود غزنوي هم عصره و چې په کلکه به د دې زوی او پلار د يرغلونو په وړاندې درېده. په پای کې سلطان محمود غزنوي په (۱۰۱۱ق/ ۱۰۱۱ز) کال کې په محمد سوري يرغل وکړ او هغه يې ونيو. او د سلطان محمود غزنوي په بند کې له منځه لاړ خو د غور ولايت واکمني د سلطان محمود غزنوي له خوا د هغه زوی شيت ته ورکړل شوه. وروسته له دې غوريان د غزنويانو تر

د غور منار جام

ولکې لاندې راغلل. سره له دې چې په خپله سيمه کې خپلواکه وو، خو غزنويانو ته به يې خراج ورکاوه. دغې وضعې د سلطان بهرام شاه غزنوي او سلطان سنجر سلجوقي تر پاچاهۍ پورې دوام وکړ. په دې دوره کې غوريانو د علاوالدين حسين تر مشرۍ لاندې په (۱۱۵۲ق/ ۱۱۵۲ز) کال کې له سلطان سنجر سلجوقي سره جگړه وکړه.

خو علاوالدين حسين له سلطان سنجر سلجوقي له خوا ماتې وخوړه، بيا د غور مشرۍ ته ورسېدل. علاوالدين حسين له څه مودې وروسته پر غزني يې ونيو، خپل ورور سيف الدين يې د بهرام شاه غزنوي پر ځای په غزني کې حاکم وټاکه. له څه مودې وروسته د غزني خلکو د هغه پر ضد پاڅون وکړ او د سيف الدين په وژلو سره يې يوځل بيا بهرام شاه غزنوي د پاچاهي پر تخت کېناوه.

علاوالدين حسين د غزنويانو د دې عمل څخه د غج اخيستلو په نيت په (۵۵۶ق، ۱۱۶۰ز) کال کې هغه وخت چې د بهرام شاه زوی خسرو شاه واکمن و، په غزني يرغل وکړ. غزني يې ونيو او وني سو ځاوه. له دې وروسته

نوموړی په علاوالدين جهانسوز مشهور شو.

له علاوالدين څخه څه موده وروسته د هغه وراړه غياث الدين بن سام د غور واکمن شو او نوموړي د خپل زړور ورور شهاب الدين محمد بن سام په مرسته غزان ته چې د غزني حاکم و، ماتې ورکړه او د غوريانو تر لاس لاندې سيمه يې له سند څخه تر کرمان پورې ورسوله. سلطان شهاب الدين په (۵۷۹ق / ۱۱۸۴ز) کال کې لاهور هم ونيو او د غزنويانو سلطنت يې په بشپړه توګه له منځه يوړ. د شهاب الدين د اقداماتو په ترڅ کې د غوريانو هېواد ډېر پراخه شو. په دې ډول د کسپين (خزر) سمندر له څنډو څخه نيولې بيا په هند کې د جمن تر ساحله او له جيحون څخه تر بلوچستان پورې خطبه د سلطان غياث الدين په نامه ويل کېده.

په (۵۹۹ق / ۱۲۰۳ز) کال کې د سلطان غياث الدين له مړينې وروسته د نوموړي ورور شهاب الدين محمد چې د معزالدين په لقب مشهور و، پر تخت کېناست. خو دی په مرکزي آسيا کې د يوه بل ځواک سره مخامخ شو چې خوارزم شاهيان نومېدل. چې په پايله کې يې غوريانو ته ماتې ورکړه او يوه مخالف له خوا ووژل شو.

سلطان غياث الدين غوری

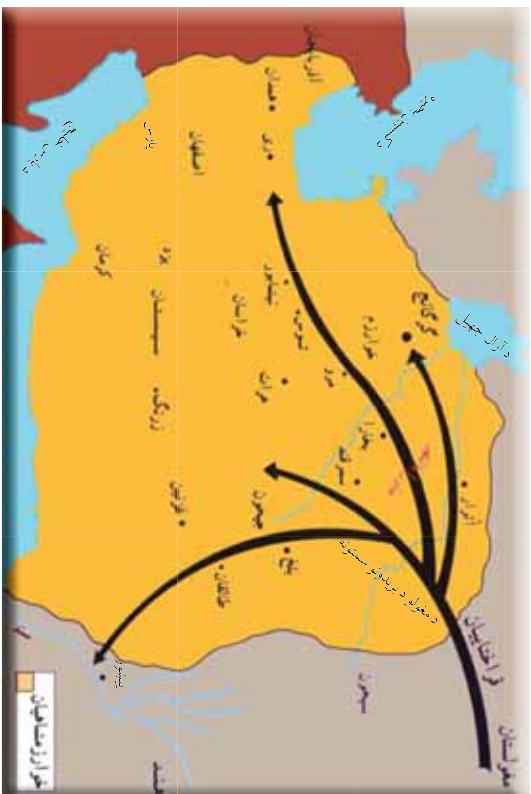
ماتې ورکړه او سلطان شهاب الدين هم په (۶۰۲هـ / ۱۲۰۶ز) کال د يوه مخالف له خوا ووژل شو. د غوري حکومت کمزوري د غياث الدين محمد د زوی غياث الدين محمود له زمانې راپيل شو او امپراطوري يې د دوه پېړۍ کېدو په لور روانه شوه.

څرنگه چې قطب الدين ايک په دهلي او ناصر الدين په سند کې د خپلواکۍ بېرغونه اوچت کړل نو ورو ورو غوري دولت يوازې په غور پورې محدود شو.

خوارزم شاهيان

خوارزم چې په لرغونو متنونو کې هوا زرميا راغلي د هغې سيمې نوم دی چې د جيحون سيند د لورې برخې او د کسپين (خزر) د بحيرې شمالي څنډې ترمنځ پرته ده. او خوارزم شاهيان د دې سيمې او سېلونکو ته ويل کېږي. دوی هم د سيمه ييزو اسلامي حکومتونو د پاڅونونو په موده کې د خپلواکۍ بېرغ اوچت کړ او د ځانګړي حکمرانۍ لړۍ يې رامنځته کړه.

د خوارزم شاهيانو لومړنۍ څېره انوشنگين غرجه نومېده چې په اصل کې د افغانستان په مرکز کې له غرجستان (اوسني هزاره جات) څخه وه نوموړی د هغو خدمتونو په بدل کې چې سلجوقي دولت ته يې ترسره کړل. لوړو مقامونو ته ورسېده چې په پای کې حتی د خوارزم امارت ور په برخه شو. د انوشنگين غرجه له مړينې وروسته د ده زوی محمد په (۱۰۹۸/۱۰۹۹ ز) کال کې د سلطان سلجوقي له خوا د خوارزم حکمران وټاکل شو.

همدغه کس (محمد) د لومړي ځل لپاره په ځان (خوارزم شاه) نوم کېښود او د ټول عمر لپاره يې خپل حکومت د (سلطان سنجر سلجوقي) په ملاتړۍ پر مخ بوتلو خو د ده زوی (انسز) چې پوه او د فضيلت خاوند وه، څه

د خوارزم شاهيانو د دولت پر چم

وخت چې په (۱۱۲۸/۱۱۲۹ ق) کال کې د خوارزم مشر شو، نو د سلجوقي حکومت څخه د خپلواکۍ په لاره کې يې هڅې وکړې.

نوموړي په (۱۱۸۱/۱۱۸۲ ق) کال کې د سلجوقيانو نوم له خطبې او سکه ايسته کړ او په بشپړه توګه يې خپله خپلواکۍ اعلان کړه او هڅه يې وکړه چې دننړيو سيمو په لاندې کولو سره خپله تر لاس لاندې جغرافيوې سيمې پراخه کړي. د خوارزم شاهيانو پياوړي اميران عبارت وو له علاوالدين تګش او علاوالدين محمد څخه، په ځانګړي توګه د

علاوالدين د حكومت په دوره كې د خوارزم شاهي دولت تر ولکې لاندې سيمې خپل اعظمي حده ورسېدې. د غوريانو حكومت هم په (۱۲۰۶ ق/ ۱۲۰۶ ز) كال كې د علاوالدين له خوا ړنگ شو. او په دې توگه د سند تر خنډو پورې د خوارزم شاهيانو واكمني وغزېده. سره له دومره پراختيا، بيا هم خوارزم شاهي دولت پوره موده پاتې نشو. ځكه له يوه پلوه يې له عباسي خليفه سره خرابې اړيکې لرلې چې په پايله كې (الناصر لدين الله ۵۷۵ - ۶۲۲ ق، ۱۱۷۹ - ۱۲۲۵ ز) كلونو د خوارزم شاهيانو له مخالفينو څخه ملا تر وركړ او له بله پلوه مغولانو د چنگېز خان تر مشرۍ لاندې د دوى سيمه په (۶۱۷ ق/ ۱۲۲۱ ز) كال كې تر يرغل لاندې ونيوه. مغولو د خوارزم ښار ونيو چې په دې ترتيب د خوارزم شاهي دولت او واكمنۍ د له منځه وړلو موده راوړسېده.

علاوالدين محمد خوارزم شاه له مغولو څخه وتښتېده او د مارنذران سيند يوې جزيرې ته يې پناه پورته. او هماغلته مړ شو، خو مخكې تر مړينې يې خپل زوى جلال الدين خيل خايناستى وټاكه. نوموړي د مغولو پر وړاندې ډېر مقاومت وكړ خو د پروان په جگړه كې يې له دوى څخه ماتې وخوړه او سند ته وتښتېد. يو ځل بيا يې سند ته نژدې د چنگېز خان له خوا ماتې وخوړه او ډهلي ته يې پناه يوړله، يو ځل بيا يې د كرمان او شيراز له لارې ځان اصفهان او آذربايجان ته ورساوه خو په پاى كې په (۶۲۷ ق/ ۱۲۳۰ ز) كال كې د كرديانو له خوا ووژل شو او خوارزم شاهي حكومت هم د ده له مرگ سره دتاريخ يوه برخه وگرځېده.

اقتصادي او فرهنگي وضعه

د پرله پسې يرغلونو، لښكر كښو او دوامداره جگړو په دليل كه څه هم دا سيمه دومره د اقتصادي ودې او غوړيدنې لپاره مناسبه نه ده خو بيا هم زموږ خلکو به په دې دوره كې د كرنې، زراعت او توليد له لارې خپلې لومړنۍ اړتياوې پوره كولې. ورشې، غنم، وريجې، پنبه، انگور، مښر، بادام، پنبير يې توليدېدل. همدارنگه د هېواد له ځينو كانونو څخه سره زړه سپين زړه، اوسپنه، مس، سرب او نوشادر استخراجېدل. او كوچنې صنايع لكه نساجي، چرم جوړونه، قالين او بدنه او وسله جوړول دود (رواج) وو، خو د پوهې او فرهنگ په برخه كې، دا دوره د ساماني او غزنوي دورو ادامه بللې شوې ده. سره له دې ټولو، په ځانگړې توگه غوريانو ودانيو او آباديو ته پاملرنه وكړه او ځينې جوړښتونه، كلاگانې او ودانۍ يې جوړې كړې.

د دوى د ودانيو له ډلې څخه د پام وړ عمرات يو هم د هرات جومات دى چې د غياث الدين محمد غوري په دوره كې يې كار پيل شو. بل په غور كې د جام منار چې ۶۴ متره لوړوالى لري د محمد غوري په نامه د يوه ډبرليک په لرلو سره د غور په جام سيمه كې واقع دى چې د نړۍ له لويو منارونو څخه گڼل كېږي.

له بلې خوا غوريان د مذهبي تسامح (آسانۍ) په برخه كې مشهور وو او د دوى دربار د بېلابېلو ديني او مذهبي ډلو او فرقو د پوهانو او عالمانو د ټولېدو ځاى گڼل كېده. د پوهانو او عالمانو د جدي ملاتړو له ډلې څخه بلل كېدل. دوى پوهانو او عالمانو ته په درنه او دقدر په سترگه كتل. غوري اميرانو د علم او ادب سره دومره مينه لرله، څه

وخت چې علاو الدین جهانسوز د محمود غزنوي او د ده د ځایناستو بنیاسته ودانۍ، رنگولې په هماغه حال نوموړي هغه شعرونه چې د دې مانیو په هکله ویل شوي وو، ټول یې په سرو زرو واخیستل او په خپل کتابتون کې یې کېښودل.

خوارزم شاهیانو هم د ادیبانو او شاعرانو د ملاتړ سیاست وپاله او دا خبره مشهوره ده چې استر خوارزم شاه، د خپل انشا د دیوان مشرۍ لپاره رشید الدین محمد وطواط بلخي غوره کړ.

او دغه هنرمند شاعر چې په عربي او فارسي، نظم او نثر کې یې لوی لاس درلود، (حالات السحر في دقائق الشعر) کتاب یې د ده په لارښوونې ولیکه. دغه کتاب د معاني، بیان او د وینا د لفظي او معنوي صنایعو په برخه کې ولیکل شو. همدارنگه سیده بیګم (علویه) د کمال او فضل خاوند او د دیوان لرونکي شاعره په همدې وخت کې اوسېدله. نوموړي د وطواط بلخي د شعرونو په ځواب کې شعرونه ويلي دي.

علاو الدین محمد سره له دې چې یو بې رحمه او د تدبیر او سیاست نه لرونکي څېره وه خو د یو علم پال او ادب بالې څېرې په توګه پېژندل شوی او ویل کېږي چې نوموړی دینداره او علم دوست پاچا و.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دي، له جغرافیوي نقشې څخه په ګټه اخیستې سره د غور په تاریخي ارزښت څېړي وکړي.

پوښتنې

- ۱- غوریانو ولې په عباسي نهضت کې ګډون وکړ؟
- ۲- د غور د مهمو امیرانو نومونه واخلئ.
- ۳- د سلطان سنجر سلجوقي په څنګ کې د انوشکین غرچه او علاو الدین حسین د سیاستونو توپیر څه و؟
- ۴- رشید الدین وطواط بلخي په کومه زمانه کې اوسېده او تر ټولو مهم کتاب یې څه نومېده؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دي د افغانستان په تاریخ کې د غوریانو د اهمیت په هکله مقاله ولیکي او په راتلونکې درسي ساعت کې دې یې ټولګي ته وړاندې کړي.

مغول او آل کورت

زموږ په هېواد باندې د مغولو يرغلونه زموږ د سيمې د تاريخ له مهمو پيښو څخه گڼل کېږي. دغه يرغلونه چې د مغولو په برلاسي، او برياليتوب پای ته ورسېدل زموږ د ټولنيز، سياسي، اقتصادي او فرهنگي ژوند په بېلابېلو برخو کې بې بېلابېلې پلېلې رامنځته کړې. د مغولو د برلاسي، څرننگوالي او د دوی د واکمنۍ په دوره کې د کړتې دولت رامنځته کېدل، هغه موضوعگانې دي، چې په دې لوست کې به بې ولولئ.

د مغولو د لومړنۍ واکمنۍ جوړښت

مغولو په اصل کې د زېږ پوښتو قومونو څخه وو چې د مرکزي، ختيځې آسيا په ځينو برخو کې اوسېدل، دغه قوم له بېلابېلو ډلو څخه جوړ شوی دی او تر ټولو مهمې ډلې يې عبارت دي له: تاتار، قيات، جلاير، قنقرات او کرائيت. دوی قبيلوي او د کليوالي ژوند کاوه. او تر هغه پورې چې بسوکا بها در (د چنگيز خان پلار) په شېرمه هجري/دولسمه ميلادي پېړۍ کې دوی سره متحد کړي نه وو، په جگړو او شخړو کې ښکېل وو.

وروسته د ده له مړينې، د نوموړي زوی (توچين) د مغولي مشري تر لاسه کړه. توچين د شېرمې پېړۍ په پای کې د مغولي قومونو په لويه غونډه کې د چنگيز خان لقب تر لاسه کړ. نوموړی وتوانېد چې د (اومې هجري/ديارلسمې ميلادي) پېړۍ تر لومړيو پورې په منځنۍ آسيا کې زياتره مغولي قومونه د ځان تابع کړي.

په چين کې د مغولو د پرمختگ او لاس اچونې خبر د سلطان محمد خوارزم شاه تر غوږه هم ورسېده او همدا رنگه د چنگيز خان له پلوه يو پلاوی هم د خوارزم شاه دولت ته ولېږل شو چې په پايله کې په (۱۱۵۱ ق/ ۱۲۱۹ ز) کال د چنگيز خان د استازي او سلطان محمد خوارزم شاه تر منځ تړون لاسليک شو. خو د اترار ښار حکمران له خوا چې د سلطان محمد خوارزم شاه له خپلوانو څخه و، د مغولي سوداگريز کاروان چور کول او د سوداگرو وژل، چنگيز خان ته ښه بهانه په لاس ورکړه چې په خوارزم شاهي دولت يرغلونه وکړي. نو په دې توگه په (۱۱۶۱ ق/ ۱۲۲۰ ز) کال يې د يرغل فرمان ورکړ شو او په لسگونو زره مغولي سرتېري اسلامي سيمې ته ننوتل. وروسته د بخارا، سمرقند، خوارزم او مروې ښارونو د لوټولو او وژنو څخه زموږ د هېواد ځينې مهم ښارونه لکه هرات، غزني، کابل او باميان د مغولو په واسطه په سخته توگه ويجاړ او خلک يې ووژل شول. چې په دې توگه مغولي قومونه په افغانستان پر لاسي شول او زموږ د هېواد په تاريخ کې يوه توره دوره رامنځته شوه.

د چنگيز خان له خوا دخوارزم شاهي دولت تر لاس لاندي سيمو د نيولو وروسته په (۱۲۲۱ ق/ ۱۲۲۴ ز) کال کې بيرته مغولستان ته وگرزېد. نوموړی په (۱۲۴۱ ق/ ۱۲۲۷ ز) کال کې د تبت د شمال له نيولو وروسته د (۷۲ کلنۍ په عمر مړ شو. د چنگيز خان د ځايناستو له ډلې څخه يو ځل بيا په (۱۲۴۸ - ۱۲۵۷ ق/ ۱۲۵۰ - ۱۲۵۹ ز)

په هر حال، ملګر رګن الدين د دې کورنۍ له مشهورو شخصيتونو څخه و. نوموړی د تاج الدين مرغني چي د غوريانو له خوا په قلعه خيسارکي ګمارل شوی و د هغه زوی و.

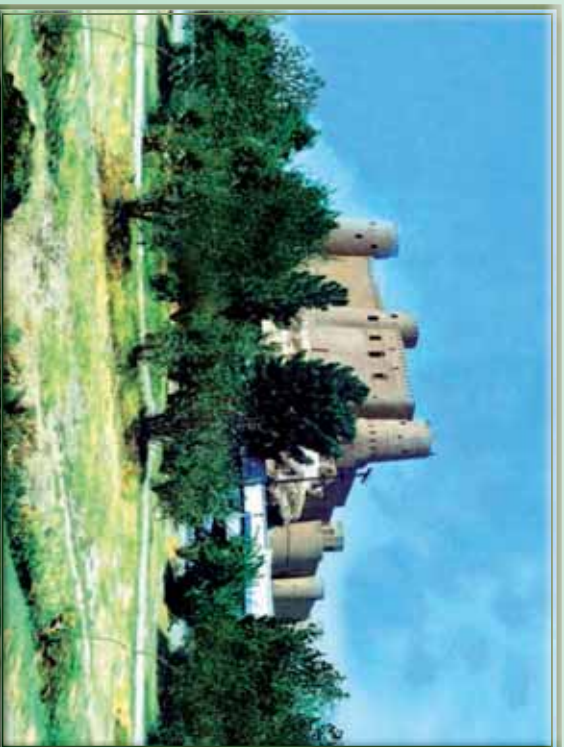
د مغولو د يرغلونو په وخت کي، هغه د غور او غزني د ځينو برخو سر لښکر و او څرنگه چي د چنگيزخان د فتو خانو اوزه يې واورېده نو د اطاعت لاره يې غوره کړه چي په دې توګه نوموړي ته د غور ولايت او شاوخوا سيمو حکومت وسپارل شو.

ملګر رګن الدين په خپله (۲۶) کلنه واکمني په موده (۶۴۳-۶۱۷ ق/ ۱۲۲۰-۱۲۴۵ ز) کي د لور له پلوه لمسي (شمس الدين ګرت) ته ډېره پاملرنه وکړه اونه نوموړی يې خپل ځايناستي وټاکه. او همداغه شمس الدين ګرت چي وروسته له خپل نيکه واکمني، ته ورسېد، د کړتي اميرانو او مشرانو د لورۍ پيل بلل کيږي.

ملګر شمس الدين هم دخپل نيکه په څېر د مغولو ملاتړی وو او مغولو د نوموړي د دې کار په بدل کي ده ته د مهمو ختيځو ايالتونو مشري وسپارله چي د افغانستان يوه مهمه برخه د سند تر سينده هم په کي شامله وه.

د ملګر شمس الدين زبیره او لاودونو او ځايناستو د مغولو سره د مرستې سياست ته دوام ورکړ. ملګر معز الدين حسين ګرت که هر څو له مغولو څخه د خپلو اکي په لاره کي ګامونه پورته کړل خو د مخالفينو

په وړاندي د ناوړه چلند په لرلو سره او د بلخ، بادغيس او شبرخان د خلکو وژلو او له وتولو په سبب د ډېرو پاڅونونو سره مخ شو او په پای کي د غوري حکومت له خواله واکه وغورځول شو. د دې کورنۍ وروستۍ مشر

په هرات کي د اختيارالدين کلا

ملک غیاث الدین د ملک حسین زوی و چې امیر تیمور گورکاني له رابنکاره کېدو سره سم یې ژوند کاوه. په ۷۸۴ ق/ ۱۳۸۳ ز کال کې د تیمور په امر ووزل شو او په دې ترتیب د آل کرت دولت هم د تاریخ یوه برخه وگرزیده.

د آل کرت امیرانو شمېر اته کسان وو او (۱۳۰) کاله یې واکمني وکړه.

پوښتنې

- ۱- د مغولو د مهمو فیلو نومونه واخلي.
- ۲- مغول د لومړي ځل لپاره د کوم تاریخي شخصیت په مشرۍ سره راغونډه شول؟
- ۳- د مغولو او کرتیانو ترمنځ څه اړیکې موجودې وې؟
- ۴- د مغولو په وړاندې د کرتیانو د سیاست په هکله څومره پوهېږئ څرگندونې وکړئ.
- ۵- عباسي خلافت څه وخت او د کوم مغولي کس له خوا له منځه لاړ؟

له ټولګي څخه دباندي فعالیت

زده کونکي دې، د قبایلي ژوند د ځانګړتیاوو په اړه مقاله وليکي او د ټولګي په راتلونکې درسي ساعت کې دې یې وړاندې کړي.

تیمور گورکاني او د ده ځایناستی

تیمور گورکاني هم د منځني آسيا د غوسه ناکو نړۍ نیوونکو څخه و چې د چنگېز خان په څېر يې په سلگونو زره کسان مړه او د سمرقند په مرکیت يې يوه پراخه امپراطوري رامنځته کړه، خو اولادونه يې په ځانگړې توگه هغه چې زموږ په هېواد يې واکمني وکړله، د پلار پر خلاف علمي او فرهنگي شخصيتونه وو او همدارنگه زموږ په هېواد کې د بېلابېلو پوهنو او هنرونو د رواجونکو څخه وو. په سياسي او نظامي برخه کې د تیمور گورکاني ټولې کارنامې او د هرات د تیموري دولت رامنځته کېدل به د دې لوست موضوع وي چې ورسره بله به شی.

مورخينو د تیمور نسب تومانی خان ته رسولی چې نوموړی د چنگېز خان له کورنۍ څخه و. تیمور په (۱۳۳۶ ق/ ۱۳۳۶ ز) د ازبکستان، سمرقند ته نژدې د کش په ښار کې وزېږېد. تر (۶۲ ق/ ۱۳۶۱ ز) کال پورې د تیمور د ژوند په هکله سمه اطلاع نه لرو، پرته له دې چې ویل شوي نوموړي په هلاکتوب کې علم او ادب زده کړل او په غیشو ویشلو بوخت شو خو په ځوانۍ کې يې د امیر حاجي برلاس په اداري دستگاه کې خدمت کاوه. څرنگه چې امیر حاجي په مرکزي آسیا کې د داخلي رقابتونو په لړ کې، په (۶۲ ق/ ۱۳۶۰ ز) کال کې افغانستان ته وښتېده، دی هم ورسره و. تیمور ډېر ژر ماوراءالنهر ته راوگرږېد او دا ځل د کاشغر له خان سره یو ځای شو. نوموړي ته د کاشغر خان د کش ښار اداره وسپارله. له دې نېټې وروسته د ده شهرت زیات شو او د نوموړي واکمني د ماوراءالنهر په ډېرو برخو کې پراخه شوه. گورکاني (زوم) لقب يې هغه وخت غوره کړ چې د ماوراءالنهر د یوه امیر (امیر حسین قزغني) خور يې په نکاح کړه.

تیمور په (۶۶ ق/ ۱۳۶۵ ز) کال کې د امیر حسین قزغني په مرسته له ماوراءالنهر څخه د جغتایي ترکانو لاسونه لنډه کړل او څرنگه چې په (۷۱ ق/ ۱۳۷۰ ز) کال کې يې د بلخ په شاوخوا کې امیر حسین او د ده زوی وورژل نو د ماوراءالنهر په څواکمن مشر بدل شو او سمرقند يې خپله پلازمېنه وټاکله.

د تیمور پر څلورنه

تیمور د (۷۳۳/۱۳۳۳ او ۷۸۱/۱۳۸۰ ز) کلونو په منځ کې څلور ځله د خوارزم په هېواد پسې لښکري وایستي او هغه یې ړنگ کړ. مغولستان او قیچاق دښته یې فتح کړل او په (۸۲۷ق) کال یې خپل څوارلس کلن زوی (میران شاه) د خراسان (افغانستان) لاندې کولو پسې ولېږه او په خپله هم پسې ورغلو، نوموړي په ځانګړې توګه، په هرات کې په پراخه وړانګاریو لاس پورې کړ. د ښار ټولې ودانۍ یې ړنګې کړې پرته د اختیارالدین له ارګ څخه او د یادولو ده چې ډلې ډلې د نامه او اعتبار خاوندان لکه عالمان، فقیهان او پوهان یې په جبري توګه د سبز ښار ته ولېږل.

ملک غیاث الدین کرتی که هر څو په لومړیو کې د تیمور له غوسې په امان پاتې شو خو په (۸۵۷ق/۱۳۸۳ ز) کال کې د تیمور په امر ووژل شو او د آل کرت د لړۍ پاڼه هم واوښته.

تیمور له (۷۷۸ق/۱۳۷۷ ز) کال نه ییلتر مرګه (۸۰۷ق/۱۴۰۴ ز) پورې په خپله (۲۹) کلنه واکمني کې د خپلو ډېرو سختو پریځونو او حملو په پایله کې په سلګونو زره انسانان ووژل او له چین څخه تر مدیترانې او همدارنګه د روسیې او مسکو د استیونو څخه تر ډهلي پورې سیمې یې ونیولې او د لویې امپراتورۍ بنسټ یې کېښود. د تیمور د لښکرو اصلي هسته جغتایي ترکانو تشکیلوله. ده په لښکرو کې ځینې ښځې هم وې تیمور په (۸۰۷ق/۱۴۰۴) کال د (۷۱) کلونو په عمر مړ شو.

د تیمور ځایناستي

د مړینې په وخت کې یې ۳۶ زامن او لمسیان لرل. د دې لپاره چې د ده نه وروسته یې د اولادونو ترمنځ په واکمنۍ جګړې پېښې نه شي، په ژوند یې فتح کړي هېوادونه د دوی ترمنځ ووېشل. سره له دې هم، د تیمور له مړینې څخه وروسته د ده د دوو زامنو او لمسي ترمنځ اختلاف رامنځته شو. او دواړو زامنو یې ورو ورو د خپلو ورېرونو له خوا نیول شوي سیمې تر لاسه کړې. دوی دوه نسبتاً پراخه دولتونه رامنځته کړل. یو یې د میران شاه او د ده د زامنو دولت په عربي عراق، د ایران په لویدیځ ګرجستان، ارمنستان او الجزایر کې او دویم دولت د شاهرخ په خراسان، افغانستان او ماوراءالنهر کې رامنځته کړ چې مرکز یې د هرات ښار و.

که له یوه پلوه د میران شاه دولت، د نوموړي د لېونتوب، د ده د زامنو ترمنځ د اختلاف او د قراقيونو ترکمنانو او همدارنگه د ایران د آل جلاير د واک نیولو په دلیل له منځه لاړ خو له بله پلوه د شاهرخ دولت د ده او د نوموړی د درباریانو کفایت او پوهې له برکته دوام وکړ.

د ده دوره د افغانستان په تاریخ کې چې مرکز یې هرات و، روښانه دوره بلل کېږي. نوموړي (۴۳) کاله واکمني وکړه. د ده په دوره کې هرات نه یوازې دا چې د لوی کتابتون چې د شاهرخ په امر جوړ شوی و، لرونکی شو. بلکې د پوهانو او عالمانو د غوښېدو مرکز وگرزېد. د ده له مېرمنو څخه یوه گوهرشاد آغا(په ترکی ژبه کې آغا د ملکې نوم دی) نومېده. چې د بنوکارونو په کولو او د خیر د آثارو په رامنځته کولو مشهوره وه.

وروسته له شاهرخ څخه د ده زوی الغ بیگ واکمني ته ورسېد. دی هم د پلار په څېر علم دوست او پوه سړی و. خو په (۸۵۲ق/۱۴۴۸ز) کال کې د خپل زوی له خوا ووژل شو. له دې وروسته د شهزاده گانو ترمنځ اختلاف زیات شو. له څه مودې وروسته د سلطان حسین باقرا په نامه یو بل تیموري امیر په هرات کې واکمني ته ورسېد. نوموړي، امیر علي شېر نوايي چې د خپل وخت له پوهانو او ادیبانو څخه گڼل کېده، وزیر وټاکه. د ده د واکمنۍ دوره (۳۳) کاله اوږده شوه. او د ده په وخت کې هرات د آبادۍ او د بدې اوج ته ورسېد.

د سلطان حسین باقرا له مړینې سره سم د تیمور د ځایناستو زوال هم پیل شو او د دوي د واکمنۍ سیمه د شېباني ازبکانو او د ایران د صفویانو له خواتریرغل لاندې راغله او په همدې توگه دوی د تاریخ یوه برخه شول. تیموریانو (۱۱۳) کاله واکمني وکړه او د دوی له ټلې څخه شپږو امېرانو په افغانستان واکمني ترسره کړه.

د ټولگي دننه فعاليت

زده کوونکي دې، له نقشي څخه په گټه اخيستنې سره د ټموريانو د راو لاړېدو ځای او د امپراتورۍ حدود څرگند کړي.

پوښتي

- ۱- د تيمور د گورکان لقب لامل څه و؟
- ۲- افغانستان ته د تيمور د راتلو په وخت کې په هرات باندې چا حکومت کاوه او همدارنگه د ده او هرات برخليک څنگه شو؟
- ۳- د هرات د دوو مشهورو تيموري پاچاهانو نومونه واخلئ.
- ۴- د هرات آبادي او دښه د کوم تيموري واکمن په دوره کې رامنځته شوه او ولې؟

له ټولگي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې له تاريخي کتابونو او سرچينو څخه په گټه اخيستنې سره، د تيموريانو په دوره کې د هرات د فرهنگي او تمدن په هکله يوه مقاله وليکي او په راتلونکې غونډه کې دې يې خپلو ټولگيالو ته وړاندې کړي. همدارنگه ترټولو غوره مقاله دې د ښوونځي په تابلو کې خپرېده کړي.

د مغولو او ټیموریانو په دوره کې اقتصاد او فرهنگ

زموږ په هېواد باندې د ماوراءالنهر د دواړو نیکو یرغلونو او حملو پر لږ نتیجه او اغېزې په اقتصادي او فرهنگي برخه کې راڅرګندې شوې. برسېره پر دې چې مدرسې، ښوونځي، کتابتونونه او علمي مرکرونه یې ړنګ کړل ورسره زموږ د سیمې زیات شمېر پوهان او عالمان یې یا ووژل او یا هم لیرې او نژدې هېوادونو ته وتښتېدل. په واقعیت کې یو درېدلی حالت یا یو ډول په ښانګ رامنځته شو. په دې لوست کې دغه وضعیت ترڅېړنې لاندې نیول کېږي.

د مغولو د یرغلونو تر ټولو مهمې پایلې، سربېره پر دې چې په سلګونو زره انسانان ووژل شول، ښارونه ویجاړ او همدارنګه کارېزونه او کرنیزې ځمکې له منځه لاړې مغولانو د نیول شوو سیمو هنرمندان او صنعتگران بندي کول او مغولستان ته به یې لېږل او دوی به یې استثمارول. یوه ډله به چې په کلیو او ښارونو کې د مغولو له تبعه خلاص شوه، نو د خان یا دخان اړوند کسانو له خوا به ترې اقتصادي ګټه پورته کېده. بېلابېل مالیات په خلکو لګول کېدل.

ږنګونو او اقتصادي ویجاړتیا په فرهنگي وضعې هم اغېزه وکړه او فرهنگي زیانونه په هغه کچه زیات وو چې د مغولو له یرغلونو څخه د مخه زموږ په هېواد کې زیاتره کتابونه او آثار چې پیدا کېدل له منځه لاړل. مدرسې، ښوونځي، کتابتونونه، جوماتونه او دیني ودانۍ چې په عین وخت کې به د پوهانو کتابونه او آثار هم پکې ساتل کېدل، له منځه لاړل.

پوهان او عالمان ووژل شول یا د مغولو له خوا اړ شول چې مغولستان ته کډه وکړي. او یا پخپله هغو ځایونو ته لاړل چې ګومان یې کاوه د مغولو لاسونه هلته نه رسېږي لکه مصر، شامات او هندوستان ته. په همدې دلیل په ځانګړې توګه د عقلي او فکري پوهنو په برخه کې یو وحشتناک سقوط رامنځته شو. او نور د ابن سینا په شان روښانه څېرې رامنځته نشوې.

له بله پلوه فقر، بېوزلۍ، تېرو او غمونو د خلکو انګېزه د ګټورو پوهنو په وړاندې راټیټه کړه او د علومو زیاتره اړخونو او دیني لیوالتیا ته پاملرنه وشوه چې دې کار به له دنیا څخه ټیښتي، صبر، قناعت او د ژوند سختۍ قبولولو ته توصیه کوله لکه تصوف او نړۍ پرېښودنه چې په دې وخت کې یې زیات مینه وال پیدا شول او هغو کسانو ته به چې نړۍ ښه ونه برېښېده، نو به یې پناه وروړله. که څه هم د یو شمېر صوفیانو کړنه

او د فعاليتونو پايلې د هغه وخت د مغولي حاکمانو په گټه وي، خو په عين وخت کې د طريقت پيروان او صوفيان هم اوسېدل چې خلک به يې د پرديو په وړاندې پاڅون ته را بلل.

په هر حال، له ټولو زياتونو سره سره چې د فرهنگ په برخه کې رامنځته شول. زموږ د هېواد ځينې پوهان او اديبان د مغولو له منگولو څخه خلاص شول او په ليرې سيمو کې يې خپل آثار وينځول، د دې دورې يو له مهمو شخصيتونو څخه مولانا جلال الدين محمد بلخي و چې پلار يې بهاولد نومېده. بهاولد په ماوراءالنهر او خراسان کې ټبر مريدان لرل. او د مغولو د يرغل په سبب يې سيمه پرېښوده. د کلوالۍ په وخت کې درې سوه او بنان د بهاولد او د ده د کورنۍ په قيمتي کتابونو او د کور په سامان بار وو.

زموږ د هېواد تکړه مورخ قاضي منهاج الدين چې مشهور په منهاج السراج جوزجاني و په دې وخت کې اوسېده. نوموړي هند ته د ناصرالدين دربار ته پناه يوره او خپل کتاب (طبقات ناصري) يې هلته وليکه. د جهانگشا کتاب ليکونکي عطا ملک جويني، امير حسين خوري، سيفي هبروي، ربيعي فوشنجي، بابا هوتک، د ده زوی ملکيار هوتک او اکبر زمينداوري په همدې دوره کې اوسېدل.

د ټيموريانو په دوره کې اقتصاد او فرهنگ

د ټيمور اقدامات لکه د نورو سيمو لاندې کول، د ښارونو او ودانيو وړاندول، د اوسېدونکو وژل او لوټ کول او همدارنگه ماوراءالنهر ته د پوهانو، کسبگرو، صنعتگرو او هنرمندانو لېږل د چنگيزخان کړنلارې ته ورته وو. له دې امله ويلی شو چې د نوموړې دوره د مرکزي آسيا د پورنده (صحراگستان) تسلط د تورې دورې دوام وگڼو. خو د ټيمور په خلاف د ده اولادونو فرهنگي، هنري او معماري چارو ته ټبره پاملرنه کوله. د ټيمور د زوی شاهرخ ميرزا او د نوموړي د ښځې گوهرشاد بيگم آغا په ملاتړ ټبر روښانه او ارزښناک آثار رامنځته شول. او د شاهرخ زوی النغ بيگ په ملاتړ په سمرقند کې د النغ بيگي رصدخانه په نامه يوه لويه نجومري رصدخانه جوړه شوه چې ټبر پوهان پکې وو.

د شاهرخ بل زوی بايسنقر هم د کتاب له ملگرو څخه گڼل کېده. نوموړي د لويې کتابخانه بنسټ کېښود. بايسنقر هم نژدې څلوېښت تنه انځورگران او خطاطان د هرات په شاهي کتابتون کې راغونډ کړل. دوی زيات آثار مصور کړل لکه د فردوسي شاهنامه، لیلی او مجنون، د سمدې بوستان او گلستان، ده د ټولو هنري آثارو يونی سبک رامنځته کړ چې د (هرات مکتب) نوم يې ځانته غوره کړ. د هرات په ښوونځي

کې د انسانانو کو چني انځورونه انځور شوي او همدارنگه په ساده کرښو او بې ايزارو (لومړنۍ ايزار) ميناتورې يې رامنځته کړې.

په هرات کې په ځانگړې توگه د سلطان حسين بايقرا (۹۱۱-۸۲۶ق/۱۵۰۶-۱۴۷۰ ز) کلونو په زمانه کې د تمدن او فرهنگ د غوړېدنې او پراختيا د اوج دوره وه. په دې دوره کې پاچا او د ده عالم وزير (علي شېرنوايي) له پوهانو، هنرمندانو، شاعرانو او اديبانو څخه ملاتړ کاوه چې په پايله کې مهم علمي او فرهنگي يون رامنځته شو. په ځانگړې توگه د ثقافتي ستر استاد کمال الدين بهزاد چې څه وخت آثار وړاندې کړل. نو د هرات د هنري مکتب نوم ډېر لوړ شو. دغه هنرمند د هرات ښوونځي ځانگړې لاره د کمال کچې ته ورسوله.

په دې دوره کې د هرات د ارگ له بيارغونې پرته نور هم ډېر مهم آثار رامنځته شول لکه په مزار شريف کې د حضرت علي (رض) د زيارت جوړونه، په مشهد کې د گوهر شاد بيگم آغا د جامع جومات رغونه، په هرات کې د گوهر شاد او سلطان حسين د قبرونو رغونه سره له شېرو ښکلايزو منارونو، په گازگاه کې د خواجه عبدالله انصاري د قبر ښکلې کول، په هرات کې نور ډېر جوماتونه او زيارتونه همدارنگه د ايران پولې ته نژدې د څارگر د جومات يادولی شو.

د دې دورې مهم علمي او فرهنگي شخصيتونه عبارت وو له: امير علي شېرنوايي، ملا حسين واعظ کاشفي، سلطان حسين بايقرا، شيخ عبدالرحمن جامي، مير سيد علي خطاط، مولانا حسين علي هروي، ملا محمد ابراهيم غبار او د فاضلو او شاعرو ښځو له ډلې څخه د لاندې ښځو نومونه اخيستي شو.

سلطان رضيه د التمش لور چې شعر به يې هم وايه، مهر النسا چې تخلص يې مهري و او په هرات کې اوسېده. د امير علي جلاير لور، آفاق جلاير چې د حسين بايقرا په زمانه کې اوسېدله او (ماه) چې هم شاعره وه او هم ستوري پېژندونکې.

د ټولگي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، يوه ډله دې د مغولو د دورې په فرهنگي وضعې او دويمه ډله دې د ټيموريانو د دورې په فرهنگي حالت په لنډه توگه خبرې وکړي.

پوښتنې

- ۱- د پوهانو، هنرمندانو او صنعتگرانو په وړاندې د مغولو او تیموریانو په چلند خبرې وکړئ؟
- ۲- مولانا جلال الدین محمد بلخي چیرته اوسېده او ولې یې کډه وکړه؟
- ۳- د گهرشاد بیگم آغا په امر د دوو مشهورو جوړو شوو ودانیو نومونه واخلئ.
- ۴- امیر علي شېر نوابي څوک و او په څه حال کې یې ژوند کاوه؟
- ۵- په بلخ کې د حضرت علي (رض) زيارت د کوم تیموري پاچا پواسطه جوړ شو؟

له ټولگي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د (هرات هنري ښونځي) په هکله یوه مقاله وليکي او په راتلونکې خوند کې دې یې ټولگي ته وړاندې کړي، همدارنگه تر ټولو غوره مقاله دې د ښونځي په لرحه باندې خورنده شي.

درېم څپرکی

افغانستان د کندهار له پاڅون څخه مخکې

په دې څپرکي کې به د کندهار د پاڅون په وړاندې حالات په تېره بيا دريو گاونډيو دولتونو (شيبانيانو، صفويانو او بابریانو) سره زموږ د هېواد د اړيکو څرنگوالي، تر مطالعې لاندې ونيول شي.

دغه راز زده کوونکي به د هوتکيانو په مشرۍ په کندهار کې د لومړني افغان دولت له تشکیل سره آشنا شي.

په کندهار کې د حاجي ميرويس نيکه آرامگاه

د خپرکي موخي

۱. د کندهار د خپلواکۍ د خپلې خوښې پاڅون څخه مخکې د افغانستان له عمومي وضعې سره د زده کوونکو بلدول؛
۲. له گاونډيو واکمنو لږيو لکه شينيانو، بابرانو او صفويانو سره د افغانستان او د دوی د اړیکو په څرنگوالي د زده کوونکو بلدول؛
۳. په افغانستان او ايران کې د هوتکي دولت له مهمو سياستونو او اقداماتو سره د زده کوونکو بلدول؛
۴. په ياده شوې دوره کې د افغانستان له عمومي اقتصادي او فرهنگي وضعې سره د زده کوونکو بلدول؛
۵. د انحطاط او تجزيې دورې په ترڅ کې د مهمو تاريخي او فرهنگي شخصيتونو او پوهانو سره د زده کوونکو بلدول.

د کندهار له پاڅونه مخکې د افغانستان وضعه

د هرات د تیموري لړۍ له منځه تللو سره سم، زموږ په هېواد کې یوه مرحله (تقریباً دوه نیمې پېړۍ) رامنځته شوه چې د افغانستان سیاسي مرکزیت او د قلمرو وحدت له منځه لاړ چې زموږ ګاونډیو هېوادونو او قومونو زموږ د هېواد ځینې برخې لاندې کړلې.

د دې ډلې مهم ځواکونه عبارت وو له: ازبکي شېبانيان، د ایران صفویان او د هند مغولان چې له بخارا، سمرقند، اصفهان او دهلي څخه یې زموږ د هېواد سیمې او ولایتونه اداره کول. د وضعې خپرنه او دهوټکیانو بواسطه د افغانستان د بیارغونې څرنگوالی د دې او د څونورو راتلونکو لوستونو موضوع ده چې و به یې لولو.

په افغانستان کې شېبانيان

ازبکان د مغولو او تاتاریانو له اولادې څخه شمېرل کېږي. ازبکان خپل نوم له (ازبک خان) (۱۸۸۱-۱۷۴۳ق/۱۲۸۲-۱۳۴۲ز) کلونو څخه اخلې. نوموړي د مغولو زرین پوځ چې د (والګا) رود ترڅنګ مېشت و، مسلمان کړ. نوموړی پوځ د ترکي قومونو څخه جوړ شوی و، خو رهبران یې مغولي نژاده وو. په مرکزي آسیا کې د ازبکانو ځواک د چنګېزخان د زوی جو جې د یوه لمسي ابوالخیر له خوا رامنځته شو او نوموړي تر (۸۳۴ق/۱۴۳۱ز) پورې د قبیح د دښتو یوه زیاته برخه ونيوله خو د ازبکو ترټولو مشهور پاچا محمد خان شېباني (شېک خان) نومېده، نوموړی د (ابوالخیر خان) زوی و.

شېک خان د شپاړسمې مېلادي پېړۍ په لومړیو کې د تیموري لړۍ وروستی واکمن په سمرقند کې له پښو وغورځاوه او په دې توګه یې په ملوراءالنهر کې د ازبکانو د واکمنۍ بنسټ کېښود. که هر څو د شېبانيانو واکمني موقتاً د بابر له غندنې سره مخ شوه خو په (۹۱۱ق/۱۵۰۵ز) کال شېبانيان وتوانېدل چې بابر او ملاتړي یې له مرکزي آسیا څخه وشړي.

شېبانيانو په ځانګړې توګه د سلطان حسین میرزا له مړینې وروسته او د نوموړي د اولادونو ترمنځ د اختلاف په سبب د افغانستان لوړته پاملرنه وکړه او په (۹۱۳ق/۱۵۰۷ز) کال د تیموریانو د واکمنۍ مرکز هرات د شېک خان ازبک لاسته ورغی.

پرتله له هرات څخه، کندهار هم د شېبانيانو تر یرغل لاندې راغی او دا ښار چې تر اوسه د بابر پاچا له ورور یادګار ناصر میرزا سره و، په (۹۱۳ق/۱۵۰۷ز) کال کې تر استرپاده پورې مخکې لاړل.

د شېبانيانو ځواک تر (۹۱۶ق/۱۵۱۰ز) کال پورې، هغه وخت چې د شاه اسماعیل صفوي برغلو نه په ازبکانو جاري وو، چلېده، خو په همدې کال کې، په هغه خونړۍ جګړه کې چې مروې ته نژدې را پېښه شوه. محمد خان شېباني د خپل لسو زرو جنگیالیو سره د ایران صفوي قرباشو له خوا ووژل شو چې په

دې ترتيب دا ځل زموږ د هېواد لوېديځي، شمالي او مرکزي برخې د صفويانو لخوا لاندې شوې. که هر څو په موقعه توگه شينيانو د آمو سيند غاړې ته په شاتگ وکړ خو يرغلونه او بريدونه يې په ځانگړې توگه د افغانستان په شمال باندې ونه درېدل او دوی د افغانستان په شمال کې بدخشان تر ميمني او بادغيس پورې او همدارنگه دهېواد په لوېديځ کې يې هرات څو څو ځلې تر يرغل لاندې ونيو. په ځانگړې توگه عبيدالله خان چې د محمد سلطان خان زوی او د ابو الخير لمسی و، د ازيکانو څو اکمن پاچا د (۳۳) کلونو واکمنۍ په ترڅ کې اووه ځله زموږ په هېواد او په ايران يرغلونه کړي چې ډېر زيات زيانونه يې را اړولي دي.

شينيانو تر (۱۰۰۷ق/ ۱۵۹۹ز) کلونو پورې واکمني چلولې ده. د دوی پلازمېنه زياتره وخت سمرقند او ځينې وخت بخارا هم وه او څه د پاسه يوه پيړۍ يې زموږ د هېواد شمالي او لوېديځ ولايتونه او سيمي يې تر بريدونو او يرغلونو لاندې نيولې وې. د ازيکو استراخانيان هم چې په (۱۰۰۷ق) کال په مرکزي آسيا کې د شينيانو پر ځای پر تخت کېناست. د افغانستان په وړاندې يې هماغه د شينيانو سياست پر مخ بيوه او ځينې وخت به يې زموږ د هېواد شمالي ولايتونو لکه تخار او بلخ او ځينې وخت به يې هرات ته لاس غزولو. د استراخانيانو حکومت تر (۱۶۶۷-۱۷۵۴ز) کلونو پورې دوام وکړ.

د ټولگي دننه فعاليت

زده کوونکي دې له نقشي څخه په گټې اخيستنې سره د والگا رود په شاوخوا کې د مغولي زرين پوځ د مېشت کېدو موقعيت او د افغانستان شمال ته د شينيانو د لاس رسي لارې په گوته کړي.

پوښتي

- ۱- شينيان د نژادي پلوه په کومې ډلې پورې تړل کېږي؟
- ۲- د شينيانو د ځواک اصلي مرکز چېرې واقع و او ولې يې افغانستان ته پاملرنه وکړه؟
- ۳- شيبک خان (محمد خان شيباني) د چا پواسطه او چېرته ووژل شو؟
- ۴- د هغو ولايتونو نومونه واخلئ چې زياتره وخت به د شينيانو او استراخانيانو د بريد او يرغلونو لاندې راتلل.

له ټولگي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې له علمي سرچينو څخه په گټې اخيستنې سره د شيبک خان د کړنلارې په هکله يوه لنډه مقاله وليکي او په راتلونکې درسي ساعت کې دې يې خپلو ټولگيوالو ته وړاندې کړي.

بابريان او افغانستان

يوه بله سلسله چې د تجزيې او گډه ودۍ په وخت کې يې زموږ د هېواد په ځينو برخو واکمني چلوله، بابريان وو. دوی هم د افغانستان د جوړوگانو ډېرو ځواکونو سره په سيالۍ کې زموږ د هېواد د پريشانۍ په شانگ او د ټولنيزو، سياسي او اقتصادي خنډونو لامل وگرځېدل.

په دې لوست کې به د افغانستان د تاريخ په دې برخه کې د بابريانو مهم اقدامات او خوځښتونه ولولئ.

ظاهر الدين محمد بابر (د بېر په معنا) د تيمور له کورسيانو څخه گڼل کېده. پلار يې په ازبکستان کې د انديجان حاکم و. نوموړي د ازبک شيباني ځواک د خپرېدو په لار کې په (۹۰۶ ق/۱۵۰۱ ز) کال کې له مرکزي آسيا څخه افغانستان ته وتښتېد. او د بېرته راستنېدو په لومړيو ورځو کې د تخارستان سيمه ييز حکمران خسرو شاه ورته بڼه راغلاست ووايه.

خسرو شاه په دې وخت کې زموږ د هېواد په شمال کې تر بدخشان پورې سيمې په واک کې درلودې. بابر وروسته له دې درې زره هغه لښکري ورسره ملگري کړي چې د خسرو شاه له ځواک څخه بېلې شوې وې. نو د کابل په لور وځوځېد. کابل په دې وخت کې د هرات د تيموريانو له خوا د يوه حاکم پواسطه اداره کېده. بابر په (۹۱۰ ق/۱۵۰۴ ز) کال کې کابل پرته له جگړې او مقاومته ونيوه. دغه وخت چې د تيموريانو د واکمنۍ لړۍ د کمزورۍ او سقوط سره مخامخ وه. بابر بېلابېلو برخو ته پوځونه ولېږل او په ټوليزه توگه، د واکمنۍ لړۍ د لوېديځو او شمال لوېديځو ولايتونو څخه چې د ايران د صفويانو ترواک لاندې وو، نور پرته د افغانستان د لوېديځو او شمال لوېديځو ولايتونو څخه چې د ايران د صفويانو ترواک لاندې وو، نور وتوانېد چې د افغانستان زياتره سيمې لاندې کړي.

بابر وروسته له دې چې زموږ د هېواد په مهمو برخو يې واک ټينگ کړ. د هند په لور يې پوځونه وخوړل چې په پايله کې يې د کابل، بدخشان او کندهار د ځواکونو پواسطه وهلی ونيوه چې په دې ترتيب په هند کې د يوې نوي لړۍ بنسټ کېښودل شو چې تر څو پېر يې دوام وکړ.

بابر په (۹۵۳ ق/۱۵۲۹ ز) کال کې مړ شو او د خپل وصيت له مخې په کابل کې خاورو ته وسپارل شو. وروسته له ده څخه د نوموړي تر ټولو مشر زوی ناصر الدين محمد همایون چې په کابل کې زېږېدلی و، ډگرته رامنځته شو. نوموړی د خپلو وروڼو او په هند کې د افغانانو له مخالفت سره مخامخ شو.

همایون په (۹۴۷ ق/۱۵۴۰ ز) کال د افغان شېر شاه سوري د پوځونو له خوا د قنوج په سيمه کې ماتې وخوړه او څرنګه چې وروڼو يې هم له ده سره مرسته ونه کړه، نو په ايران کې يې د صفوي طهماسب دربار ته پناه يوړه. په دې وخت کې د افغانستان زياته برخه له بدخشان نه تر کندهار پورې د بابر د بل زوی کامران ميرزا په لاس کې وه. خو همایون داځل په (۹۵۱ ق/۱۵۴۴ ز) کال کې افغانستان ته راوګرځېد او د (۱۳) زرو صفوي قوتونو په مرسته يې د افغانستان زياتې سيمې او ولايتونه لاسته راوړل. داځل يې وروسته له لسو کلونو څخه خپل هغه وروڼه له مخې ليرې کړل چې له نوموړي سره مخالف وو.

همایون په دې موده کې خپل وروڼه هر یو ناصر میرزا، میرزا هندال او میرزا عسکري ووژل او کامران میرزا یې وژند کړ. د همایون له مړینې وروسته د هغه زوی جلال الدین اکبر د دهلي پر تخت کېناست. او نوموړي د کابل او غزني اداره خپل ورور محمد حکیم ته وسپارله خو دې په خپله د افغانانو سره په دوامداره شخړو کې ښکېل و په ځانگړې توگه د خیبر، سند او ژوب په سیمو کې چې د دوی پاڅونونه یې شته کړل. د جلال الدین اکبر له مړینې وروسته، د ده زوی سلیم شاه د جهانگیر په نامه د هندوستان واکمن شو. د همدې واکمن په وخت کې چې صفوي شاه عباس په کندهار پرغل وکړ او د (۱۶۲۳ ز کال کې ېې ونیوه. د صفویانو او گورگانیانو د واکمنۍ په موده کې دکندهار برخلیک د یادو شوو دوو لږو ترمنځ د اختلاف او شخړو مهم ټکی و او ډېر ځله گورگاني هند او صفوي ایران د دې په سر سره نښتي دي. د جهانگیر ځایناستو، شاه جهان او اورنگزیب هم دخپلو واکمنیو د پراختیا په سبب د افغانستان په هکله ډېرې هلې ځلې کړې دي او په ځانگړې توگه د کابل، بلخ او بدخشان برخلیک د دوی او د سیمه ییزو ځواکونو ترمنځ د اختلاف بل لامل بلل کېږي. لکه د بلخ او د هېواد د شمالي سیمو د لاندې کولو پر سر د بابر او ازبکو استراخانانو ترمنځ جگړې او همدارنګه د خټکو او یوسفزیو سره ټکرونه او نښتي چې په ځانگړې توگه د اورنگزیب په (۵۰) کلنه دوره کې رامنځته شول او د پراخه زیانونو سبب وگرځېدل. دغو پیښو څرګندوله چې د افغانستان د تجزیې موده را رسېدلې، د پړدیو لاسوهنو او د ځینو سیمه ییزو محورو له خوا د بهرنیو ځواکونو ملاتړ د دې لامل وګرځېد چې گلووډي او انحطاط رامنځته شي چې د ډېرې مودې لپاره دا وضعه ناسمه پاتې شوه.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې هغه دلايل و شمېري چې له افغانستان څخه يې د بابر پاملرنه هندوستان ته وړوله.

پوښتنې

- ۱- بابر شاه د کومو پوځونو په مرسته کابل او ورپسې هندوستان ونیوه؟
- ۲- همایون ولې صفوي دربار ته پناه یوړه؟
- ۳- د هغو اختلافي سیمونو مونه واخلئ چې د بابریانو او صفویانو او همدارنګه د بابریانو او استراخانانو تر منځ شخړې په کې رامنځته کېدې؟
- ۴- ولې بابر پاچا د افغانستان لویدیځ ولایاتو ته لښکر کښي ونه کړه؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د بابر پاچا د (بابر نامې) په نامه د خاطراتو ټولګې په هکله یو لنډ مطلب ولیکي.

افغانستان او صفویان

د ابران صفویانو زموږ د سیمې نیولو ته هم هغه وخت سترگې پټې کړې وې چې زموږ د تاریخ هغه دوره د انحطاط او تجزې په نوم یاد ده. زموږ په هېواد باندې د یرغل د هڅو په درشل کې او یا د دوو هم عصره کورنیو (ازبکانو او گورگانیانو) سره د سیالۍ په پایله کې زموږ هېواد ته درانه زیانونه واوښتل. که هر څو له صفویانو سره د دوی تر لاس لاندې نورو سیمو کې هم مخالفتونه موجود وو، خو په ځانگړې توگه افغانان له هغو لومړیو ډلو څخه شمېرل کېږي چې له صفویانو څخه یې خپله خپلواکي تر لاسه کړه، دغه موضوعگانې به په دې لوست کې ولولو.

په اسماعیلان کې د شیخه لطف الله حمامات

صفویان په اصل کې د شیخ صفی الدین اردبیلی له نسله دي. شیخ صفی الدین اردبیلی په اتمه هجري پېړۍ کې اوسېده. چې په ایران او کوچنۍ آسیا یا عثماني خلافت کې ټې ټېر میدان او پیروان وو خو په ایران کې د صفوي لړۍ د حکومت بنسټ ایښودونکي شاه اسماعیل گنل کېږي. نوموړي د شیخ صفی الدین اردبیل له لمسیانو او په عین وخت کې د خپل عمر د صفویه طریقت پیرو او مرشد و. شاه اسماعیل په خپلو مخالفانو باندې له برلاسی وروسته په (۹۰۷ ق/ ۱۵۰۱ ز) کال کې د ابران د تبریز په ښار کې د تاج ایښودلو مراسم تر سره کړل. نوموړي د خپلو تکړه مریانو او ترک تیره ملا ترکونکو (قرلباشم) پواسطه د ابران په دولت کې د حکومت د بنسټ ټینګولو نه وروسته د افغانستان لوري ته پاملرنه وکړه.

افغانستان په دې وخت کې د ازبکي شیباني ځواکونو او بابریانو له خوا اداره کېده، سره له دې چې د شاه اسماعیل او بابر پاچا اړیکې ټېرې ټېرې وې او هر وخت به یې د لیکونو پواسطه اړیکه ټینګوله خو د شاه اسماعیل او شیبک خان اړیکې ټېرې ټېرې وې. چې په پایله کې په (۹۱۶ ق/ ۱۵۱۰ ز) کال کې د صفویانو او ازبکانو ترمنځ په خونړۍ جگړه کې چې مروي ته نژدې پیښه شوه، ازبکانو سخته ماتې وخوړه، د ازبکانو پاچا شیبک خان ووژل شو او د (۳۰) زرو په شاوخوا کې ځواکونه یې یا مړه او یا بنديان شول. له دې وروسته له هرات څخه تر بلخ او هزاره جاته پورې سیمې د صفویانو په لاس ورغلې او د امو سیند د ازبکانو او صفویانو ترمنځ د پوړي په توگه وټاکل شو. که هر څو د وضعیت په خپل حال پاتې نشو او زموږ د هېواد او لویدیځې او شمالي سیمې ټېر ځله د دواړو لوریو د شخړو او یرغلونو په ډګر بدل شوې خو د یادو شوو سیمو خلک له دواړو لوریو څخه ناراضه وو. شاه اسماعیل صفوي په (۹۳۰ ق/ ۱۵۲۴ ز) کال کې مړ شو او له ده وروسته د نوموړي زوی طهماسب د ابران پاچاهۍ ته ورسېد. د دې پاچا په وخت کې همایون گورگاني چې د خپلو وروڼو او افغانانو د مخالفت سره مخ شوی و، ابران ته پناه یوړه. نوموړی له څه مودې وروسته د صفوي دولت (۱۳) زرو جنگي ځواکونو (قرلباشم)

سره افغانستان ته راوگرزېد، کندهار او کابل یې ونیول او د کندهار سلطنتي خزاني یې د ایران دربار ته ولېږلې، ابراني سرتېري له دې وروسته په کندهار کې مېشت شول. د طهماسب د مړینې له کبله صفویان له داخلي بحران سره مخ شول او له دې وروسته زموږ هیواد هم د صفویانو د رقیبانو (ازبکانو او گورګانیانو) د یرغلونو سره مخ شول. خو د عباس میرزا د بیا را څرګندېدو سره سم، چې په لومړي سر کې یې هرات خپله پلازمېنه وټاکله او وروسته یې ټول ایران لاندې کړ، کندهار یې هم دخپلې ولکې لاندې راوست. د کندهار برخليک هر وخت د صفویانو

او گورګانیانو دوو لړیو د اختلاف سبب و.

د دې څو اکمن پاچا له مړینې سره سم په (۱۶۲۹/ق. ۱۰۳۸ ز) کال د دې کورنۍ له منځه تلل هم پیل شو، ځکه د نوموړي نه وروسته یې له څنډه، شاه صفی ډګر ته راغی او تقریباً د صفوي کورنۍ ټول غړي یې ووژل. د ده په وخت کې په (۱۶۳۰/ق. ۱۰۴۷ ز) کال کې عثمانیانو په لوېدیځ کې بغداد او گورګانیانو په ختیځ کې کندهار ونيو په دې توګه دویم شاه عباس په کال (۱۶۰۵/ق. ۱۰۲۸ ز) یو ځل بیا د کندهار د نیولو لپاره هڅه وکړه ترڅو چې د خپلې ولکې لاندې یې راوړي. که هر څو د هندوستان د پاچا شاه جهان له خوا د کندهار د بیانیولو هڅه وشوه او خپل زوی اورنگزیب یې د کندهار د نیولو لپاره ولېږه خو هڅو یې نتیجه ور نه کړه او گورګانیان د دې ښار د او یا ورڅو محاصرې وروسته، په شاتګ ته اړ شول. له دې وروسته، سره له دې چې په ښکاره توګه، کندهار د صفویانو له واک لاندې و خو د صفوي مامورینو د بد چلند له امله ورځ په ورځ ترې خلک ناراضه کېدل او ځینې وخت به د خلکو د پاڅونونو لامل ګرځېدل. په پایله کې د دې پاڅونونو له ډلې څخه د یوه پاڅون په ترڅ کې چې حاجي میروس خان هوتک له خوا تر سره شو. افغانان وتوانېدل. چې د صفوي حکومت له ظلمه ځان خلاص او خپله خپلواکي تر لاسه کړي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ټولګي کې له نقشې څخه په ګټې اخیستنې سره، هغه سیمې په نښه کړي چې د ازبکانو یا صفویانو د برید او یرغلونو ډګرو.

پوښتنې

- ۱- د صفوي لړۍ بنسټ ایښودونکی څوک و او نوموړي ولې د افغانستان په لور لښکر وخوځاوه؟
- ۲- د صفویانو سره په شخړو کې هغه دوي ښکېلې لړۍ څه نومېدې، چې د افغانستان په ګاونډ کې یې خوراکونه میشت وو؟
- ۳- همایون گورګاني د کوم ابراني پاچا په مرسته د افغانستان په لور لښکر کښي وکړه او کوم ولایتونه یې لاسته راوړل؟
- ۴- د کندهار برخليک ولې د صفویانو او گورګانیانو د اختلاف سبب وګرځېد؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې له علمي سرچینو څخه په ګټې اخیستنې سره، د گورګانیانو او صفویانو په بهرني سیاست کې د کندهار د اهمیت په هکله یوه مقاله ولیکي.

د حاجي ميرويس نيکه تر مشرۍ لاندې د کندهار پاڅون

په هېواد کې د يوې اوږدې دورې گډوډيو نه وروسته د هوتکيانو تر مشرۍ لاندې په کندهار کې د کندهار د خلکو پاڅون د خلاصون يو مهم گام ګڼلې شو.

د غه گام د پرديو د غلامۍ کرۍ ماتې کړې او د سيمه ييزه خپلواکه حکومت بنسټ يې کېښود.

د نوموړي پاڅون د برياليتوب څرنگوالي او په کندهار کې د هوتکي دولت تشکيل د دې لوست موضوع ده چې ناسې به يې ولولئ.

څرنګه چې په دوو تېرو لوستونو کې مو ولوستل، د هرات د تيموريانو دولت له ړنگېدو وروسته د دوو نيمو پېړيو په منځ کې د افغانستان سياسي او ټولنيز يووالی له منځه لاړ. او پرته له هغو خانانو او د سيمو مخورو څخه چې د خپلې واکمنۍ لمنه يې غوړولې وه، په مشخصه توګه بابرانو او صفويانو د خپلو تېريو او ظلمونو پواسطه زموږ خلک تر بړني رسولې وو. او په ځانګړې توګه هغه ظلمونه او ستمونه چې د گرگين خان په نامه د يوه ګرجي الاصله ايراني له خوا په کندهار او ددې په شاو خوا سيمو کې کېدل زياتره خلک يې د پرديو پر ضد پاڅون ته هڅولي وو. په پايله کې دغه پاڅون د (۱۲۱۱ ق/ ۱۷۰۹ ز) په پسرلي کې رامنځته شو او ميرويس خان چې په (حاجي مير نيکه) مشهور و د دې پاڅون مشري کوله.

د کندهار پاڅون د رامنځته کېدو لاملونه

د ايران د صفوي لړۍ وروستۍ پاچا شاه سلطان حسين نومېده. نوموړي په اصفهان کې دو اکمنۍ په لومړيو کلونو کې د همدې هېواد په ختيځ کې د مېشتو قومونو لکه براهوي، بلوڅانو، نارويي، ريګي، رخشاني او افغانانو د پاڅونونو د ټکولو په لټه کې شو. د دې ډول حرکتونو لمنه د کرمان، یرد او د نائين تر څنډو رسېدلې وه. نژدې په همدې ورځو کې اړيکانو په خراسان کې او کردانو د ايران په لويديځ کې د صفوي حکومت په ضد فعاليتونه پيل کړي وو. که څه هم د شاه سلطان حسين د پاچاهۍ په پيل کې گرگين خان په گرجستان کې بغاوت کړی و او په همدې ورځو کې په اصفهان کې اوسېده خو سره له دې ټولو گرگين خان د ايران د دربار له خوا د يادو شوو پاڅونونو د ټکولو لپاره مامور شو. په دې کار کې د گرگين خان برياليتوب د دې لامل شو چې په (۱۱۱۶ ق/ ۱۷۰۴ ز) کال کې د صفويانو له خوا د کندهار عمومي حکمران وټاکل شي. ځکه د (۱۱۱۵ ق/ ۱۷۰۳ ز) کال په وروستيو کې بلوڅان د مير سمندر په مشرۍ کندهار ښار ته ننوتې وو او صفوي مامورينو ته يې ستونزې زېږولې. گرگين د کندهار ښار ته له ننوتو وروسته د هغه ځای اداره په لاس کې ونيوله. او څرنګه چې نوموړی غوسه ناک، سخت گير او خوږی سړی و، نو ځکه يې د کندهار په اوسېدونکو هر ډول زور زياتي پيل کړ. نوموړي د قومونو او قبيلو مشران تر فشار لاندې راوستل او ځينې خوږې لاسونه کړل. له دې قومي مشرانو څخه يو حاجي ميرويس خان نومېده چې د گرگين خان سترګې پرې ولګېدې.

حاجي ميرويس نيكه

د کندهار د پاڅون مشر حاجي ميرويس نیکه

ميرويس خان چې په حاجي ميرنيکه مشهور و د يوو لسمې پېړۍ په وروستيو کې د نازو په نامه له يوې مور څخه چې يوه دينداره ښځه وه وزيرېلمه. پلار يې شاه عالم خان د هوتکو قوم له مشرانو او مور يې سلطان ملخې توخي لورو وه چې دواړه د قومي مشرانو څخه گڼل کېږي. په را وروسته وختونو کې څه وخت چې ميرويس خان د جعفر خان سمدونزي له لور سره واده وکړ، نو د نوموړي ټولنيز حيثيت يې نور هم لوړ کړ او څرنگه چې نوموړی يو نیک خوږه، فصيح، ملبر او زړور سړی و او په څنگ کې يې د سوداگرۍ دننه هم پرمخ بېوله، نو ځکه په ډېره اسانۍ سره يې وکولی شول چې د هغه وخت کندهار په خلکو کې ښه ځای ولري. د همدې خصوصياتو او صفاتو په لرلو سره د

زياتر وپوهيږي:

د (۱۹) هجري قمری کال د ذالقعده مياشتې په نولسم نيټه، کله چې زموږ ملي قايد ميرويس نيکه د ملت په مرسته، گرگين د يرغلگرو و قوماندان يې په کندهار کې په قتل ورساوه او په هغه ځای کې يې د يو ملي حکومت بنسټ کېښود، په دغه موقع کې د افغانان مشرانو او کشرانو په وړاندې يو ملي افغاني جرگه کې داسې وويل ((که تاسو له ما سره يو موټي شئ او زما ملا وتړئ، نو په دې صورت کې ډېر ژر دا امکان او بريا به تر لاسه شې تر څو د اسارت او ذلت منحوسه څښخړ له خپل غاړې څخه لرې کړو. او په مقابل کې د خپلو اکې افتخار او د عزت بيرق د هېواد په گوټ گوټ او د نړۍ د آزاده ملتونو په منځ کې پورته کړو او هر کله د پرديو د سلطې هغه يوغ له خپل خان څخه لرې کړو او په لوی خدای تبارک او تعالی باندې توکل وکړو او مطمئن اوسي، څرنگه چې زموږ نيت پاک دې نو د لوی خدای په استعانت وروستې برياليتوبونه زموږ دي))

کندهار ښار د کلاتر په توگه هم و ټاکل شو. او په دې مقام کې د خلکو او د هغه وخت کندهار د حکومت تر منځ د واسطې په توگه يې دنده ترسره کوله خو په همدې حال کې يې هم د خلکو له ملاتړ څخه لاس وانه خيست او په هغه ليک کې چې د ده لاسليک و د گرگين له زور زياتي څخه په کې شکايت شوی و او د اصفهان دربار ته وليږل شو دا کار ددې لامل وگرزید چې ميرويس خان دا خل د گرگين له خوا ونيول شو او لاس نيولی اصفهان ته وليږل شو.

ميرويس خان معذکې له دې هم اصفهان ته سفرونه کړي وو او د صفوي حکومت او دربار له وضعې سره بلد و له همدې کبله نوموړی وتوانيد چې نه يوازې ځان ته برائت ورکړي بلکې د صفوي پاچا، سلطان حسين حضور ته هم ورسېد او مکې ته د تللو اجازه يې هم ترې واخيسته.

نوموړي په مکه معظمه کې له مذهبي عالمانو څخه د

گر جي گرگين په وړاندي د پاڅون فتوا تر لاسه کړه. له اصفهان څخه کندهار ته د حاجي ميرويس خان له راگرزېدو سره سم د اصفهان د دربار وضعه د گرگين په وړاندي بدله شوې وه ځکه داسې گنگوسي اورېدل کېدې چې د روسيې امپراطور پترکبير غواړي ارمنستان او گرجستان له خپل هېواد سره ونښلوي او داهم ويل کېدل چې گرگين سره له خپلو عسکرو غواړي د پترکبير سره يوځای شي. دغه گنگوسه د دې لامل وگرزېده چې ميرويس خان له ډير واک سره کندهار ته بيرته وگرزي.

په کندهار کې د حاجي ميرويس خان مزار

نوموړي داخل په کندهار کې په ډيرې حوصلې سره د پريډيو په وړاندي د پاڅون لارې برابرې کړې. په ځانگړې توگه د (۱۱۲۱ ق / ۱۷۰۹ ز) کال په پسرلي کې هغه وخت چې گر جي لښکري د گرگين د وراره الکساندر تر مشرۍ لاندې د کندهار ښار د ارغستان او کاکړو د څپلو په نيت وتلې وې نو ډير ښه زمينه مساعده شوه او په دې حال کې ميرويس خان او نور قومي مشران د ملنچي په نامه په يوه سيمه ييزه جرگه کې سره راټول شول او له ميرويس خان سره يې ژبه وکړه او همدا رنگه د کندهار د اوسېدونکو په مرسته يې گرگين او د صفوي دولت ډيرې گر جي لښکري د کندهار ښار نه د خلوښتو ميلو په ولټن پروت کلي (ده شيخ) کې غافلگيره او بيا ووژلې.

الکساندر او پوځونه يې هم چې د کاکړو له جگړې څخه راگرزېدلي وو، په ډيرې سختۍ وتوانيدل چې له جگړې ونښتي او گر شک ته ځان ورسوي.

په دې ترتيب د بلزېد انصاري تر مشرۍ لاندې د روښاني پاڅون، د خورشحال خان خټک تر مشرۍ لاندې د خټکو تر پاڅون وروسته د کندهار پاڅون د خپلواکۍ گټلو په لاره کې درېم گام گڼلې شو. چې د کندهار د خلکو په گډون تر سره شو چې زموږ په هېواد کې يې د خپلواکه دولت بنسټ کېښود.

د صفويانو له خوا د کندهار د بيانيولو پرله پسې هڅو، څه گڼه ونه کړه او ميرويس خان، ملي قايد ترنامه لاندې اته کاله د کندهار واکي په لاس کې درلودې. حاجي ميرويس نيکه په (۱۱۲۷ ق / ۱۷۱۵ ز) کال کې مړ شو.

مير عبدالعزير

له ميرويس نيکه وروسته د ده ورور مير عبدالعزير خان د کندهار حکومت مشري تر لاسه کړه خو نوموړي

وروسته له دوه کلونو حکومت، د حاجي میروس خان د کړنلارې خلاف له صفوي حکومت سره د پخلاينې لاره خپله کړه. د قومونو او قبیلو مشرانو د نوموړي داکار خوښ شو او د حاجي میروس خان زوی میر محمود یې د خپل کاکا وژلو ته تشویق کړ او نوموړی وروسته له دې کاره په (۱۱۲۹ ق / ۱۷۲۷ ز) کال کې د کندهار د حکومت پر تخت کیناست.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کړونکي دې په دوو بېلابېلو ډولونو کې د تاریخ په هماغه شېبو کې د کندهار ولایت د داخلي او بهرني اهمیت په هکله خبرې اترې وکړي.

پوښتي

- (۱) گرگین شوک و او ولي د اصفهان د دربار له خوا د کندهار حکمران شو؟
- (۲) ولي حاجي میروس د رهبر اوکلانتر په توګه د کندهار د خلکو د منلو وړ وګرځید؟
- (۳) د صفوي دربار په وړاندې د حاجي میروس نیکه او میر عبدالعزیز د سیاستونو تر منځ توپیر څه و؟
- (۴) ولي د ایران دربار حاجي میروس نیکه ته اجازه ورکړه چې له اصفهان نه کندهار ته بیرته وګرزي؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کړونکي دې د کندهار د پاڅون په وخت کې د هېواد د سیاسي او ټولنیزې وضعې په هکله یو مطلب ولیکي او د لوست په راتلو نځې غونډه کې دې یې وړاندې کړي.

په ايران كي د هوتكي دولت رامنځته كېدل

په ايران كي د هوتكي دولت رامنځته كېدل د افغانستان او ايران د تاريخ له مهمو برخو څخه شمېرل كېږي. كه هر څو ددې دولت عمر ډېر لنډ و خو په همدې كم وخت كي بياهم ډېرې مهمې پېښې رامنځته شوې. لكه له ايران څخه د ځينو سيمو د بېلو له په هكله عثماني او د روسيې نقشه، په ختيځ كي د سيمه ييزو حكومتونو جوړښت او ځيني نورې داسې پېلېدې چې په دې لوست كي به ورسره بلد شو.

شاه محمود د هوتكي

په كندهار كي د حاجي مير ويس خان مشرزي شاه محمود په تخت كيناست، چې په هرات كي د ابداليانو د واك ته رسېدو سره همزمان وو ځكه چې په هرات كي افغانانو له كندهار پاڅون څخه په الهام اخستلو، همدغه ښار (هرات) د (۱۱۲۹ هـ ق / ۱۷۱۶ ز) كال د روږي په مياشت كي ونيولو. د افغانانو مشري په دې وخت كي عبدالله خان سلوزي كوله. څرنگه چې شاه محمود په (۱۱۳۲ هـ ق / ۱۷۱۹ ز) كال كي هڅه وكړه چې د سيستان د نيولو طرحه عملي كړي، په لومړي سر كي له ابداليانو سره مخ شو چې هرات يې په ولكه كي و. په دې جگړه كي هوتكيانو برياليتوب تر لاسه كړ او په جگړه كي د هرات د ابداليانو د مشر عبدالله خان زوی اسد الله خان ووژل شو.

شاه محمود هوتكي

شاه محمود هوتك چې د ايران داخلي وضعه يې خړله، يو كال وروسته يې بيا خپل لښكر هغې خواته وخوځاوه او دا ځل يې لښكري له ريگستان څخه په تېرېدو سره تر كرمان پورې ورسېدې، خو د هغوی حكمران سره له پخلاينې وروسته كندهار ته راوگرځېد. نوموړي په كندهار كي د خپلو لښكرو د پياوړيتوب لپاره ځيني گامونه اوچت كړل او په (۱۱۳۵ ق / ۱۷۲۲ ز) كال كي له (۲۵) زره لښكرو سره د هزاره او بلوڅو په گډون د ډېرو قومونو سرتېرو سره يو ځل بيا د ايران په لوريون پيل كړ، نوموړي دا ځل له كرمانيانو سره سوله وكړه، په نړد د صفويانو پلازمېنې اصفهان ته ځان ورساوه.

د ۱۷۲۲ ز) كال د مارچ په اوومه ورځ د دواړو لوريو ترمنځ د گلناباد په سيمه كي سخته نښته وشوه، كه څه هم په لومړيو كي صفويانو څه برياليتوب تر لاسه كړ خو افغانان وتوانېدل چې ايراني سرتېرونه سخته ماتې وركړي او د پنځوسو زرو لښكرو له ډلې يې (۲۵) زره تنه وروژل. د فرخ آباد ټيگه شاهي كلا، د جلفا ارمني مېشته سيمه چې د اصفهان ښار جنوب لورته په يو نيم ميلي واټن كي پرته ده ونيوله او زيات غنيمتونه د افغانانو لاسته ورغلل. په دې حالت كي شاه محمود د سولې غوښتنه وكړه خو صفوي پاچا، شاه حسين د ده له غوښتنو سره موافق نشو.

په پايله كي دا ښار په پوره ډول د افغانانو په محاصره كي داخل شو. د اصفهان محاصره نهه مياشتې اوږده شوه او د دې په ترڅ كي اصفهان له سختې لوري سره مخ شو، د ايران پاچا(سلطان حسين صفوي) په پاې كي د (۱۱۳۵ ق) د محرم په يوولسمه (۱۷۲۲) د اكتوبر په (۲۱) تسليم شو او په خپله يې د شاه محمود هوتك پر سرتاج كېنود او د ايران د خزانو كلې يې ورته وسپارلې چې په دې توگه شاه محمود هوتك د ايران واکمن شو.

شاه محمود هوتک د اصفهان د واک پر گدۍ

اصفهان ته د شاه محمود له ننوتو وروسته په دې ښار کې د غذايي موادو د قحطۍ څخه راپېښو شوو ستونزو د مخنيوي او نظم لپاره لازم تدابير ونيول شول. شاه محمود د خلکو د اعتماد د لاسته راوړلو په خاطر له اوسيدونکو سره بد چلند منع کړ، اداري پوستونه او مقامونه يې پخوانيو مسوولينو ته وسپارل، پرته د قضاوت له پست څخه چې هغه يې يوه افغان پوه ملا پير محمد مياحي ته وسپاره، نوموړي په ايران کې له مېشتو بهرنيانو سره هم ښه چلند کاوه خو دې حالت تر ډېره دوام ونه کړ ځکه ځينې داسې بېښې رامنځته شوې چې شاه محمود او ځينې افغانان يې اړ ايستل چې نسبتاً تنده لاره غوره کړي. يوه پېښه داوه چې په قرون کې (۱۰۰۰) تنه افغانان په بې پروايۍ سره ووزل شول. بل دا چې هغه مالي کاروان هم د سيستان په سيمه کې چور شو چې اصفهان څخه د کندهار په لور روان و او له بلې خوا داسې گنگوسي هم ترغوزو کېدلې چې د روسيې امپراطور پتر کبير د ايران د نيولو په نيت راولټې دی او د نوموړي هېواد څو اکونه د (۱۷۲۲ ز) کال په جولای کې د والگا له رود څخه تيرېږي او د ايران د يرغل لپاره د هشتدر خان ښار خپل نظامي مرکز ټاکي. عثماني ترکانو هم له وخت څخه په گټې اخيستي سره د ايران څو سرحدي ښارونه ونيول. دغه بېښې ددې لامل وگرځېدلې چې په حکومتي رويه او د شاه محمود په شخصي کړنلاره کې بدلون راشي.

که د گلپايگان، خوانسار، کاشان او شېراز په ښارونو کې د اصفهان افغاني دولت ته د نصر الله خان په مشرۍ وفادارو کړداندو او د زبردست خان په مشرۍ افغاني ځواکونو په گډه سره ډېر برياليتوب نه ترلاسه کړل خو په خپله شاه محمود د ډېرو پوځيانو په سبب او هم د افغانانو د خپلمنځي سياليو او اختلافونو په وجه په دماغي ناروغۍ اخته شو. په دې حال کې قومي مشرانو د مير عبدالعزیز زوی شاه اشرف هوتک د اصفهان د هوتکي دولت مشرۍ ته غوره کړ او شاه محمود هوتک يې له واکه گوښه کړ. په اصفهان کې د شاه محمود پاچاهي درې کاله دوام وکړ.

شاه اشرف هوتک

شاه محمود هوتک په (۱۱۳۷ ق/ ۱۷۲۴ ز) کال د شعبان په مياشت کې مړ شو او داسې هم ويل کيږي چې د شاه اشرف په امر د خپل پلار د خچ په بدل کې ووژل شو.

شاه اشرف د اصفهان په تخت باندې له کيناستو وروسته د يوه ليک په ترڅ کې د مخلوع سلطان حسين له زوي طهماسب ميرزا څخه چې په همدغه ورځو کې د افغاني ضد لښکر په جوړولو بوخت و، وغوښتل چې له ده سره ملگرې شي ترڅو د روسانو او عثمانيانو لاسونه د ايران څخه غوڅ کړي. شاه اشرف زياتره له لاسه تللي ولايتونه لکه يزد، کرمان، قزوین، تهران، قم او ساوه بېرته ونيول. د نوموړي سپه سالار، سيدال خان ناصر نومېده چې د اصفهان د افغاني دولت د ساتنې په لاره کې د بری هلې ځلې وکړې.

شاه اشرف هوتک

له بهرنيانو سره نښتې

شاه اشرف په اصفهان کې هغه وخت واکمني ته ورسېد چې ايران د عثماني ترکيې او روس له ناوړه اقداماتو سره مخ و او نوموړو دوو گاونډيو ځواکونو د ايران د ځينو برخو لاندې کولو هڅې

وکړي. د روسيې دولت ځينې سرحدي سيمې لکه دربند، رشت او باکو تر مازندرانه پورې ونيولې او عثمانيانو هم د ايران لویدیځ ولایتونه د سلطاني، بهر او د کرمان شاهان په گډون لاندي کړل. په داسې حالاتو کې، شاه اشرف بايد لومړی خپل داخلي مخالفين په ځای کېنولي وای او له بله پلوه يې بايد د ايران د ځمکنۍ بشپړتيا او خپلواکۍ ساتلو لپاره له عثمانيې او روسيې سره ډغوري وهلې وای.

له ترکانو سره جگړه

سره له دې چې شاه اشرف د يوه اسلامي امت د يوه جز په توگه له ترکانو څخه د دوستۍ غوښتنه وکړه خو ترکانو (۶۰) زره سرتېرو او (۷۰) عرادو تويونو سره د اصفهان په لور مخ په وړاندې لاړل. په همدې وخت کې د ترکانو هغه ډلې څو اکونو چې د کرد او فراهان ښار د نيولو لپاره مامور شوي وو، شاه اشرف ته پيغام راوېږه چې ايران پرېږتي او سلطان حسين مخلوع موزنه وسپاري خو شاه اشرف هوتک هغه وړانديز رد کړ او د جگړې لپاره يې چمتو والی ونيوه. ترکان او افغانان د کرد په ښار يا په بله وينا د اصفهان او نيزد ترمنځ سيمه کې سره مخامخ شول او د دې په ترڅ کې ترکانو سخته ماتې وخوړه. د (۱۲) زرو په شلوخوا کې ترکي سرتېري ووژل شول او ډېر غنيمتونه ترې پاتې شول.

له روسانو سره نښته

شاه اشرف د هغو روسانو سره د مقابلې لپاره چې د ايران په خاوره کې مخ په وړاندې تللي وو، خپل سپه سالار، سيدال خان ناصري يې سره له افغاني ځواکونو ورولبړه. په پايله کې په هغه جگړه کې چې په رودسر کې پېښه شوه، روسانو سخته ماته وخوړه او د روسي ځواکونو مشر ورولف د سولې غوښتونکی شو. په دې وخت کې افغانانو هم چې ځانونو ته يې د ايران په ختيځ کې سختې ستونزې ليدلې، د سولې وړانديز ومانه: په هغه معاهده کې چې د دواړو لوريو ترمنځ د (۱۴۲ق/ ۱۲۲۹ ز) کال په فبروري کې د رشت په ښار کې وشوه، روسانو د ايران په خاوره کې د نورو پرمختګ څخه لاس واخلست او ژمنه يې وکړه تر څو سرحدي ايالتونه لکه استرآباد او مازندران هم پرته دي هېواد ته پرېږدي. شاه اشرف په دې توگه د ايران افغاني دولت دوه لوی دښمنان وځپل.

د هوتکي دولت له منځه تلل

شاه اشرف هوتک سره له دومره هڅو ونه توانېد چې د ايران د واک مدعيان او ددې هېواد سيمه ييز ځواکونه له منځه يوسي. په ځانگړې توگه د ايران په ختيځ کې د ملک محمود سيستاني حکومت چې له سيستانه تر خراسانه پورې سيمې يې په و لکه کې وې او همدارنگه د هرات خپلواکه ابدالي دولت هم هوتکيان له ستونزو سره مخ کول. کندهار هم په دې ورځو کې چې د حاجي ميريس د بل زوی (شاه حسين) له خوا اداره کېده، له اصفهان سره يې ښې اړيکې نه درلودې او حتی د شاه اشرف هوتک د دولت د له منځه تللو په هيله ناست و. په دې وخت کې د ايران په ختيځ کې د افشار له ټبر څخه د نادر په نامه يو نظامي کس سر راپورته کړ نوموړي د يادو شورو سيمه ييزو ځواکونو د له منځه وړلو وروسته د افغانانو سره مقابلې ته چمتو شو او په پايله کې يې شاه اشرف او افغاني لښکرو ته ماتې ورکړه. شاه اشرف هم کندهار ته د راگرزېدو په لاره کې په شورابک کې ووژل شو.

نادر شاه افشار په کال (۱۱۴۹ق/ ۱۷۳۶ ز) کې له هلمند څخه په تېری کولو کندهار تر محاصرې لاندې ونيو.

شاه حسين هوتک د خپل لښکر سره چې مشري يې د سيدال خان ناصري له خوا کيده څه د پاسه يو کال د مهاجمانو په وړاندې مقاومت وکړ او هغه يې پرېښود. چې کندهار ونيسي نو په کال (۱۱۵۱ق - ۱۷۳۹ ز) د هوتکيانو مقاومت پای ته ورسیده. دا ځکه چې د دې نېټې څخه مخکې سيدال خان ناصري او محمد د شاه حسين هوتک زوی په قلات کې د نادر شاه افشار د سرتېرو له خوا نيول شوی وو او په ځانگړي توگه سيدال خان ناصري له دواړو سترگو څخه نا بېنا شو. نو په دې توگه هوتکي دولت منحل شو.

شاه حسين هوتک د نادر شاه په امر مازندران ته تبعید او هلته مسموم او مړ شو.

شاه حسين هوتکي

د ټولگي دننه فعاليت

د ټولگي زده کورنکي دې په دوو ټولو ووېشل شي. (الف) ټوله دې د افغان حکومت په وخت کې ايران ته د روسيې د پاملرنې په لاملونو او (ب) ټوله دې د ايران په خاوره کې د عثماني ترکانو د پرمختگ په پايلو خبرې وکړي. دواړه ټلې دې پايلې ښوونکي او زده کوونکو ته واوروي.

پوښتنې

(۱) له صفوي حکومت سره د شاه محمود هوتک تر مشرۍ لاندې د افغانانو مهمه جگړه چيرته پېښه او څه پايلې يې درلودې؟

(۲) د کومو لاملونو له مخې شاه محمود د ايرانيانو پروړاندې خپل لومړنی سياست بدل کړ؟

(۳) د شاه اشرف تر مشرۍ لاندې ځواکونو سره د عثمانيانو جگړه چيرته پېښه شوه او څه پايلې يې رامنځته کړې؟

(۴) ولې روسانو په اصفهان کې د افغانانو د حکومت پر مهال د ايران په لور مخه کړه او څه ډول يې د هغوی د پرمختگ مخه ونيوله؟

(۵) زبردست خان او سيدال خان ناصري د اصفهان د کومو افغاني شاهانو خدمت ته ملاتړ يې وه؟

له ټولگي څخه دباندې فعاليت

زده کورنکي دې د هوتکي دولت د نسکورېدو په هکله لنډه مقاله وليکي او په راتلونکي ساعت کې دې يې خپلو ټولگيوالو ته وړاندې کړي.

د هوتکیانو په دوره کې اقتصاد او فرهنگ

د هوتکیانو د واکمنۍ په ۳۱ کلنه دوره کې د سیاسي او نظامي اړخونو سرسېره، ځینې فرهنگي مسائل هم شته چې که چېرې پرې ویو هېرو نو له فرهنگي چارو سره به د هوتکي شاهانو په نیک نیت پوه شو. په ځانګړې توګه د دوی د واکمنۍ په مهال په کندهار کې د علم او فرهنگ د پراختیا زمینه برابره شوه او هوتکي دربار د عالمانو د ملاتړ په لاره کې هڅې وکړې او د کم وخت لپاره فرهنگي رڼا رامنځ ته شوه. په دې لوست کې به ډیورتنیو مسایلو او هم د یادې شوې دورې له اقتصادي ودې سره بلد شئ.

اقتصادي وضعه

لکه چې ومولوستل، زموږ د هېواد وېش، ګلووډي او په ځینو برخو د ګاونډیو واکمنۍ د هرات د تیموریانو له نسکورېدو وروسته د افغانستان د وضعې له مهمو ځانګړتیاوو څخه ګڼل کېږي. که هر څو په دې دوره کې داسې معلومات په لاس کې نه لرو چې د خلکو د اقتصادي ودې ښکارندويي وکړي. ځکه دې دورې کې، زموږ د هېواد بېلابېلې برخې د پرديو تر فشار لاندې وې او معمولا خلکو دوو دربارونو اصفهان او ډهلي ته درانه مالیات ورکول. په دې حال کې زموږ د هېواد یو شمېر خلکو په ځانګړې توګه هغو وګړو چې په ښارونو کې اوسېدل، د هند او ایران سره یې د سوداګرۍ چارې پر مخ بیولې او په ټولو کې کندهار د یادو شویو دوو هېوادونو ترمنځ د مهم سوداګریز مرکز په توګه رول لوباه. او په همدې دلیل، تل د دوو هېوادونو (هندوستان او ایران) ترمنځ د شخړو لامل ګرځېده.

په کندهار کې سړ پټې بازار

فرهنگي وضعه

په ټولنیز ټول د هرات د تیموریانو دورې له نسکورېدو او د هوتکیانو تر راتلو پورې زموږ په تاریخ کې یوه توره دوره ګڼل کېږي خو په دې دوره کې په ځانګړې توګه وروسته له هغې چې اصفهان د افغانانو لاسته ورغی. په پورتني وضعه کې بدلون راغی ځکه افغان هوتکي پاچاهانو برسېره پردې چې سیاسي او نظامي چارې یې پرمخ بیولې، په خپله واکمنۍ کې د دواړو ژبو (پښتو او فارسي) شاعرانو او ادیبانو ملاتړ یې هم کاوه.

په دې دوره کې نه یوازې دا چې د وخت د دودیزو علومو چې د معقولو او منقولو په نومونو یادیدل مخه ونه نیول

شوه، بلکې د هوتکيانو په افغاني او ايراني متصرفانو کې نوموړو علومو ژوند ته ادامه ورکوله. معقول علوم عبارت وو له فلسفې ، منطق ، نجوم رياضيات او همدا رنگه د تفسير ، حديث ، فقي خانگونه يې منقول علوم ويل.

سره له دې چې د هوتکي دولت عمر کم و او د علومو د پراختيا په برخه کې يې بنسټيزو کارونو تر سره کولو ته وخت پيدا نه کړ خو بياهم داسې بېلگې په لاس کې لرو چې د هوتکيانو په دوره کې د علم او فرهنگ د نورمالې ودې څرگندونه کوي. په ځانگړي توگه په دې برخه کې د شاه حسين هوتک په دوره کې په کندهار کې د لومړني ادبي بنډار جوړښت ډير مهم گڼل کېږي ځکه د ياد شوي پاچا له خوا د کندهار د نارنج په قصر کې يو کتابتون جوړ شو او په هغه کې د ادب او علم پېژندل شوې څېرې په لاس کې يو ځل راغونډيدلې. پخپله شاه حسين هوتک هم په دواړو پښتو او دري ژبو شعرونه ويل او له پوهانو او اديبانو څخه يې ښه ملاتړ کاوه. د بېلگې په توگه نوموړي د پښتو ژبې شاعر رېدي خان ته د محمود هوتک د جگړو داستان په نظم ويلو زړ سگي ورکړې.

د دې دورې له پياوړو شاعرانو او پوهانو څخه کولی شو چې د څو تنو څخه يادونه وکړو. ملازعفران، مددخان غلجی، شاه حسين هوتک، داود هوتک، ملايار محمد هوتک، بابو جان بابې، سيدال خان ناصری او د بنځينه شاعرانو له ډلې څخه د شاه حسين هوتک د خور زينب هوتک نوم واخلو. چې ډېره فاضله او پوهه ښځه وه. او برسيره پر دې چې شعرونه به يې ويل له خپل ورور(شاه حسين هوتک) سره به يې د حکومت کولو په چارو کې هم مرسته کوله.

د ټولگي دننه فعاليت

زده کوونکي دې د (الف) او (ب) په دوو ډلو ووېشل شي. (الف) ډله دې د هوتکيانو د اقتصادي او (ب) ډله دې د فرهنگي وضعې په هکله خپل معلومات وړاندې کړي.

پوښتي

- ۱- د کندهار اقتصادي او سوداگريز اهميت په لنډه توگه روښانه کړئ.
- ۲- د هوتکي دورې د پنځو تنو پوهانو او عالمانو نومونه واخلئ.
- ۳- له فرهنگي څېرو څخه د شاه حسين هوتک د ملاتړ دوي بېلگې يادې کړئ.
- ۴- د کندهار د نارنج قصر کتابتون د چا پواسطه جوړ شو؟

له ټولگي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې د هوتکيانو په دوره کې د ادبي بڼار په هکله يوه لنډه مقاله وليکي.

خلور م خپر کی

په هند کی افغاني پاچاهان

په دي خپر كي كي به په هند كي د افغاني كورنۍ د واك ته د رسېدو له قيتو او ژورو سره له ۱۲۲۳ تر ۱۷۴۷ ز. كلونو پوري په لنډه توگه پېژندگلوي تر لاسه كوي.

په دهلی کی قطب منار

د خبر کی موخي

- هيله ده چي د دي خبر كي په پايله كي زده كوونكي لاندې موخي تر لاسه كړي.
- په هند كي به له لومړني اسلامي دولت سره پيژندگلوي پيداكړي،
 - په هند كي به د افغاني شاهانو او په ځانگړې توگه د سلطان راضيه او سوري شير شاه له دولندارۍ سره آشنا شي.
 - په هند كي به د افغاني شاهانو بڼې او بدي كړنې سره توپير كړاى شي.

په هند کې افغاني پاچاهان

په دې لوست کې به هند ته د اسلام ورتګ او خپرېدل او همدارنګه هلته د لومړني اسلامي دولت د رامنځته کېدو سره اشنا شئ، او ورسره به د هندوستان په دولتي چارو کې د افغاني ښځې په وړتيا او ونډه هم پوه شئ.

عربي مسلمانانو په (۹۰ ق / ۷۱۲ ز) کال کې هندوستان ته پام شو. هند ته د ورتګ په وخت کې د سند د پاچا (دائر) په امر د دوی کښتۍ ونيول شوه او ټول سپاره يې ووژل شول.

د عراق والي او د فتحه شوي افغانستان ستر مشر حجاج بن يوسف د محمد بن قاسم تر مشرۍ لاندې يو لوی لښکر د سند د پاچا د خپلو او د اسلام د خپرېدو لپاره سيمې ته ولېږه. نوموړي سند او ملتان ونيول او غوښتل يې چې مخ پر وړاندې لاړ شي خو د خليفه له خوا وغوښتل شو. له هغه وخته وروسته عربي مسلمانان هند ته متوجه نه شول. تر هغه پورې چې په (درېمه هجري / لسمه مېلادي پېړۍ) کې وار غزنويانو او غوريانو ته ورسېد او دوی د هند په لور لښکرکشي د خپلو پروګرامونو يوه برخه وګڼله.

په هند کې قطيبه پاچاهان (۶۰۲ - ۶۸۹ ق / ۱۲۲۳ - ۱۳۱۰ ز)
د سلطان شهاب الدين غوري له مړينې (۶۰۲ ق / ۱۲۲۳ ز) وروسته د غوريانو لويه امپراتوري تجزيه شوه.

ترک توکمه قطب الدين ايکک چې سلطان شهاب الدين محمد سام غوري په زوی ولی، منلی و، ځان يې د هند خپلواکه پاچا اعلان کړ. پلازمېنه يې له لاهور څخه دهلي ته نقل کړه. نوموړي په دهلي کې د مشهور جامع جومات او د منارجام په څېرې هلته د قطب منار بنسټ کېښود.

قطب الدين ايکک سخي، زړور او سياستپوه سړی و. نوموړي وروسته له پنځو کلونو واکمنۍ په (۶۰۷ هـ / ۱۲۲۸ ز) کال کې د چوگان په لوبه کې له اس څخه ولوېد او مړ شو. له ده وروسته ارام شاه چې په زوی ولی، يې نيولی و د دهلي په تخت کېناست. په دې وخت کې د سند او بنگال مشرانو د خپلواکۍ بيرغونه پورته کړل. د نوموړي د پاچاهۍ يو کال نه و پوره چې د قطب الدين ايکک زوم او د هندوستان د يوې سيمې مشر شمس الدين التمش (ياشمش) راپورته شو او دی يې له واک څخه گوښه کړ.

قطب الدين ايکک

سلطان شمس الدين التمش

د قطيبه پاچاهانو تر ټولو ځواکمن پاچا التمش يا ايتمش دی چې (۲۵) کاله يې واکمني وکړه. نوموړي د سند او بنگال مشران اطاعت ته اړ ايستل او د جلال الدين (د شاه خوارزم) غوښتنه يې رد کړه جلال

سلطان شمس الدين التمش

وگرزوي. د بغداد خليفه کله چې د ده شهرت او وړتيا د هند د اسلامي دولت د ساتنې په هکله واورېده نو يو پالوی يې ده ته وروپېره او ډالۍ يې ورته وړاندې کړله.

په ۶۳۳ هـ / ۱۲۵۴ ز) د التمش له مړينې وروسته د ده زوی رکن الدين فيروز شاه واکمن شو. خو وروسته له شپږو مياشتو ده درباريانو دی له واکمنۍ څخه گوښه اويا يې وواژه او د ده خور رضيه يې د واک په گدۍ کېنوله.

سلطان رضيه

التمش له ماشومتوب څخه د خپلې لور د ښوونې او روزنې په برخه کې زياته پاملرنه درلوده. رضيه د ښکلي قرائت په لرلو سره د وخت علوم له لويو پوهانو څخه زده کړل. نوموړې نارينه جامې اغوستې او جگړه ييز تکنيکونه يې هم زده کړل. دې د خپل پلار سره په اداري او سياسي چارو کې مرسته کوله. سلطان رضيه د خپل ورور رکن الدين چې فيروز شاه نومېده له هغه وروسته په (۶۳۴ هـ / ۱۲۵۵ ز) کې واکمني تر لاسه کړه. د واکمنۍ په لومړيو ورځو کې د خپل پلار د صدر اعظم نظام الملک جنبدي له مخالفت او بغاوت سره مخ شوه. خو په ډير ښه تدبير سره له دې اړو دور څخه ووت، نظم او

سلطان رضيه

امښت يې ټينگ کړ. سلطان رضيي هم د خپل هېواد ټولنيز نظام په ښه توگه پر مخ بووه. نوموړي خواجه مهدي غزنوي چې يو سياسي او علمي شخصيت و د خپل صدر اعظم او ملک سيف الدين ايک يې د ځواکونو د مشر په توگه وټاکه.

سلطان رضيي مهم کارونه پوهو کسانو ته وسپارل او په خپله يې د هغوی د کارونو څارنه کوله. د ساتل شوي هېواد په ټولو برخو کې يې قوانين نافذ کړل، نوموړي په خپلواکه توگه خلک خپل حضور ته را بلل او د هېواد چارې يې پرمخ بوولې. خو د سيف الدين ايک له مړينې وروسته چې څه وخت سلطان رضيي د ده په ځای تور پوستی جلال الدين ياقوت حبشي وټاکه، نو ځينو سردارانو ته کينه ورغله، مخالفت يې پيل کړ او د نوموړي په وړاندې يې بغاوت وکړ تر څو چې په (۶۳۸ ق / ۱۲۵۹ ز) کال کې يې پاچاهي ونړېده.

وروسته له سلطان رضيي معز الدين بهرام شاه او علاو الدين مسعود شاه يو پر بل پسې واکمنی ته ورسېدل، تر څو وار د سلطان رضيي کشر ورور ناصر الدين محمد شاه ته ورسېد نوموړي په هند کې (۲۱) کاله واکمني وکړه. دی سوله غوښتونکی، تقوی لرونکی او پرهېزگاره سړی و. په حرمسرای کې يې عادي ژوند کاوه. ول کېږي چې يوه ورځ شهزادگي د وينځې غوښتنه ترې وکړه، تر څو په پخلي کې ورسره مرسته وکړي، ده ځواب ورکړ چې بيت المال د الله (جل جلاله) د ټولو بنده گان حق دی او عندر مې ومنه.

په (۶۲۵ ق / ۱۲۸۶ ز) کال کې د سلطان ناصر الدين له مړينې وروسته، د ده وزير غياث الدين بلبن په تخت کېناست. د ده دربار د پوهې او فن مرکز و. څرنگه چې امير خسرو ډهلوي هلته ځانگړې درجه درلوده. سلطان غياث الدين بلبن له (۲۱) کلونو پاچاهي وروسته په ډهلي کې مړ شو، د ده له مرگ وروسته د قطييه دولت لړۍ مخ په ځوړ شوه. او نورې افغاني لږو د غلځي شاهانو، تغلق شاهانو، خضر خانانو، لوديانو او سوريانو په نومونو يو پر بل پسې په هند کې واکمنی ته ورسېدلې.

د ټولگي دننه فعاليت

- زده کوونکي دې د الف او ب په دوو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې د لاندنيو شاهانو څخه دوه پاچاهان تر بحث لاندې ونيسي او د خبرو لنډيز دې د ډلې يو غړی نورو ته وړاندې کړي.
- د سلطان رضيي دوره
- د سلطان قطب الدين ايک دوره
- د سلطان شمس الدين التمش دوره
- خضر خانانو، لوديانو او سوريانو په نومونو يو پر بل پسې په هند کې واکمنی ته ورسېدلې.

پوښتني

- ۱- د اسلام دين څه ډول په هند کې خپور او وده يې وکړه؟ په دې هکله څرگندونې وکړئ.
- ۲- د هغو شاهي افغاني کورنيو نومونه واخلئ چې په هند کې واکمني، ته ورسېدې؟

له ټولگي څخه د پاندي فعاليت

ستاسو په اند د سلطان رضيې د پاچاهي، ځانگړتياوې څه وې؟ په دې هکله يو مطلب وليکئ او د ښوونکي له موافقې وروسته يې د ښورنځي د ډېوال په جريده کې راځوړند کړئ.

لودیان او سوریان

په دې لوست کې به په هند کې د افغاني لودیانو او سوریانو واک ته د رسېدو په څرنگوالي وپوهېږو او په لنډه توګه به په هغو علونو هم پوه شو چې د هندوستان په سیاسي صحنه کې د کمزوری سبب وګرځېدل.

لودیان

د پنجاب د نائب الحکومه ملک کالا خان زوی ملک بهلول له (۸۵۸ - ۸۶۸ هـ / ۱۴۷۹ - ۱۴۸۹ ز) کلونو وروسته د خضر خانیه دولت د کمزوری له امله د ملک چارې لاسته راوړې او په هند کې د مخ په ځوړ افغاني پاچاهۍ بنسټ یې بیا ښاوری کړ.

د ملک بهلول له مړینې وروسته د هغه زوی نظام خان چې د سلطان سکندر پاچا په نوم یادېده واکمن شو. نوموړي د هېواد په رغونه او د علم او پوهې په پرمختګ کې هڅې وکړې، پوهانو او فاضلانو ته یې په درنه سترګه وکتل. دري ژبه او خط او همدارنګه د اسلام دین دده په دوره کې په هندوستان کې خپره پراختیا ومونده.

په ۹۲۳ ق / ۱۵۴۴ ز کال کې سلطان سکندر مړ او دده زوی ابراهیم واکمني ته ورسېد. د ابراهیم د ناسمې ادارې له کبله د پاچاهۍ بنسټ کمزوری شو او په هند باندې د بابر لښکر کشۍ ته زمینه برابره شوه. د پاڼې پټ په ډګر کې د بابر او ابراهیم ترمنځ خبرې جګړه ونښته، بابر بری وموند او په بریالیتوب سره د ډهلي په تخت کېناست او په ۹۳۵ هـ / ۱۵۵۶ ز کال کې یې د کوه نور مشهور الماس سره له نورو دولتي خزانو لاسته راوړل خو په ټول هند یې واکمني تر لاسه نه کړه.

په هر حال په هند کې د بابر په وړاندې د افغانانو د مخالفتونو لړۍ روانه وه، په ځانګړې توګه هغه وخت چې بابر مړ شو او د هغه زوی همایون واکمني ته ورسېد، د افغانانو مخالفت لا زیات شو. ترهغه پورې چې په هند کې د سوریانو راتګ لپاره زمینه چمتو شوه.

سوریان

د هندوستان له افغاني ځواکمنو پاچاهانو څخه یو هم فرید د حسن زوی دی، چې په لومړیو کې نوموړي د لاهور د حاکم دولت خان په واسطه د سلطان ابراهیم لودي دربار ته لاړه وموندله او شهرت یې تر لاسه کړ، وروسته د بهار نائب الحکومه وټاکل شو. نوموړي د هغې زورتیا له کبله د شیر خان لقب تر لاسه کړ چې د زمري د ښکار په وخت کې ښودلې وه.

شیر شاه سوری

په سند کې د مغولي پاچاهۍ سره د شیر خان مخالفت د دې لامل شو چې همایون پر دده برید وکړي، خو په لومړني برخل کې همایون ته د شیر خان فکري او نظامي لور تیا معلومه شوه. وروسته له دې شیر خان په (۹۱۶ ق / ۱۵۳۷ ز) کال کې بنگال ونیوه او د دویم ځل لپاره په (۹۱۷ هـ / ۱۵۳۸ ز) کال کې له همایون سره مخ شو. په دې مقابله کې جلال خان د شیر خان زوی د بهار او بنگال په منځ کې همایون ته ماتې ورکړه او همدارنګه په (۹۱۸ ق / ۱۵۳۸ ز) کال کې د دوی تر منځ بله جګړه ونښته او په پایله کې همایون ماتې وخوړه او نژدې د ګنګا په سیند کې ډوب شوی و خو د یوه سقاو له خوا راوايستل شو. نور اړشو چې هند پرېږدي. له دې ځایه خپل ورور عسکري خان ته چې د کندهار حاکم و ورغی خو له هغه څخه یې هم ښه ونه لیدل. نوموړی په (۹۲۱ هـ / ۱۵۴۲ ز) کال اېران ته لاړ.

په دې توګه شیر شاه سوري د شمالي او مرکزي هند د ټولو برخو له نیولو وروسته په کورنیو اصلاحاتو پیل وکړ. د اوبو بندوبزه، کاروان سالیونه او جوماتونه یې جوړ کړل. د بنگال لار یې د اټک تر سیند پورې وروځله او وروسته له هرو پنځو کرو (په ټولیزه توګه ۱۰۰۰ ګره) یې کاروان سرائ، د اوبو څاه او جومات جوړ کړل.

څه وخت چې نوموړي غوښتل د کالنجر کلکه کلا ونيسي، وروسته له خوارسو کلونو حکمراني او شېر کلونو واکمني په (۹۲۳ ق / ۱۵۴۴ ز) کال کې د باروتو په يوه چاودنه کې مړ شو.

شېر شاه سوري پوهانو او عالمانو ته پاملرنه کوله، پخپله يې ځينې وخت شعر وايه او د قافيې په پوهه کې ښه پوهېده.

له شېر شاه سوري وروسته دده مشر زوی عادل خان پاچا شو خو نوموړی د سردارانو د مخالفت په وجه لرې او په ۹۲۳ ق / ۱۵۴۴ ز) کال کې دده کشر ورور جلال خان چې د سليم شاه سوري په نامه يادېده واکمني ته ورسېد.

له يوه پلوه دده د ورور عادل خان مخالفت او له بل پلوه د هماليون لښکر کشۍ د دې لامل وگرزېده چې د نوموړي دولت کمزوری شو تر څو په ۹۶۰ ق / ۱۵۸۱ ز) کې له منځه لاړ، دده په وخت کې د نيابل او بنگال ترمنځ دوه زره ميله (هر ميل دوه زره گامه) لاره جوړه شوه او د هرو دوو ميلو ترمنځ کاروان سړلي جوړ شو.

له سليم شاه سوري وروسته د هغه دولس کلن زوی فيروز پاچا شو خو له ديو ورځو وروسته د شېر شاه سوري د وراره مبارزخان له خوا ووژل شو او مبارزخان د محمد شاه عالي په نامه پاچا شو.

د شېر شاه سوري او سليم شاه اميرين له دې وضعې څخه ناخوښ شول او هريو د سلطان سکندر او سلطان ابراهيم لودي په نومونو په ځينو سيمو کې د پاچاهۍ اعلان وکړ. د سختو اختلافاتو د رامنځته کېدو په وجه، هماليون وخت غنيمت وپاله او په (۹۳۳ ق / ۱۵۵۴ ز) کال کې هند ته لاړ.

که څه هم له دې وروسته افغانان په پوره توگه له صحې څخه ونه وتل او کله ناکله به د مغولو د سرخوړي لامل کېدل. خو د احمد شاه بابا تر وخته چې د هندوستان زياتې برخې يې ونيولې، په ښه توگه راڅرگند نه شول.

د ټولگي دننه فعاليت

سلطان سکندر لودي	د پوهانو او عالمانو هڅوونکي، په هندوستان کې اسلام او دري ژبې ته پراختيا ورکونکي.
؟	؟
سلطان بهلول لودي	؟
اعليحضرت شېر شاه سوري	؟
سليم شاه سوري	؟
محمد شاه عالي	؟

زده کونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي او هره ډله دې د لاندې يادو شوو پاچاهانو د کارونو په هکله د ذکر شوي بېلگې په څېر کار وکړي او وروسته دې د ټولې د يوه غړي له خوا نورو ته وړاندې شي.

پوښتي

- ۱- کوم دلايل دي، لامل وگرځېدل چې هماليون د دويم ځل لپاره په هندوستان يرغل وکړي؟
- ۲- سوري شېر شاه څه ډول په هند کې واکمني ته ورسېد او ولې دده ته شېر شاه وايي؟
- ۳- په هند کې د سوريانو له منځه تللو دلايل وليکئ.

له ټولگي څخه دباندې فعاليت

ستاسو په اند کوم دلايل په هند کې د لوديانو د نسکورېدو لامل شول، د دغې موضوع په اړه هريو له ځان څخه څه وليکئ او په راتلونکي لوست کې يې خپلو ټولگيالو ته وړاندې کړئ.

پنھن ڇپر کي

په منڃنيو پيريو کي گاوندھي هيوادونه

په دي څپر کي کي به په منځنيو او اوسنيو پيريو کي د گاوندھيو هيوادونو له تاريخ سره په لنډه توگه بلدتيا پيدا کړو.

د خپرکي موخي

په دې لوست کې به زده کوونکي په لاندې پیلو ویب‌هیري:

- په ایران کې به د سیمه ییزو دولتونو د رامنځته کېدو سره بلد شي؛
- د صفویانو، افشاریانو او زندیه وو د راڅرګندېدو د لاملونو په اړه به معلومات تر لاسه کړي.

- په هند کې به د بابرې دولت له رامنځته کېدو سره بلد شي؛
- د چین د یووالي په څرنگوالي به پوه شي .
- په چین کې به د مغولو په واکمني پوه شي.
- په منځنیو او نویو پیړیو کې به د چین د فرهنگي او اقتصادي وضعي سره بلد شي.
- د ایران د سیمه ییزو دولتونو د منځته راتلو او ړنګېدو لاملونه به تحلیل کړای شي.
- په هند کې به د تیموري دولت د رامنځته کېدو لاملونه وپېژني.
- د چین د یووالي انګیزې لړ لیک به ولېندي کړای شي.
- په چین باندې به د مغولو د یرغلونو پایلې تحلیل کړای شي.
- د زده کوونکو په ذهن کې به د مرستې او ښه ګاونډیتوب روحیه پیاوړې شي.

ايران په منځنيو پېړيو کې

د افغانستان او ايران د تاريخ زياتې برخې سره ورته والی لري. هغو پاچاهانو او لېرو چې په افغانستان واکمني چلووله، د ايران په خاوره يې هم حکم چلاوه. ايران ته د اسلام د دين په راتگ سره، د هغه هېواد تاريخ هم بدل شو. امويانو او عباسيانو به د ايران لپاره پاچاهان او واکمنان ټاکل. خو د ايران په بېلابېلو سيمو کې چې کوم پاڅونونه رامنځته شول، په هغه هېواد کې اميران او د سيمه ييزو لېرو مشران را پيدا شول. له دې ډلې څخه د طبرستان د علويانو، زياريانو او د آل بويانو حکومتونو نومونه اخيستی شو.

د طبرستان علويان

دغه کورنۍ په هاشمي سيالانو پورې تړلې ده چې په (۲۵۰ ق/ ۸۶۴ ز) کال کې يې د زید د زوی سيد حسن په مشرۍ د ايران په اوسني طبرستان کې د خپلواکه حکومت بنسټ کېښود. سيد حسن زړور سړی و او ځان به يې داعي کبير باله. نوموړي تر (۲۵۳ ق/ ۸۶۷ ز) پورې ټول طبرستان او ری (تهران) و نيول او عباسي اميرين او مامورين يې له دې سيمو څخه وشړل. نوموړي تر (۲۷۰ ق/ ۸۸۳ ز) کال پورې حکومت وکړ خو له حسن څخه وروسته نورو علوي پاچاهانو هم واکمني وکړه. د علوي لړۍ تر ټولو مشهور پاچا د علي زوی حسن چې په ناصر کبير باندې مشهور و. گڼل کيږي. نوموړی وتوانېده چې ساماني ځواکونه چې يوه موده يې د طبرستان واکمني تر لاسه کړې وه، کلکه ماته ورکړي او د (۲۹۰ ق/ ۹۳۰ ز) کال کې په ژمي کې يې د ساماني ځواکونو (۷۰۰) تنه وووژل. په پايله کې سامانيانو له علويانو سره سوله وکړه او ټول طبرستان د ناصر کبير (د علي زوی حسن) په ولکه کې شو. حسن بن علي په (۳۰۴ ق/ ۹۱۷ ز) کال کې مړ شو خو مخکې له مړينې يې ټولې حکومتي چارې خپل زوم حسن بن قاسم ته وسپارلې. د نوموړي په زمانه کې د علوي حکومت چارې گډې وډې شوې او په پايله کې په (۳۱۶ ق/ ۹۲۸ ز) کال کې د علويانو حکومت ړنگ شو.

زياريان

د علوي حکومت له راپرزېدو وروسته، د دې حکومت نظامي واکمنو او سردارانو بغاوت وکړ او د طبرستان سيمه په ډېرو سيمه ييزو خپلواکه حکومتونو ووېشل شوه.

د دې سردارانو له ډلې څخه يې يو مشهور د زيار زوی مردآويج نومېده. نوموړي د خپلواکه حکومت د رامنځته کېدو لپاره، لومړی د طبرستان سيمې د واک غوښتونکو سردارانو په مخه کې ودرېد او د طبرستان ښار په نيولو يې د زياريانو د حکومت بنسټ کېښود. وروسته يې د گرگان او اصفهان ښارونه هم د خپلې واکمنۍ يوه برخه وگرځوله. نوموړي د خدمت لپاره د ترکي غلامانو په نيولو سره ځواکمن لښکر رامنځته کړ خو له ترکي غلامانو سره د بد چلند په سبب، دوی بغاوت وکړ او پخپله مردآويج يې هم ووژله.

له مردآويج څخه وروسته دده ورور وشمگير واکمني ته ورسېد. نوموړي د واکمنۍ ټوله موده د بويه له زامنو سره په جگړو او مبارزو تېره کړه او په پايله کې يې له دوی څخه ماتې وخوړه او په (۳۲۰ ق/ ۹۳۲ ز) کال کې د بويانو حکومت رامنځته شو.

ال بويه

نوموړی ابو شجاع په نامه يوه سړی ته منسوب دی چې په لومړيو کې يې له مرد آويج سره مرسته کوله او درې زامن يې د اويج په لښکر کې لورو نظامي مقامونو ته رسېدلي وو.

آل بویه د بغداد(عباسي) خلافت د کمزورتيا په دوره کې، وروسته له هغې چې له زیاريانو څخه یې د خپلواکۍ اعلان وکړ، پخپله یې په اصفهان کې د خپلواکه حکومت بنسټ را منځته کړ او په لنډ وخت کې یې د ایران بېلابېلې سیمې په خپله واکمنۍ کې شاملې کړې. نوموړو په (۳۴۴ ق / ۹۴۵ ز) کال کې عباسي خلافت د راپرزېدو پر ځای یوازې د المذکني په ځای المصطفي خليفه په راتگ بسنه وکړه. په بغداد باندې د آل

بویه واکمنۍ، د عباسي خلفا وو دريځ په پوره توگه متزلزل کړ. د آل بویه ترټولو مهم مشران حسن رکن الدوله او احمد هزالدوله نومېدل. چې د(۳۲۰ ق نه تر ۳۵۷ ق / ۹۳۲-۹۶۸) کلونو په منځ کې یې د ایران په سویل، ري(اوسني تهران) او کرمان واکمني کوله. آل بویه په پای کې د غزنویانو او سلجوقيانو لخوا د عباسي خلافت له ملاتړ کوونکو او غوښتونکو څخه وو، له منځه لاړل. په منځنیو پېړیو کې په ایران باندې له غزنویانو، سلجوقيانو او خوارزم شاهیانو دریو لویو پرتو تیموریانو هم واکمني کړېده.

د ټولگي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د طبرستان د علویانو، دویمه ډله دې د زیاریانو د حکومت د رامنځته کېدو او درېمه ډله دې د آل بویه حکومت د رامنځته کېدو په څرنگوالي خبرې وکړي او پایله دې له نقشي څخه په گټې اخیستې سره د ډلو استازي نورو ته وړاندې کړي.

ټوښتي

- ۱- د علوي حکومت د رامنځته کېدو او د دې لړۍ د مشهورو پاچاهانو په هکله څومره پوهېږئ؟
- ۲- ستاسو په اند د علویانو حکومت څه ډول ښکاري شو؟
- ۳- د زیاریانو حکومت د چا له خوا او څه ډول رامنځته شو؟
- ۴- ستاسو په نظر د آل بویه حکومت څه ډول رامنځته شو؟
- ۵- آل بویان په پایله کې د او له خوا راو پرزیږدل؟

له ټولگي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د ایران د سیمه ییزو حکومتونو لکه طبرستان د علویانو، زیاریانو او آل بویه حکومتونو په هکله مطالب راغونډ او هغه دې په راتلونکي درسي ساعت کې ټولگيوالو ته وړاندې کړي. ښاغلی ښوونکی دې د علمي سرچینو او انځلیکونو په برخه کې زده کوونکو ته لارښوونه وکړي.

ايران په نوږيو پېړيو کې

د ايران په تاريخ کې د صفوي دولت را منځته کېدل مهم ټکی گڼل کېږي. دوی دې هېواد ته داسې سياسي مرکزيت او ځانگړې هويت ورباندې چې له پخواني حالت سره يې توپير درلود. له دوو پېړيو زياتې واکمنۍ په ترڅ کې ډېرې مهمې سياسي او نظامي پېښې رامنځته شوې. د افغانانو په واسطه د دوی دواکمنۍ راپرزېدل هم د دې لامل وگرځېدل چې په دې هېواد کې د نوي حکومتونو لړۍ رامنځته شي. سربېره پر دې، په دې دوره کې د ايران اړيکې له نړۍ او په ځانگړې توگه له اروپا سره ټينگې شوې. په دې لوست کې به د پورته موضوعاتو په هکله مطالب ولولئ.

صفويان

د شاه اسماعيل صفوي په واسطه د نويو پېړيو په پيل کې (۱۵۰۱/۹۰۶ ز) کال کې د صفوي حکومت را منځته کېدل د ايران د تاريخ ډېره مهمه برخه گڼل کېږي ځکه د ايران وضعه وروسته له دې پېښې په پوره ډول بدله شوه. صفويان وتوانېدل چې د ايران سياسي گډوډۍ او توپليز وناخالو ته د پای ټکی کېږدي. دوی د ايران خاوره يو موټی کړه. د صفوي لړۍ د مشهورو پاچاهانو له ډلې څخه يو هم لومړی شاه عباس نومېږي. نوموړي د خپلو وفاداره سلاکارانو او سرتېرو پواسطه د صفوي حکومت بنسټ ځړاکمن کړ. بيا يې د يو لړ پيوسته لښکرکشيو پواسطه، سيمه ييز اميران (سرکش قزلباشان) وټکول او په هېواد کې يې د ايران دولت د څارنې لمنه وغوړوله. د نوموړي د واکمنۍ په دوره کې امن او امنيت ټينگ شو. د سوداگرۍ، کرنې او صنعت چارو پراختيا ومونده. د اصفهان ښار د صفويانو د پلازمېنې په توگه د ايران په يوه ډېر ښکلي او لوي ښار بدل شو.

د صفويانو په دوره کې له نړۍ او په ځانگړې توگه له اروپا سره د ايران نوي اړيکې ټينگې شوې. ځکه په کوچنۍ آسيا کې د عثماني ځواکمنې امپراتورۍ په رامنځته کېدو سره، اروپايانو په هوسانوگه نشوای کولای چې له ځمکنۍ لارې ختيځ ته تگ او راتگ وکړي. له دې کبله چې اروپايانو له عثماني امپراتورۍ سره دښمني لرله، نو د عثمانيانو له ختيځ گاونډي ايران سره يې ښې اړيکې ټينگې کړې. وروسته يې بيا د کسپين (خزر) سمندرگي له لارې ختيځو سيمو ته هم لاره پيدا کړه. په دې وخت کې د ايران او عثمانيانو اړيکې هم سوړې شوې وې او اروپايانو له دې وضعې څخه گټه پورته کړه. ايران په همدې وخت کې د اروپايانو له پوځي پوهې څخه د وسلو جوړولو او نظامي فنونو په برخه کې ډېره گټه واخيسته. د دوی په مرسته يې د خپلو عسکرو د زده کړې او پوځي ځواکونو د سمبالولو په برخه کې گټه ترلاسه کړه. د آنتوني (Antony) او رابرت شرلي (Robertshery) د دووانگليسي وروڼو په مرسته جگړه ييز توپونه او لاسي تفنگچي جوړې شوې. صفوي دولت ايران وروسته له اسلام څخه د شهرت ترټولو لوړ پوړ ته ورساوه.

افشاريان

د صفوي حکومت له پریښودو وروسته، افغانان پر ایران باندې د صفویانو په ځای واکمن شول. خو په ایران باندې د افغانانو واکمني ډېره اوږده نه شوه. ځکه نادر افشار چې په اصل کې د ترکمنانو د افشارو له ټبر څخه و، یو ځل بیا بې ایرانیان په ځان راټول کړل. نوموړي داخل د افغانانو او ازبکو په گډون له بیلابیلو ډلو څخه لښکر جوړ کړ، د ایران د زیاتو ښارونو د فتحې په برخه کې د پوځي وړتیاوو په بنودلو سره یې په ټول ایران واکمني تر لاسه کړه او دیوه نوي حکومت د رامنځته کېلو لپاره یې زمینه مساعده کړه. په دې وخت کې د نادر په وړاندیز د آذربایجان په شمال ختیځ کې د مغان په سیمه کې د قبیلو د مشرانو، مخورو او روحانیونو یوه غونډه راوبلل شوه او له یو لمخبرو اترو وروسته نادر افشار د ایران د پاچا په توګه وټاکل شو.

نادر د مرکزي واکمنۍ له جوړېدو وروسته، له ایران څخه د بهرنیانو د شړلو لپاره متې وښتې. په دې توګه، روسان او عثمانيان چې په ایران یې یرغل کړی و، خپلو سیمو ته په شا وتیږل شول. وروسته یې د هند پر لور لښکر وخوځاوه نوموړي په هند کې د شاه جهان په امر جوړ شوی تخت طاووس چې د شاه د ځای ناستې لپاره جوړ شوی و سره د بې شمېر و غنیمتونو او د کوه نور مشهور الماس جوړ کړل او له ځان سره یې ایران ته یوړل.

د نادر شاه په زمانه کې د مشهد ښار د نوموړي د اوسېدو په اصلي مرکز او د دولتي خزانو د ساتلو په ځای بدل شو.

د نادر افشار د ځانګړو پوځي سیاستونو او اقداماتو په اړه، ایران د لرې مودې لپاره وتوانېده چې افغانستان، هند او د کوچني، آسیا ځینې برخې لاندې کړي. خو د نادر افشار د حکومت وروستي کلونه د ایران د خلکو لپاره ډېر ستونزمن کلونه وو او په (۱۱۶۰ ق/ ۱۷۴۷ ز کال کې د نوموړي له وژلو وروسته ایران په کورنیو ګډوډیو او اختلافاتو کې رانښکیل شو.

زندیه

د نادر افشار په وژلو سره دده د حکومت بنسټ ونړېد او په ټول ایران کې کورنۍ جګړې له سره پیل شوې. د نادر افشار مامورینو، خراسان د خپلې واکمنۍ لپاره غوره کړ. د ایران نورې برخې هم د پوځي مشرانو او د قبیلو مخورو لاس ته ورغلې چې تل به یو له بل سره په جګړه کې ښکېل وو. خو د دوی په منځ کې کریم خان زند ډېرواک پېدا کړ. نوموړی د زند له قبیلې څخه و. کریم خان د خپلې قبیلې له خلکو او

د کریم خان زند مانفی

کې محمد حسن خان قاجار

او په افغان بایجان کې ازاد خان افغان د پاچاهي، غوښتونکي وو. کریم خان زند وروسته د ډیرو جگړو په پای کې د (خشت) په جگړه کې ازاد خان افغان ته ماتې ورکړه او اذربایجان یې هم ونیوه. له دې وروسته په ایران کې دوي سرسختي سیالي ولې یو د بل په وړاندې پاتې شوي، یعنې قاجاریان د ایران په شمال او زندیان په سهیل کې، په پایله کې په یوه جگړه کې محمد حسن خان قاجار ووژل شو او زوی یې آقا محمد خان د کریم خان زند له خور بندۍ شو او عملاً د گروگان په توګه په زندیه دربار کې پاتې شو.

هغه وخت چې له کورنیو جگړو څخه د کریم خان زند زړه ټول شو دریم شاه اسماعیل هم د ځوانۍ عمر ته ورسېد او باید د هېواد چارې نوموړي ته سپارل شوي وای. خو د مشرانو په هغه غونډه کې چې په اصفهان کې رابلل شوي وه. د نوموړي دنه لیاقت او له واک څخه ګوښه کولو پرېکړه یې وکړه. هغه وخت یې پاچاهي کریم خان زند ته وسپارله. کریم خان زند

د شېراز ښار د خپل مرکز په توګه وټاکه. نوموړي د کورني امنیت له ټینګښت وروسته د سوداګرۍ او صنعت د پراختیا په برخه کې هڅې وکړې، په همدې وخت کې انګرېزانو، ایران ته د ورنگ په لاره کې ډېرې هڅې وکړې. انګرېزانو د خپلو ښکېلاکي، فعالیتونو د پراخولو لپاره له زندیه دولت سره تړون لاس لیک کړ چې له مخې یې د فارس خلیج په بندر کې سوداګري لاسته راوړه.

په (۱۹۱۳ ق / ۱۷۷۹ ز) کال کې د کریم خان زند په مړینې سره، په ایران کې کورنۍ جگړې پیل شوې. په پایله کې د قاجار په نامه د واک یو لوري په ایران کې د حکومت مشري لاسته راوړه. په دې توګه ایران په خپل معاصر تاریخ کې ورګډ شو.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کونکي دې په درېو مناسبو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د ایران صفوي لړۍ په هکله خبرې وکړي، دویمه ډله دې د افشاریانو حکومت په هکله په خبرو پیل وکړي او درېمه ډله دې، د کریم خان زند د حکومت په هکله سره بحث وکړي او پایله دې د ټولو ډلو استازي په پرتلیزه توګه نورو ته وړاندې کړي.

پوښتي

- ۱- د صفویانو حکومت د چا له خوا جوړ او هم د دې کورنۍ تر ټولو مشهور پاچا په هکله معلومات ورکړئ.
- ۲- ستاسو په اند د ایران او اروپایانو ترمنځ اړیکې څنګه ټینګې شوې او ولې؟
۳- نادر افشار څوک و؟
۴- د هند په لور د نادر افشار د لښکر کښې په هکله څومره پوهیږئ؟
۵- ستاسو په اند کریم خان زند څرنگه واکمني ته ورسیده تو ضیح ورکړئ.
- ۶- د انګرېزانو سوداګري د ایران سره تر ګومو لاندې بندرونو تر سره کېده؟
الف: د عباس بندر ب د خلیج فارس بندر ج: د خزر سمندر کې

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کونکي دې په نورو پېړیو کې د ایران د وضعې په هکله لږ تر لږه دوه مخه مطلب رانلورنکي درسي ساعت ته چمتو کړي.

هند په منځنيو پېړيو کې

د هند، پاکستان او اوسني بنگله دېش هېوادونه، پخوا د هند د شېبې قاره په نامه يادېدل. ډير وختونه ېې گلې برخېک او تاريخ درلود خو په شلمه پېړۍ کې دا هېوادونه سره پېل شول. په منځنيو پېړيو کې د دې سيمې تاريخ، د گوياناڼو د لړۍ او سيمه ييزو حکومتونو له راپرزېدو وروسته لوی بدلون وموند، د اسلام راتگ چې د افغانانو په هڅو سره په هند کې خپور شو او همدارنگه د غزنويانو او غوريانو پواسطه د سيمه ييزو حکومتونو را منځته کېدلو سره به چې د دې لوست موضوع ده، بلدتيا ومومۍ.

په منځنيو پېړيو کې د هند پراخه هېواد د گويتا لړۍ له خوا اداره کېده. دې لړۍ تر (۵۵۰ ز) کال پوري د هند په شمال کې خپلې واکمنۍ ته دوام ورکړ چې د هند د فرهنگ تر ټولو روښانه دوره گڼل کېږي. په دې دوره کې په ځانگړې توگه رياضي علومو ته پاملرنه وشوه. د گويتا لړۍ له راپرزېدو وروسته د هند په شمال کې ډېر حکومته را منځته شول او شاوخوا (۷۰) کوچنيو سيمه ييزو حکومتونو په دې سيمه واکمنۍ چلوله. دغې سياسي وېش خو پېړۍ دوام وکړ. د دې حکومتونو تر ټولو ځواکمن يفتاليان وو. په همدې وخت کې د هند په سويل کې د گويتا پاڼې شونو هم خپل ژوند ته ادامه ورکړه. دوی له اعرابو او د آسيا د سويل او منځني ختيځ خلکو سره راکړه ورکړه او سوداگريزې اړيکې ټينگې کړې. دې اړيکو د اسلام دين تر څرگندېدو پوري دوام وکړ.

کال کې هندوستان ته راغلل. نوموړو د سند سيند تر څنډو پوري سيمې لاندي کړې، دغه سيمې د اوسني پاکستان برخه ده. له دې وخته (نهمي زېږديزې پېړۍ) څخه وروسته تر يوو لسمې زېږديزې پېړۍ پوري، لويديځ هند له اسلامي نړۍ سره نږدې اړيکې ټينگې کړې په دې پېړۍ کې د اسلام بلنه ورکونکو د هندوانو په منځ کې داسماني دين تبليغ خپراوه.

له بله پلوه په (۳۸۸ - ۴۲۲ ق، ۹۸ - ۱۰۳۰ ز) کال کې د سلطان محمود غزنوي له خوا په هندوستان باندي واکمن کېدل د اسلام رسنې په هند کې ټينگې کړې او ځواکمن شو. له غزنويانو وروسته غوريانو هم پر هند حکومت وکړ او سلطان شهاب الدين محمد غوري د هند په شمال کې نږدې د گنگ تر روده سيمې ونړولې. نوموړي وروسته له ډېرو هڅو ډهلي هم فتح کړ او دا ښاريي د قطب الدين ايکک په نامه يوه ترکي مربي (غلام) ته

وسپاره. غوريان وروسته د ډهلي له نيولو وتوانېدل چې ترېنگال پورې سيمې په خپل واک کې راولي.

د قطب الدين ايبک زيارت

تر ډېره موده پي په هند کې دوام وکړ ان د تيمور گورگاني يرغلونو هم ونشوی کړای چې هغه حکومت له پښو وغورځوي او نوموړو د (لسمې هجري پېړۍ تر وروستيو / شپاړسمې زېږديزې پېړۍ) پورې په هند کې واکمني وکړه له دې وروسته په هندوستان کې د لوديانو او سوريانو افغاني حکومتونه چې په تېرو لوستونو کې مو ولوستل را منځته شول.

د ټولگي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په د و و ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې په هند کې د گوتيانو د لړۍ او سيمه ييزو واکمنيو په هکله او دويمه ډله دې هند ته د اسلام په راتگ او د غزنويانو او غوريانو حکومتونو په هکله خبرې وکړي. بيا له دې د ډلو استازي نورو ته وړاندې کړي.

پوښتي

- ۱- په هند کې د گوتيانو حکومت تر کوم کال پورې دوام وکړ او له فرهنگي پلوه څه ډول دوره وه؟ روښانه پي کړئ.
- ۲- مسلمانانو د لومړي ځل لپاره د هندوستان کومې سيمې لاندي کړي؟
- ۳- په هند کې د غزنويانو او غوريانو د حکومتونو په هکله لنډ معلومات وړاندې کړئ.
- ۴- قطب الدين ايبک څرنگه واکمني ته ورسېد؟

له ټولگي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې په هند کې د غزنويانو او غوريانو واکمنيو په هکله مطالب چمتو او په راتلونکي درسي ساعت کې دې له ځانه سره راوړي.

هند په نوږو پېړيو کې

په دې لوست کې به د بابر په هکله چې څه ډول يې په هند کې حکومت را منځته کړ او همدارنگه د نوموړي د ځايناستو په اړه چې له ده وروسته يې په هند کې حکومت وکړ او هم به د ختيځ هند په نوم انگليسي کمپني له خوا د بابر ي پاچاهانو سره د اړيکو د ټينگښت او نفوذ په څرنگوالي مطالب ولولئ.

بابريان (گورکانيان)

لومړنی کس چې په هندوستان کې يې د بابري لړۍ بنسټ کېښود، ظهيرالدين محمد بابر نومېده، نسب يې تېمور ته رسېده په خپله تېمور هم په مغولو پورې اړه لرله او په همدې دليل په تاريخي سرچينو کې له بابريانو څخه د هند د گورکانيانو او مغولو په نوم هم يادونه شوې ده.

بابر واک غوښتونکی سړی و. د افغانستان د ډېرو سيمو نيولو، وروسته يې د هندوستان د نيولو هوډ وکړ او له (۹۲۵ ق ۱۵۱۹ ز) کال څخه يې په هغه هېواد يرغلونه پيل او تر (۹۳۲ ق / ۱۵۲۶ ز) کال پورې پنځه ځله په دې سيمه يرغلونه وکړل. په

ظهيرالدين بابر د خپل درباريانو سره

پاياله کې په ډهلي کې د ابراهيم لودي حکومت په ړنگولو يې، هغه هېواد په خپله ولکه کې راوست. د لوديانو په ماتې سره د هند په تاريخ کې يوه نوي دوره پيل شوه چې (۱۸۱) کاله يې دوام وکړ. په دې موده کې شېرو لويو گورگاني (بابري يا مغولي) پاچاهانو پر هند حکومت وکړ.

پاهلونه وکړئ: ستاسو په اند، ولې بابريان د گورکانيانو او مغولو په نومونو ياد شوي؟

بابر بالتدبيره يوه او زړور سړی و. نوموړي سربېره پر دې چې په هندوستان کې اوسېده، کابل هم پرې گران و. بابر مخکې له مړينې وصيت وکړ چې د کابل له باغونو څخه په يوه کې خښ شي. په پلکې کې وروسته له څلورو کلونو واکمني د (۴۹) کلونو په عمر مړ شو. او مړی يې له هند څخه کابل ته را انتقال کړ او په هغه بڼه کې چې خښ کړ چې تل يې خوښاوه چې اوس د بابر بڼ په نامه يادېږي.

په کابل کې د بابر قبر

د بابر خايناستي

کوم وخت چې بابر مړ شو، زوی يې همليون واک ته ورسېد. همليون لس کاله په هند حکومت وکړ. نوموړی پوه او فرهنگي سړی و. خو د پلار په څېر يې پوځي پوهه نه درلوده. په همدې وخت (۱۵۴۰ ز) کال کې د شېر شاه سوري په نامه يوه تکړه افغان د همليون حکومت له گلبي

وډې وضعې څخه گټه واخيسته او د همليون ځواکونو ته يې ماتې ورکړه په دې توگه افغانان يو ځل بيا په هند کې واکمني ته ورسېدل.

همليون له دې پېښې وروسته اړ شو چې د ايران صفوي دربار ته پناه يوسي. خو نوموړي په هند کې د شېر خان د مړينې په سبب له بډاي او نا آرامې وضعې څخه گټه واخيسته او د ايران د صفوي ځواکونو په مرسته له واکمنۍ څخه د (۱۶) کلونو وروسته يو ځل بيا د هند په تخت کېښاست. په دې توگه، په هند کې د افغانانو د واکمنۍ دوره هم ختمه شوه.

جلال الدين محمد اکبر

د هند پاچاهۍ ته د همليون راگرځېدو، زيات دوام ونه کړ، ځکه نوموړي دا ځل يوازې شېر مياشتې د هند پر تخت پاتې شو او په (۹۶۳ ق / ۱۵۵۶ ز) کال مړ شو. له ده څخه وروسته د نوموړي ۱۳ کلن زوی جلال الدين محمد اکبر د هند د پاچاهۍ پر گدۍ کېناست.

جلال الدين محمد اکبر زړور سړی او همدارنگه يو تکړه او هوشيار سردار و. نوموړي د خپل پوه او هوشيار وزير ابو الفضل علامي په مرسته د هند هېواد چارې منظمې او بزمخ بوتلې، د خپلو خلکو د هوساينې او بسياينې لپاره يې ډېرې هڅې وکړې. اکبر د هندي کورنيو د خواخوږۍ جلبولو لپاره د جزيې قانون لغوه اعلان کړ. راجپوت اشراف يې د امپراتورۍ لوړو څوکيو ته ورسول او په خپله يې له يوې راجپوتي هند وي سره واده وکړ.

نور هم وپوهېږئ دروېښانو نهضت

د اکبر پاچا د حکومت په دوره کې، ځينې وختونه د گورکاني حکومت ضد پاڅونونه او حرکتونه پېښېدل. له دې پاڅونونو څخه يوه هم د بايزيد انصاري (پيرروښان) په مشرۍ د افغانانو پاڅون و دغه پاڅون ته ځکه د روښانيانو پاڅون ويل کېږي چې مشري يې پير روښان نومېده. سره له دې چې بايزيد انصاري په يوه جگړه کې مړ شو خو د افغانانو نهضت د ۶۵ کلونو لپاره د مغولو په قلمرو په ځانگړې توگه په پښتونخوا کې د هند د گورکانيانو پر وړاندې ادامه لرله.

اکبر پاچا د یوه پوځي سردار په توګه د تېلېټي پوځ په جوړولو سره د خپل حکومت بنسټ لا څرګمن کړ. نوموړي بیا وروسته د راجپوتو قبیلو په مرسته کډوښتیز حکومتونه له منځه یوړل. او له سویل نه تر شماله د هند په پراخه سیمو واکمن شو. په اصل کې د اکبر پاچا د حکومت په زمانه کې په هند کې د مغولو امپراتوري د څواکمنۍ وروستي پړاو ته ورسېده. نوموړی وتوانېده چې د بنگال، کشمیر او سند حکومتونه هم لاندې کړي. اکبر پاچا په پای کې په (۱۶۰۴ ق/ ۱۶۰۵ ز) کال کې له پنځو سوکلو نو پاچاهۍ وروسته مړ شو.

جهانگیر

له اکبر پاچا وروسته د ده زوی سلیم د جهانگیر په نامه چې له راجپوتي مور څخه زیږېدلی و، د هندوستان پاچا شو. نوموړي تر یوه حده هغو اصلاحاتو ته دوام ورکړ چې پلار یې منځته راوړي وو. خو د ده په زمانه کې د انګرېزانو د نفوذ هڅې په هند کې زیاتې شوې. په (۱۶۰۸ ق/ ۱۶۰۸ ز) کال کې د انګلیس استازی د جهانگیر دربار ته ومنل شو. او وروسته له دې د سرتوماس روند (Sirtomos Road) په نامه انګریزي سفیر د انګرېزانو لپاره د سوداګرۍ حق واخیست. او په دې توګه د انګرېزانو استعمارګري نفوذ په هند کې پیل شو. همدارنګه د ده په زمانه کې د ایران پاچا، شاه عباس صفوي هم په کندهار یرغل وکړ. هغه وخت چې د هغه ښار حکمران د هند له پوځي مرستې څخه نا هیلی شو. کندهار یې بیا صفوي ایران ته پرېښود.

شاه جهان

له جهانگیر څخه وروسته د ده زوی شاه جهان پاچاهۍ ته ورسېد. نوموړي (۳۰) کاله (۱۰۶۸ - ۱۰۳۷ ق/ ۱۶۵۸-۱۶۲۸ ز) په هند حکومت وکړ. شاه جهان د هند د جوړولو (معماری) ډېر مینه وال و او امر یې وکړ چې د تخت طاووس په نامه له قیمتي څمیر څخه یو تخت ورته جوړ کړي خو د خلکو د بېوزلۍ او ستونزمن ژوند پر وایې نه لرله او تر هغه پورې چې د کن او گجرات په سیمو کې سخته لوړه راځي وه نوموړي بیاهم د خلکو د مرستې لپاره ګامونه اچت نه کړل. همدارنګه د ده په امر د سکانو مشر ووژل شو او دغه کار په هند کې د ګورګانیانو د حکومت پر وړاندې د سکانو د پاڅون پیل و.

اورنگزیب

اورنگزیب د عالمگیر په لقب سره د مغولي لړۍ د وروستي پاچا په توګه په (۱۰۶۹ ق/ ۱۶۵۹ ز) کال وروسته له هغه پاچا شو چې خپل پلار شاه جهان یې زنداني کړ. نوموړی نه یوازې د نیکه (اکبر) په څېر د هنر او ادبیاتو او نه د پلار (شاه جهان) په څېر د معمارۍ مینه وال و بلکې یو متعصب مذهبي او سخت دریځه پاچا و. اورنگزیب راجپوت هندوان له لوړو حکومتی څوکیو څخه لرې کړل او له هندوانو یې جزیې اخیستې او د هندوانو زیاتره معبدونه یې ړنګ او د دوی ځمکې یې مسلمانانو ته ورکړې.

د هند د بابري حکومت کمزورتیا د اورنگزیب له زمانې را پیل شوه او په (۱۱۱۹ ق/ ۱۷۰۷ ز) کال کې د نوموړي له مړینې سره سم یې د لومړي شاه عالم په نامه زوی او بیا یې بل زوی لومړی بهادر شاه واکمني ته ورسېد. له دې وروسته په هند کې سیمه ییز څواکونه واک ته ورسېدل. په همدې وخت کې د بریتانیا د ختیځ هند کمپنۍ ته په هند کې د لافیترو لاسوهنو زمینه برابره شوه او په پایله کې د غه پراخه هیواد په (۱۲۵۵ ق/ ۱۸۳۹ ز) کال کې رسماً د بریتانیې تر سوري لاندې راغی.

سره له دې چې یرغلونو دوی کمزوري کړل خو د بریتانیا د ختیځ هند کمپنۍ، چې د جهانگیر له وخته په هند کې

نفوذ پیل کړی و د نړیوالې پیړۍ په لومړیو کې د خپل ملاتړ لاندې راوستل او په ۱۹۴۷ ز کال کې خپلواکي لاسته راوړه...

د زیاتې پوهېدني لپاره

د خټکو نهضت

د اورنگزیب د واکمنۍ په دوره کې، د پښتو نخا په سیمو کې د خوشحال خان خټک پر مشرۍ د افغانانو نهضت پیل شو. خوشحال خان خټک په ډېره میرانه او زړور توب په هند کې د گورکانیانو سره مبارزه وکړه. تر دې چې اورنگزیب خپله پلازمینه پرېښوده او حسن ابدال ته راغی او دوه نیمې میاشتې یې تیرې کړې. خوشحال خان خټک د پښتو ژبې له مشهورو شاعرانو او لیکوالو او همدا رنگه زموږ د هېواد د زړورو پښتنو سردارانو له ډلې څخه دی.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دریو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د هند د بابرانو د لړۍ د رامنځته کېدو او د همایون د حکومت په هکله. دویمه ډله دې د جلال الدین اکبر د پاچاهۍ او جهانگیر حکومت په اړوند او درېمه ډله دې د شاه جهان او اورنگزیب د واکمنیو په هکله یو له بل سره خبرې وکړي او د مطلب لنډیز دې د ډلو د استازو لخوا نورو ته وړاندې شي.

پوښتي

- ۱- بابر څوک و او څه ډول یې په هندوستان کې بابرې لړۍ رامنځته کړه؟
 - ۲- د بابر حکومت په هند کې څو کاله دوام وکړ او ولې د نوموړي مړی کابل ته راوړل شو؟
 - ۳- د همایون په هکله څومره پوهېږئ او ولې یې ایران ته پناه یوړه؟
 - ۴- همایون وروسته له څو کلونو او څه ډول په هند کې د دویم ځل لپاره د هند واکمن شو؟
 - ۵- جلال الدین اکبر، راجپوتو هندوانو ته څه خدمتونه ترسره کړي، په لنډه توګه یې روښانه کړئ.
 - ۶- د طلوس تخت د کوم پاچا په زمانه کې جوړ شو؟ د پوښتي سم ځواب په نښه کړئ
- الف: جلال الدین اکبر ب: جهانگیر ج: شاه جهان

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې په هند کې د بابرې لړۍ مهم ټکي په خپلو کتابچو کې ولیکي. ښاغلی ښوونکی دې په راتلونکي درسي ساعت کې د دوی کتابچې وګوري.

د هند په بابري دوره کې علم، فرهنگ او هنر

په هند کې د بابريانو واکمني د علم، فرهنگ او هنر له پلوه د هغه هېواد يوه بډايه دوره ګڼل کېږي. بابر او اکبر د دې دورې له مشهورو او بافرهنگه پاچاهانو څخه وو. په دې لوست کې به د بابريانو د علم، فرهنگ او هنر د وضعيت په اړه معلومات تر لاسه کړئ.

د بابريانو په زمانه کې علم، فرهنگ او هنر ته ډېره پاملرنه وشوه. په هغه وخت کې دهند مهمې سيمې د مسلمانانو په واک کې وې. دري د هغه هېواد رسمي ژبه شوه. بابر او اکبر دواړه د فرهنگ کلک مينه وال وو او پخپله بابر هم فارسي شعرونه ويلې دي. گلونه او باغونه يې خوينېدل. نوموړو د هند دربار ته د دري ژبې شاعرانو په ورټولو سره، دري ادبيات پياوړي کړل که څه هم اکبر پخپله سواد نه درلود. سره له دې يې هم له نويو علومو سره مينه لرله او هم به يې يوه ډوله کتاب لوستونکي لرل چې نوموړي ته به يې کتابونه لوستل. د اکبر پاچا په امر ډېر کتابونه له سانسکرېټ څخه دري ژبې ته وژباړل شول. د نوموړي ډاکټر د دري ژبې د خپرېدو لامل و ګرځېد او د هند د غير مسلمان او سپړونکو مينه هم له دري ژبې سره زياته شوه.

د اسلام سپېڅلي دين ډېره موده مخکې هند ته لاره پيدا کړې وه او بابريان د هندوانو ترمنځ د اسلام دين په نسبي خپرېدو بريالي شول او په هېواد کې يې د قومونو او مذهبونو ترمنځ يوډول يووالی رامنځته کړ. د اکبر پاچا د ګټورو اقداماتو له ډلې څخه د غير انساني دود (ساتي) يعني د مېړه له مړينې وروسته د مېرمنو له خوا د ځان سوځېدنه منع کړه.

د معمارۍ هنر ته هم د بابريانو په وخت کې ځانګړې پاملرنه وشوه او ګڼ شمېر قوس لرونکي او ګنبدي ودانۍ د ښه را څلاست د تالارونو په لرلو سره دود شوې چې د ځانګړې اسلامي معمارۍ ښکارندويي وي. ډېر شمېر ښکلې باغونه، ودانۍ او ماڼۍ جوړې شوې، لکه د اګرې په ښار کې تاج محل، په فتح پور کې د اکبر ماڼۍ، په ډهلي کې د شاه جهان سره کلا او د هندوستان په نورو ښارونو کې ډېرې ودانۍ جوړې شوې خو د هند ګورکانيانو افغانستان ته ډېره پاملرنه نه کوله، نو ځکه زموږ

زیات و پوهیږئ تاج محل

تاج محل د نړۍ له ډېرو ښکلو ودانیو او همدارنگه د اسلامي معمارۍ تر ټولو غوره او نه هېرېدونکې نمونه چې د اګرې په ښار کې جوړ شوي دی هغه وخت چې په (۱۶۳۱ ز) کال کې د شاه جهان مېرمن (ممتاز محل) مړه شوه. شاه جهان امروګر چې د ګرانې مېرمنې د قبر پر سر یې داسې ودانې جوړه شي. د دې ودانۍ د جوړولو لپاره ډېر غوره معمارانو غونډه راوبلل شوه او د غونډې په پای کې د استاد عیسی شیرازي طرحه ومنل شوه.

د تاج محل ودانۍ د جوړولو کار (۲۲) کاله وخت ونيو او په دې موده کې (۲۰۰۰۰) کارکوونکي په کې ګمارل شوي وو. تاج محل په مرمینو او قیمتي ډبرو ښکلی شوی دی او په سر یې پیاز شکله ګنبده موقعیت لري. د دې ګنبدې لوړوالی (۲۴,۵) متره او قطر یې له (۱۵) مترو څخه زیات دی. د دې ودانۍ لاندې د ممتاز محل قبر دی او د دې قبر څنګ ته شاه جهان خښ شوی دی.

په هېواد کې ارزښتناک او باعظمه آثار پاتې نه شول. سره له دې هم، ځینې آثار رامنځته شول، لکه د کندهار د سرپورزي په غره کې د چهل زینې اثر چې د بابر په امر جوړ شو. ځینې باغونه یې په افغانستان کې جوړ کړل چې کولی شو د کندهار، استالف، کابل او د کابل شمالي او ختیځ لور د علم گنج بن، شهرآرا بن، دلگشاد بن، د بابر چهار باغ، بگرامي بن، صفا بن او کولب بن نومونه واخلو. د انځورګرۍ په هنر کې له طبیعت څخه تقلید او له لرغونو هندي لارو چارو څخه ګټه اخیستل. د سلطان حسین بایقرا د دربار تر ټولو غوره انځورګر استاد کمال الدین بهزاد هم په همدې وخت کې په

هرات کې اوسېده. د هند مغولو د بڼو او بوستانونو د منظر په ترتيب او په دېوالونو د انځورونو او د هغو رنگولو په سبب د استاد بهزاد د ميناتورۍ مينه وال شول. هغه يې په هند کې دود کړل او ان خپله اکبر پاچا په خپل دربار کې د انځورگرۍ کارخانه لرله چې له سلو زياتو انځورگرانو پکې کار کاوه.

موسيقي هم وروسته له ديار لسمې پېړۍ څخه په هندوستان کې وځلېده. پرته له اورنگزيب څخه د هند ټول مغولي واکمنان د موسيقي مينه وال وو. د فقير الله په نامه د هند يو مسلمان په (۱۶۶۱ ز) کال د راگ درين (Rag Darpan) په نامه يو کتاب خپور کړ. له دې وروسته د موسيقي په برخه کې نسبتاً زيات د مسلمانانو او هندوانو فرهنگي سيکونه سره ګډ شول. په دې دوره کې تر ټولو مشهور سندرغاړی تانسن (Toncean) نومېده. نوموړی د اکبر پاچا د دربار تر ټولو غوره سندرغاړی او د هند د ټولو سندرغاړو د مخکښ په توګه پېژندل شوی و. د بابر يانو په دوره کې زياتره هغو خلکو چې په ښارونو کې يې ژوند کاوه د خوښيو شپو او ورځو (نوی کال او برات) او هغو جشنونو کې يې ګډون کاوه چې په لويو مذهبي قبرونو او زيارتونو کې جوړېدل. خو د نادر افشار له خوا د اتلسمې پېړۍ له نيمايي وروسته يرغلونه د چپرو وېجاړيو لامل وګرځېدل. د هند پلازمېنې زياتره برخو هغه پخوانۍ ځلېدنه او د بډبه له لاسه ورکړه. او همدا رنگه خلکو چې د هغو مداريانو او جادوگرانو په زړه پورې نندارتونونو او د څارويو له ليدلو څخه خوند اخيست له منځه ولاړي.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دوو ټولو وويشل شي، لومړۍ ټوله دې د بابر يانو د علم او فرهنگ په هکله خبرې وکړي او دويمه ټوله دې د هند د مغولو په دوره کې د هنر په هکله وڅېړي او بيا يې دې د هرې ټولې د استازي له خوا په برتليزه توګه وړاندې شي.

پوښتني

- ۱- بابرو اکبر د علومو او دري ژبې لپاره کوم گامونه اوچت کړل؟ څرگند يې کړئ.
 - ۲- د اکبر پاچا د گټورو اقداماتو له ډلې څخه يو هم د ځير.....دود له منځه وړل وو.
 - ۳- استاد کمال الدين بهزاد څوک و؟
 - ۴- د موسيقي په برخه کې د راگ درين په نامه کتاب د کوم يوه لاندیني سړي له خوا ليکل شوی و؟
- الف: فقير الله ب: استاد بهزاد ج: شاه جهان

له ټولگي څخه دباندې فعاليت

زده کورنۍ کې دې په هند کې د بابرانو د دورې د ارزښتناکو آثارو په هکله لږ تر لږه دوه مخه مطلب وليکي.

چين په منځنيو پېړيو کې

په دې لوست کې به په منځنيو پېړيو کې د چين د يووالي او لويوالي په څرنگوالي او انگيزو، د بزرگانو د پاڅون په لاملونو او د هغو په پايلو او همدا رنگه په چين کې د مغولو د واکمنۍ چې ډېرو وېجاړيو او بې شمېره خلکو د ورثو لامل شول، خبرې کوو.

په منځنيو پېړيو کې د چين يو والی

له منځنيو پېړيو مخکې چين په يو لړ بېلا بېلو سيمو وېشل شوی و. د چين شمال د هغو يرغلگرو کدوالو د يرغلونو په واسطه لاندې شوی و چې د لويديځ او شمال له لوري يې پرې کړي وو. د چين سويل هم په دې وخت کې په څو سيمو وېشل شوی و. په دې توگه، په چين کې څوگونو پاچاهانو او پوځي سردارانو په خپلواکه توگه واک چلاوه چې تل به يو له بل سره په جگړه کې ښکېل وو.

نور هم وپوهیږئ
چينيانو هيڅ وخت خپل هېواد چين نه باله، دوی معمولاً تر آسمان لاندې امپراتوري باله او ځانونه به يې آسماني زامن بلل.

په (۶۱۸ ز) کال د چين خاورې له سره يووالی وموند. دغه يووالی د يوه زړه ور او جگړه مار سردار چې (Kaioto) کائوتسو نومېده را منځ ته شو او د تانگ (Tong) په نامه امپراتوري جوړه کړه.

د تانگ کورنۍ امپراتورانو د خلکو په مرسته وکولی شول چې ټول سيمه ييز مشران او پوځي سرداران تابع کړي او پراخه سيمې تر واک لاندې راولي. د يو لړ برياليو جگړو وروسته يې گاونډي هېوادونه هم لاندې کړل او چينيان هلته مېشت شول. په دې توگه د چين لوی هېواد رامنځته شو. د تانگ د امپراتورۍ په زمانه کې د چين خاوره له اوسني چين څخه هم پراخه وه. په هغه وخت کې د هند د شمال په شاهزاده گانو، بالدي د چين فرمان چلېده او دوی ته به يې خراج ورکاوه.

د تانگ امپراتورۍ شاوخوا (۷۸۸) کاله د چين په پراخه خاوره حکومت وکړ. په هغه وخت کې چين خپل ځواک، اقتصاد او فرهنگ لوړو پوړيو ته ورساوه. چينيانو د تانگ په لړۍ کې باروت اختراع کړل. ددې امپراتورۍ پلازمېنه د چانگان (Changan) ښار و چې اوس سيان (Xi'an) نومېږي. دتانگ د امپراتورۍ په مهال چين د نړۍ يو له ډېرو ځواکمنو حکومتونو څخه گڼل کېده خو په نهمه زيرديزه پېړۍ کې چين د بزرگو له يوه لوی پاڅون سره مخ شو.

په نهمه زېږدیزه پېړۍ کې د بزرگانو پاڅون

بله رويه او په بزرگانو باندې د فيودالانو او د پراخه سيمو د خاوندانو له خوا درانه باجوته ددې لامل وگرځېدل چې د نانگ امپراتورۍ په بېلا بېلو سيمو کې پاڅونونه رامنځته شي. يو له دې څخه په (۸۷۴ ز) کال کې د هووانگ چانګ (Hovangcho) په مشرۍ بزرګري پاڅون و. چانګ چې له جګړه ييزو چارو سره پوره بلد و. له بزرګرو څخه يې څو زره کسيز لښکر جوړ کړ. د دې لښکر شمېر هره ورځ زياتېده او د امپراتورۍ لښکر د هغه مقابلې توان له لاسه ورکاوه.

چانګ چې د بزرګرو د لښکرو په سر کې و، غوښتل يې چې له ټولو فيودالانو او د چين له ايالتونو سره حساب پاک کړي، ترڅو د بزرګرو ژوند ښه او نابرابري له منځه لاړه شي.

هووانگ چانګ او ملګري يې له يو لړ برياليو جګړو وروسته په (۸۸۱ ز) کال کې د نانګ امپراتورۍ ته ننوتل. امپراتور وېشنېده او له نوموړي سره يې ټول ترلې فيودالان، دولتي کارکوونکي او پوځي مخور ووژل شول او د دوی په ځای بزرګران په لوړو ځوکيو وګمارل شول. د پلازمېنې شتمني ټوله د بې وزلو ترمنځ وېشل شوه.

چانګ دوه نيم کاله پلازمېنه په واک کې لرله خو امپراتور او فيودالان له کيوالو تېروتنو سره ملګري شول او ځانته يې (تور کارخان) وبلل. هغوی په پايله کې په (۸۸۳ ز) کال کې د هووانګ چانګو لښکرو ته ماتې ورکړه. زياتره بزرګران د امپراتور اجيران شول او د بزرګرو پاڅون په سخته ماتې سره له منځه لاړه خو د نانګ امپراتورۍ نوره هغه پخوانۍ ځواکمنتيا او ځلا نه لرله. نوموړې امپراتورۍ په (۹۶۰ ز) کال کې خپل ځای د سونګ (sung) په نامه يوې بلې کورنۍ ته پرېښود.

په چين کې د مغولو واکمني

په مغولستان کې د مغولو په پوځي ځواکمنتيا سره چنګيز خان د دوی د مشر په توګه رابښکاره شو. په لومړي سر کې يې د ګاونډيو هېوادونو لاندې کولونه پاملرنه وکړه چې په دې ډله کې چين هم و. په هغه وخت کې د سونګ د امپراتورۍ لړۍ په چين کې واکمنه وه. سره له دې چې د چنګيز خان په ژوند کې ټول چين فتح نه شو. خو د نوموړي زامن په (۱۲۳۴ ز) کال کې وتوانېدل چې چين لاندې کړي. مغولو په چين کې ډېرې ويجاړۍ رامنځته کړې، د بزرګانو کښتونه د مغولي څارويو په څرځاپوړنو بدل شول ګڼ شمېر خلک له منځه لاړل. نوموړو په (۱۲۷۱ ز) کال کې د پېکنګ (بيجينګ) ښار د خپلې امپراتورۍ د پلازمېنې په توګه وټاکه او تر څوارلسمې زېږديزې پېړۍ پورې يې د چين په پراخه خاوره واکمني وکړه.

ډېرو پوهېږئ

مارکوپولو:

مارکوپولو د نیکوپولو زوی په منځنیو پېړیو کې د اروپا تر ټولو مشهور گړځندوی گڼل کېږي. نوموړي د خپل پلار او تره سره د کوچني آسیا، ایران او افغانستان (د ورېښمو پخوانی لارې) نه چین ته سفر وکړ. مارکوپولو وتوانېده چې په چین کې د واکمنو مغولو دربار ته لاره پیدا کړي. ده شل کاله په چین کې تېر کړل. په دې موده کې د چنگېز خان د زوی (قبلاکي خان) له خوا د چین حکومت په لوړو څوکیو وگمارل شو، لکه د گمرک اداره، سفارت او داسې نور. په پایله کې نوموړي د چین په ګاونډ د آسیایي هېوادونو له وضعې سره پوره بلدیا تر لاسه کړه. کله چې چې په (۱۲۹۵ ز) کال کې خپل پلرني ټاټوبي (وینر) ته وگرځېد. د خپلو خاطراتو په کتاب کې یې د ډېرو آسیایي هېوادونو او سیمو د فرهنگ، تمدن او اقتصادي وضعې په هکله معلومات او خبرتیاوې اروپایانو ته ورسولې چې په نورو پېړیو کې هند او چین ته د ډېرو اروپایانو د کډوالۍ لامل وگرځېده.

مغولو د چین زیار ایستونکي پور د خان لپاره غلامان کړل.

چینایان له دولتي څوکیو او ادارو څخه وایستل شول. دا کار د عامه وگړو د کرکې لامل وگرځېده، په خانګړي توګه د چین زیار ایستونکي پور د مغولو پر ضد راپورته شو او په (۱۳۴۸ ز) کال کې یې د چویو آنگ چان (Chew ang Chon) په نامه د یوه بزګر په مشرۍ د چین په سویل کې د مغولو په وړاندې پاڅون پیل کړ. په دې پسې د بزګرو او عامه وگړو له خوا په ټول چین کې پاڅون پیل شو. د مغولو د اداري او پوځي مامورینو ډله ییزې وژنې ورسره ملګرې وې او ښارونه یو پر بل پسې د پاڅون کوزونکو لاسته ورغلل. چان په (۱۳۶۸ ز) کال کې د نانکینگ ښار له نیولو وروسته د

مېنګ (Ming) په نامه نوي امپراتوري په هغه ښار کې رامنځته کړه. نوموړي د چین د خلکو په مرسته د مغول پلازمینه (پیکګ) ونيوه او مغول یې تر مغولستان په شاه و تمبول. په دې توګه په چین کې له سلو کلونو څخه زیاتې واکمنۍ وروسته مغولي امپراتوري ړنګه شوه او په بلل کې یې د مېنګ لویه امپراتوري واکمنه شوه او د دې لړۍ واکمني څه د پاسه (۳۰۰) کاله اوږد شوه. په دې دوره کې د چین خلکو نسبت نورو دورو ته په هوساینې او آرامۍ کې ژوند کاوه.

د ټولگي دننه فعاليت

زده کونونکي دي په ټولگي کې په دريو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دي د چين د يوروالي او نانگ امپراتورۍ د رامنځته کېدو په هکله، دويمه ډله دي د بزرگرانو پاڅون او د هغوی د پيلو په هکله او دريمه ډله دي په چين کې د مغولو د واکمنۍ په هکله خبرې اترې وکړي. پايلې دي د هرې ډلې د استازو له خوا وړاندې شي.

پوښتي

- ۱- د چين وضعه مخکې د منځنيو پېړيو له پيل څخه څه ډول وه؟ معلومات ورکړئ.
- ۲- د چين يوروالی څه وخت رامنځته شو او د نانگ امپراتورۍ په اړه څومره پوهېږئ؟
- ۳- هوانگ چائو او ملگري يې وروسته له يو لړ بريايتوبونو څخه په کوم کال کې د کومې امپراتورۍ پلازمېنې ته ننوتل؟

- ۴- مغول څه ډول په چين واکمن شول؟ په دې اړه معلومات وکړئ.
- ۵- په چين کې د مغولو حکومت څوکاله اوږد شو؟ د پوښتي سم ځواب په نښه کړي.
- الف: ۵۰ کاله ب: له سلو څخه زيات کلونه ج: درې پېړۍ.

له ټولگي څخه دباندې فعاليت

زده کونونکي دي په راتلونکي درسي ساعت کې د مغولو او په چين کې د هغوی د بري په هکله مطلب چمتو کړي.

چين په نويو پېړيو کې

په دې لوست کې به په نويو پېړيو کې د چين د سياسي او ټولنيزې وضعې له څرنگوالي سره آشنا شئ.

د نويو پېړيو پيل په اصل کې له ليرې ختيځ (هندو چين) سره د اروپايانو د سوداگريزو اړيکو له پيل سره سمون خوري. پرتگاليان چې مانوگان وو، وروسته له ډيرو هڅو وتوانېدل چې د لومړي ځل لپاره د افريقا وچې له خاپو څخه راننوي او په لومړي سر کې د هند په سويل لويديځو خاپو کې پلي شول. نوموړي بيا وروسته په (۱۵۱۳ ز کال کې د سوداگريزې پراختيا لپاره د چين هېواد د سويلي سيمو ته راغلل په هغه وخت کې چې د مېنگ لړۍ په چين کې واکمنه وه، د کانتون (conton) بندر يې د پرتگاليانو د سوداگريزو فعاليتونو لپاره خلاص کړ. چين ته د پرتگاليانو راتگ د دې لامل گرځېد تر څو لومړی هالنډيان او وروسته انگرېزان او فرانسويان هم له چين سره د سوداگرۍ په لټه کې شي. د اروپايانو زياتره فعاليتونه په سويلي بندرونو په ځانگړې توگه د کانتون په بندر کې تر سره کېدل. او له هغه ځای څخه يې جاپ، ورېنس، او چيني لويديځو کولې، له دې وروسته چين ته د اروپايانو تگ او راتگ سره له عيسوي مبلغينو شمېر زيات شو. د دې سفرونو په ترڅ کې، عيسوي مبلغين به له قيمتي ډاليو سره له اروپايانو سره تلل. د چين دولت هم يادو شوو مسيحي مبلغينو ته د مسيحيت د تبليغ اجازه ورکړه.

په چين کې د مينگ د کورنۍ حکومت (۳۰۰) کاله دوام وکړ خو په (۱۶۴۴ ز کال کې د همدې هېواد له شمال ختيځ لوري څخه د منچوريا د صحرایي ټبرونو له يرغلونو سره مخ شو. له يو لړ جگړو وروسته د مينگ امپراتوري ړنګه او دهغې پر ځای د منچو (Manchun) په نامه نوي امپراتورۍ رامنځته شوه چې پلازمېنه يې د پکېنگ (Peking) ښار و. په اصل کې دوی څيرک او جگړه مار خلک وو. د منچو اشرافو په کليو کې د سختو جگړو په واسطه د بزرگانو زياتې ځمکې لاسته راوړلې او هغه يې په خپل خصوصي شتمنيو بدلولې، له بزگرو سره به يې د بې رحمۍ او زورزياتي چلند کاوه. زياترو چيني فيودالانو به له دولت څخه ملاتړ کاوه او دمنچويانو د فرمان سره سم يې په دولتي ادارو کې فعاليت کاوه.

نوموړي د جگړو اسيران په خپلو شخصي غلامانو بدل کړل.

د منچو کورنۍ و توانېدله چې ټول چين تر خپلې واکمنۍ لاندې راولي او شاوخوا دوي نيمې پېړۍ يې پر چين واکمني وکړه. نوموړو د مينگانو په څېر له اروپايانو سره خپلو سوداگريزو اړيکو ته دوام ورکړ. له چين سره سوداگري د اورپايانو په گټه ختمه شوه او تر ډيرو پېړيو يې دوام وکړ. اروپايي سوداگرو ارزښتناک غنيښتونه لاسته راوړل او د خلکو په وړاندې يې له هيڅ ټول فساد څخه ډډه و نه کړه. نوموړو به چيني سوداگر تېرياستل، د چين خلکو ته يې سپکاوی کاوه او چيني مامورينو ته به يې رشوت ورکاوه. تر څو

اروپايان د دوی د جنایت په وړاندې پلټنه ونکړي.

په دې توگه د اروپايانو سوداگري، د چين د خلکو سره د هغوی مالونه د چور او لوټولو لامل وگرځېدل. دغه وضعه د پرديو په ځانگړې توگه د انگرېزانو په وړاندې د چين د خلکو د کرکې او نفرت لامل وگرزېده ځکه انگرېزانو د نورو اروپايي هېوادونو په پرتله له چين څخه ډېره گټه تر لاسه کړې وه. په پای کې د چين دولت له اروپايي هېوادونو سره خپله سوداگري لنډه کړه او په (۱۷۵۷ ز) کال کې د کانتون بندر په گډون د چين ټولو ښارونو ته د اروپايانو تگ راتگ منع شو او د نوموړو سوداگري او مذهبي فعاليتونه چينايانو تر څارنې لاندې ونيول. په دې توگه د چين دولت خپلې دروازې د بهرنيانو پرمخ وتړلې او څوکاله يې د اروپايانو د تگ او راتگ مخه ونيوله. سره له دې هم اروپايان وتوانېدل چې د دريو پېړيو لپاره خپلې سوداگريزې اړيکې له چين سره ټينگې کړي. په دې موده کې انگرېزان له چين څخه د گټې اخيستنې په برخه کې تر ټولو زيات بريالي وو او په پايله کې يې چين د ترياکو لگښت ته اړ کړ چې د انگرېزانو له خوا به د فحاش په توگه لېږدول کېدل.

د ټولگي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې په دې هکله خبرې وکړي چې اروپايان له کومې لارې څخه چين ته راغلل او څه ډول يې د چين له حکومت سره خپلې سوداگريزې اړيکې ټينگې کړې؟ او دويمه ډله دې په چين کې د مېنچو کورنۍ په برياليتوب او له اروپايانو سره د دوی د اړيکو په هکله خبرې وکړي. پايلې دې د ډلو استازي ټولگي ته وړاندې کړي.

پوښتي

- ۱- د مينگ د کورنۍ، حکومت د چاپراسطه رنگ شو؟
- الف: د مېنچو صحرايي تېررونو ب: اروپايانو ج: هيڅ يو
- ۲- په کليو کې له بزگرانو سره د مېنچو اشراقو چلند څه ډول وه؟
- ۳- د چين حکومت ولې کانتون بندر ته د اروپايانو تگ او راتگ بند کړ؟
- ۴- د لاندې جملې تش خايزنه په مناسبو کلمو سره چک کړي
- له چين سره سوداگري د په گټه ختمه او شالخوا دوام وکړ.

د چين اقتصادي، فرهنگي او هنري وضع

الف: اقتصادي وضع

په منځنيو پېړيو کې د چين هېواد له اقتصادي پلوه ستر برياليتوبونه تر لاسه کړل. نوي نېرونه، بې شمېره بندونه او د کښت فن پر مخ تللو و سايلو پو اسطه تر سره شو.

د کانونو لکه د اوسپنې، مسو، سرو او سپينو زرو رايستل پراختيا ومونده. نوي ښارونه د ښکلو ماڼيو او معبدونو په لرلو سره جوړ شول او سوداگري جوړه زياته وغوړېده. د چانگان (changan) ښار چې د تانگ امپراتورۍ پلازمېنه وه له يو ميليون څخه بې زيات اوسېدونکي لرل. دغه ښار په هغه وخت کې د لويو سوداگريزو مرکزونو څخه گڼل کېده.

چينايانو له گاونډيو او د منځنۍ آسيا له هېوادونو سره پراخه سوداگري پيل کړه. دوی زيار ايستونکي وگړي وو. چای له هندوستان څخه چين ته لاره پيدا کړه او چينايان ډېر ژر پدې وتوانيدل چې د چاي توليد ډېر او هغه ډېر هېوادونو ته ولېږدوي. همدارنگه اعرابو هم چې د سوداگري کسب بې درلود د کانونو په بندر کې بې د سوداگري، ځانگړې پرايستلې او له چينايانو سره يې په پراخه سوداگري لاس پورې کړ. له نورو هېوادونو سره د چينايانو اړيکې، د چينايانو په فرهنگ باندې ډېره زياته اغېزه وکړه.

ب : فرهنگي وضع

په منځنيو پېړيو کې چينايان ډېر فرهنگي خلک گڼل کېدل. د چين ادبيات د سلگونو کلونو په اندازه له اروپا څخه مخکې وو. په چين کې کاغذ د نړۍ له نورو هېوادونو څخه د مخه کشف شو. او د چاپ صنعت ډېره موده مخکې منځته راغلې و. په لڼمه هجري پېړۍ کې د تانگ امپراتورۍ په فرمان د (پلازمېنې پيغام) په نامه تر ټولو لرغونې ورځپاڼه خپرېدله. چې په هغه کې به د امپراتور فرمان او د هېواد مهم سياسي خبرونه خپرېدل. د غې ورځپاڼې له زرو کلونو څخه زيات دوام وکړ.

چينايانو له پخوا څخه باروت او قطب نما اختراع کړي وو. نوموړو له ستورو پېژندنې او کلنيزې سره پوره بلدتيا لرله، د لمر کسوف په هکله به يې وړاندوينې کولې شوې. د تانگ او سونگ امپراتوريو په زمانه کې علومو او فنونو لکه رياضياتو، جغرافيا او د کښت چارو ته ځانگړې پاملرنه وشوه. تاريخ ليکونکو او فيلسوفانو ته په چين کې په ډېره درنه سترگه کتل کېدل. د دې دورې تر ټولو مشهور شاعران لي پو او توفو (Lepo-Tofou) وو په ښارونو کې لوی کتابتونونه او ښکلي پوهنتونونه جوړ شول چې په هغې کې په ځانگړې توگه تاريخ، فلسفه او ادبيات تدریس کېدل.

ج: هنري وضع

د تانگ د امپراتورۍ پر مهال په چين کې تياتر او موسيقي په نوي ډول سره دود شول. ان امپراتور په خپل دربار کې د هنر زده کولو ښوونځی جوړ کړ. تياتر له پخوا څخه د چين د خلکو د علاقې وړ ساعت تېری گڼل کېده

چې تر اوسه هم په چین کې دود دی.

د سونګ امپراتورۍ په دوره کې انځورګري هم د پام وړ وګرځېده. چینایانو به خپل انځورونه زیاتره په ورېښمېنو ټوټو او د معبدونو او ماڼیو په دیوالونو انځورول. حجاري هم له پخوا څخه په چین کې پراختیا موندلې وه. د خدايانو، امپراتورانو او درويو هیكلونه او زیاتره لویې ودانۍ او مجسمې به یې جوړولې. معمارۍ د امپراتورانو او فیوډالانو د ځانګړې پاملرنې له کبله وغوړېده.

چیني معمارانو به د استوګنې کورونه، پلونه او ښکلي ماڼۍ ګانې له مرمرینو ډبرو څخه جوړول او وروسته به یې د لوبښو په چیني موادو، سروزرو کینلو سره په هنري توګه ښکلا ورکوله. هغه اروپایان چې په چین کې اوسېدل د نوموړو ودانیو لویوالي او ښکلا هک پکې کړي وو.

هنر د شتمنو خلکو ورځني ژوند ته زوره لاره پیدا کړې وه او نږدې د دوی ټول د ګټې وړ شیان، هنري پیداوار ګڼل کېدل او همدا رنگه، چینۍ جوړول هم د چین د خلکو له ویاړنو څخه ګڼل کېږي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دي په درېو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دي د چین اقتصادي وضعې په هکله، دویمه ډله دي د چین فرهنگي وضعې او دریمه ډله دي د چین هنري وضعې په هکله بحث وکړي، پایله یې د ډلو د استازو له خوا په پرتلیزه توګه نورو ته وړاندې شي.

پوښتي

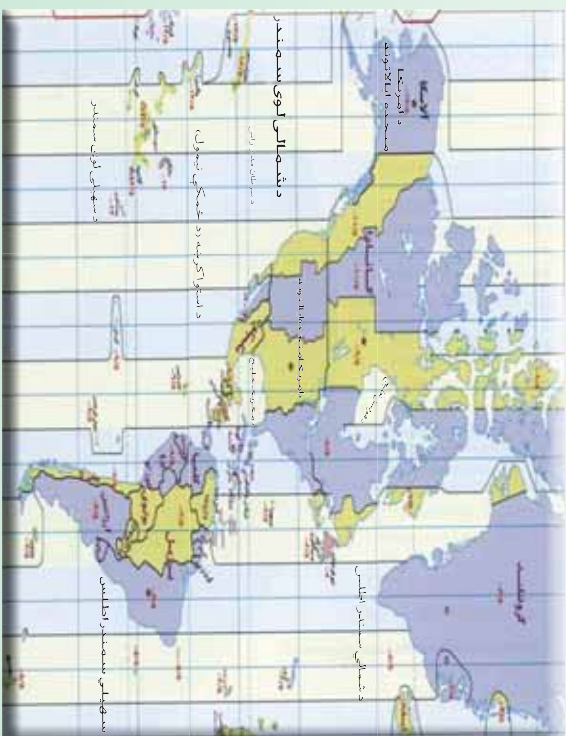
- ۱- ستاسو په اند، د چین سوداګریزې اړیکې له ګاونډیو او منځنۍ آسیا هېوادونو سره څه ډول وې؟
- ۲- د (بلازمېني پیغام) ورځپاڼې او د چین مشهورو شاعرانو په هکله معلومات ورکړئ.
- ۳- د موسیقۍ او تیاتر په هکله چې، څومره پوهېږئ خپل معلومات نورو ته وړاندې کړئ.
- ۴- د لاندې جملې تش ځایونه په مناسبو کلمو سره ډکې کړئ.
معماري د..... او فیوډالانو د ځانګړې پاملرنې پواسطه..... پراختیا ومونده.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دي د لوست مهم ټکي په خپلو کتابچو کې ولیکي او په راتلونکي درسي ساعت کې دي ښونکي ته د کتنې لپاره وړاندې کړي.

په دې څپرکي کې هڅه کېږي چې په ډېره لنډه توګه په منځنيو اوږنيو پيړيو کې د اروپا او امريکا وضعیت تر څېړنې لاندې ونيول شي.

د څپرکي موخې

هيله ده چې زده کونکي لاندې پايلې تر لاسه کړي:

- په منځنيو او نويو پيړيو کې د اروپا او امريکا وچې له سياسي او اقتصادي وضعې سره
آشناشي.

- په صليبي جگړو وپوهېږي او د هغو په پايلو او لاملونو يې سر خلاص شي او همدارنگه
د رنسانس په مفهوم وپوهېږي.

- په منځنيو پيړيو کې د امريکا له بومي فرهنگ سره بلد شي.

- د امريکا د کشف په هکله معلومات تر لاسه کړي.

- د امريکا د ودې او پرمختگ په لاملونو وپوهېږي.

- د صليبي جگړو لاملونه او پايلې وکولای شي وپيژني او لړليک کړي.

- په دې پيړ کې د اروپا د علم، هنر او فرهنگ د پرمختگ لاملونه په گوته کړای شي.

- د متحده ايالاتو د ودې او پرمختگ لاملونه وپيژني او لړليک يې کړي.

- د ودې او پرمختگ مينه وال شي او ځان د نړۍ يوه برخه وگڼي.

اروپا په منځنیو پیړیو کې

په دې لوست کې به په منځنیو پیړیو کې د اروپا د وچې د سیاسي او ټولنیزې وضعې له څرنگوالي سره په لنډه توګه بلدشۍ.

آیا د منځنیو پیړیو له اصطلاح سره کله مخ شوي یاست؟ یا مو اورېدلي چې دا کار یا هغه طرز فکر د منځنیو پیړیو د وخت دی؟ د وینا دا لاره هغه وخت کارول کېږي چې یو کار په زړه پرته تر سره شي یا یو اندود د ننتۍ پرته پر بنسټ نه وي ولاړ.

په یوه وخت کې په اروپا کې ښاري ژوند نه و دود. د علم او پوهې زده کړې ته خلکو ښه راغلاست نه

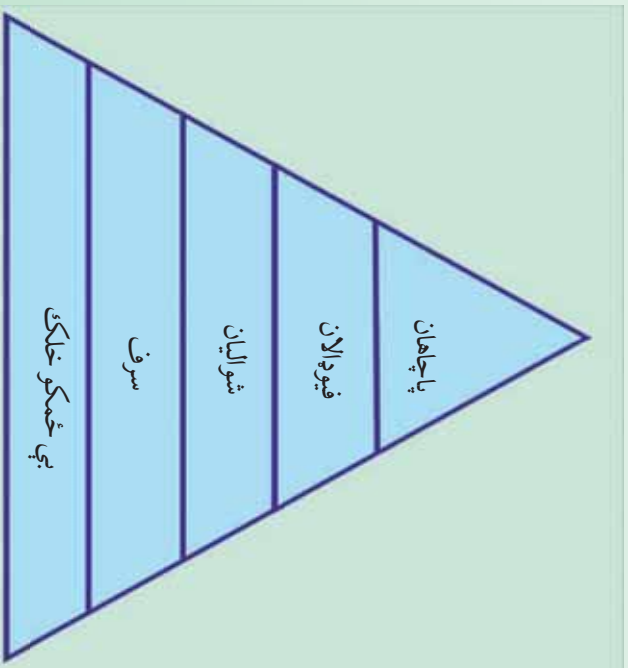
څخه دفاع خپله دنده گټله، چې په بدل کې به رعیت هم له نوموړي څخه په پوره ډول متابعت کولو.

فیوډال یا ارباب چې په خپله سیمه کې به خپلو اک و خو بیا هم د لوی فیوډال متابعت به یې کاوه او پاچا به د فیوډالانو له خوا ټاکل کېده. فیوډالانو به پاچا ته د وفادارۍ بشپړولو لپاره لوړه کوله. څه وخت به چې له بهرنیو دښمنو سره جگړه ونښته، فیوډالان به له خپلو سرتېرو سره د پاچا مرستې ته ورتلل.

په منځنیو پېړیو کې په اروپا کې د فیوډالانو خپلمنځي جگړې له بهرنیانو سره د جگړو په پرتله زیاتې وې. له همدې کبله پاچاهان په زیاتره د زیات واک خاوندان نه وو. او یوازې د منځنیو پېړیو په وروستیو کې ورو ورو د پاچاهانو واک زیات شو او فیوډالان یې د ځان فرمان منونکي وگرزول.

د منځنیو پېړیو په پیل کې د ټولنې تر ټولو مشهوره ډله شوالیان (سپاره نجیب زاده گان) بلل کېدل چې په ټول ژوند کې به په جگړو، د جگړو د فنونو په زده کړه، د وسلې په کارولو، د ځوانمردۍ او وفادارۍ په رعایت بوخت وو او د زده کړې او شتمنۍ سره یې مینه نه درلوده.

د شوالیانو تر لاس لاندې رعیت اوسېده. چې په کروندو کې به یې کار کاوه او په غرونو کې به اوسېدل.

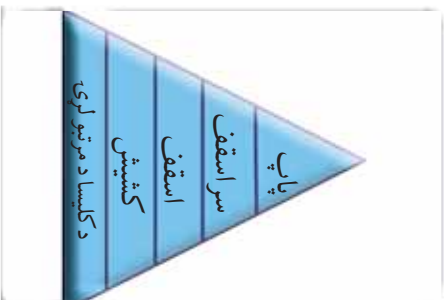
د فیوډالي ټولنې د مرتبو لړۍ

او حاصل به یې چې لاسته راوړه، ده ته به هم برخه رسېده او د کروندې پرېښودلو حق یې نه درلود. دې ډلې ته به سرف یعنې په ځمکو پورې تړلې خلک ول کېدل. همدغه شرایط به له پلار نه زوی ته په میراث پاتې کېدل. خو ځینې داسې یې مشره رعیت هم وو چې دکار د موندلو په موخه به له یو ځای نه بل ځای ته لېږدېدل او د کار په بدل کې به دوی ته د حاصلاتو یوه برخه ورکول کېده.

په چې د وړوکتوب له دورې را تېر شو نو که په اشرافو یا فیوډالانو پورې به یې تړاو درلود، نو جنگیالی به شو او که د رعیت په مشر پورې به تړلی و په کرونده کې به په کار بوختېده. بشپړونځي او زده کړه موجوده وه. یوازې هغو کسانو به چې غوښتل کښېشان شي د ځوانۍ له پیل څخه به کلیسا ته تلل او په هغه ځای کې به یې دیني علوم لوستل.

کلیسا

د فیوډالي واکمني لاندې سیمو کې خو کلیساوې موجودې وې، چې د کشیشانو پواسطه به اداره کېدلې. کشیشانو به د خپل ژوند یوه برخه له ټولنې څخه جلا په یوه ځای کې د درس په لوستلو تېروله، چې دا ځای به یې (ډبر) باله او نوموړی کس به یې راهب بللو. د دوی په درسونو کې به لاتیني ژبه، فلسفه، منطق، ریاضیات او نجوم شامل وو خو ساینسي علومو ته یې پاملرنه نه کوله.

زياتره کشیشان به د درسونو له ختمولو وروسته کلیسا ته تلل او ځینې دندې به یې هلته ترسره کولې، لکه: د تعمید غسل (مسیحیانو به د مراسمو په وخت کې خپلو ماشومانو ته غسل ورکولو) د دعا او عادت مراسم او د واده مراسم. کشیشانو به له لوړ پوړي وخت کشیش چې اسقف به بلل کېده، اطاعت کاوه، اسقفیانو به بیا تر ټولو لوړ پوړي اسقف چې سراسقف به بلل کېده، اطاعت کاوه. سراسقف به د ټول هیواد کلیساگانې خاړلې. سراسقف به د مسیحیانو د لوړ پوړي مقام (پاپ) له خوا په دنده ګمارل کېده.

پاپ چې د ټولو مسیحیانو مخکښ و د اروپا ټولې کلیساوې یې ترلاس لاندې وې نو په همدې دلیل د دوی مقام له اروپایي پاچاهانو څخه لوړ وو. پاپ د روم په ښار یعنې د لرغوني روم د امپراتورۍ په پلازمېنه کې استوګنه درلوده د لوېدیځ روم له منځه تلو څخه وروسته په ایټالیا کې حکومت نه و موجود. نو له همدې کبله د روم ښار او ځنلې یې د پاپ تر ولکې لاندې سیمه ګڼل کېده.

د منځنیو پېړیو په لوېدیځ نيمایي کې د اروپا مهم سياسي حالات

د روم د امپراتورۍ د له منځه تلو څخه وروسته او د منځنیو پېړیو په پیل کې اروپا له ډېرو ستونزو سره لاس او ګریوان وه، د اروپا په سویل ختیځ یعنې د بالکان په شبه جزیره کې د ختیځ روم (بیزانس) خلکو بیاوړې حکومت جوړ کړی و او د خپلې واکمنۍ د پراختیا او د لرغوني روم د بیا رامنځته کېدو په سوچ کې وو. خو د بیزانس جګړو له ساسانیانو او وروسته بیا له مسلمانانو سره د دوی واکمني کمزورې کړه. د بیزانس په لاندې کولو برسېره د اروپا په پاتې خاوره هم د هغو یرغلګرو قومونو له خوا حملې کېدلې چې لرغوني روم یې له منځه وړی و دغه یرغلونو تر هغه وخته دوام درلوده چې ترڅو یې اوسېدونکي مېښت مسیحې شول. یو له هغو قومونو څخه چې مسیحې شوي وو. فرانک نومیده دوی د اروپا په لوېدیځ کې لویه واکمني رامنځته کړه چې د فرانک په پاچاهۍ مشهوره شوه. په نهمه زیږدیزې پېړۍ کې د شارلمان په

نامه د فرانک يوه پاچا د يوې پياوړې واکمنۍ بنسټ کېښود. نوموړی وتوانېده چې له پاپ سره يوځای په اروپا کې د مسيحيت لمنه وغزوي او همدارنگه له هغو مسلمانانو سره يې هم جگړه وکړه چې د اسپانيې له لارې اروپا ته ننوتې وو. شارلمان يو پياوړی پاچا و چې هم فرانسويانو او هم المانيانو نوموړی د خپل پاچا په توگه منلی و.

له شارلمان څخه وروسته د هغه د واکمنۍ سيمه تجزيه شوه. په پايله کې يو ځل بيا بېلابېلو قومونو د شمال او ختيځ له لوريو په اروپا باندې يرغلونه پيل کړل. چې په يوه برخه کې اوسنی فرانسه او په بله برخه کې د روم مقدسه امپراتوري رامنځ ته شوه چې ځان يې د لرغوني روم امپراتوري وارث گانه.

د شارلماني څخه وروسته دولتونه کمزوري وو، چې په پايله کې يو ځل بيا د بېلابېلو قومونو يرغل د شمال او ختيځ له لوري په اروپا پيل شول د اروپا په ختيځ کې روسان او مجاريان مېشت شول د انګل او ساکسون قومونو د انګلستان د حکومت او ملت بنسټ کېښود. په همدې توگه فينانو د فنلاند د خاوري او دانيانو د دنمارک هيواد رامنځه کړي دي دغو بدلونونو او پېښو څه د پاسه زر کاله وخت ونيوه. د دې وروسته د څو پېړيو په ترڅ کې د بدلونونو په پايله کې د اروپا اوسني هيوادونه رامنځ ته شول. په هغه وخت کې يرغلونه او د سيمو لاندې کول او وروسته د فيودالي حکومتونو او مسيحيت قبولول د دې ملتونو د رامنځ کېدو اصلي بنسټ ګڼل کېده.

وروسته له دې اداب او دودونه، ژبه او ليک او همدارنگه تاريخ هم بدلې وړ زيات شول. که چېرې په منځنيو پېړيو کې د ټبرو اروپايي هيوادونو د رامنځته کېدو تاريخي رېښې وڅېړو. د صليب نېټه چې د زياتره اروپايي هيوادونو پر بيرغ لګول شوې، د هماغه وخت نېټه ده.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دي په څلورو ډلو ووېشل شي او وروسته له مشورې دي، له هرې ډلې څخه يو غړی د مطلب لنډيز نوروته وړاندې کړي.

- ۱- فيوډاليزم يعنې څه؟
- ۲- د کليسا د مراتبو لړۍ؟
- ۳- د فيوډاليزم د مراتبو لړۍ؟
- ۴- منځنۍ پېړۍ يعنې څه؟

پوښتني

- ۱- په اروپا کې فيډالانو کوم واکونه لرل؟ لنډېې تشرېح کړئ.
- ۲- شوالياه او سرف يو تر بله څه توپير لري؟ لنډېې تشرېح کړئ.
- ۳- د اروپا پوره او زده کړه له مسلمانې ټولنې سره په لنډه توگه پرتله کړئ.

له ټولگي څخه دباندې فعاليت

د هغو قومونو دمنشا په هکله يو لنډ مطلب وليکئ چې په منځنيو پېړيو کې اروپا ته راضل.

صلیبي جگړې

صلیب د مسیحیت تر ټولو لویه نښه ده. د مسیحیانو په اند دغه نښه د صلیب پواسطه د حضرت عیسی (ع) د شهادت یادونه ده. مسیحیان له صلیب څخه د بیرغونو او کلیساگانو د ښکلي کولو لپاره گټه اخلي. د بېلگې په توگه د منځنیو پېړیو مسیحي لښکر چې د بیت المقدس لپاره یې له اروپا څخه په شام او فلسطین یرغل وکړ په خپلو جامو یې د صلیب انځور ایستلي وو. په همدې دلیل دوی ته صلیبان ویل کېږي او د مسلمانانو او اروپایي مسیحیانو ترمنځ (۲۰۰) کلنې جگړو ته صلیبي جگړې وویل شوي. که څه هم د دې جگړو انگریزې مذهبي وه خو په هیڅ ډول د اروپا د سیاسي، اقتصادي او ټولنیزو شرایطو په شتون سترگې نه شو پټولی. صلیبي جگړې چې د منځنیو پېړیو په دویمه نیمایي (له ۱۰۹۹ نه تر ۱۲۹۱ ز) کې رامنځته شوې، ډیرې ستري تاریخي پېښې بلل کېږي چې په لنډه توگه به خبرې پرې وکړو.

د صلیبي جگړې یوه صحنه

د صلیبي جگړو پیل

له لومړۍ هجري پېړۍ څخه چې د اوومې میلادي پېړۍ سره سمون خوري، اسلامي نړۍ او مسیحیت د یوه او بل په وړاندې بې سنگر ونيوه. په لومړۍ هجري پېړۍ کې مسلمانانو له مسیحیانو څخه د شام څنډی، فلسطین، د افریقا شمال او هسپانیه ونيولې او وروسته هم د دوی او مسیحیانو ترمنځ د منځنۍ آسیا (ترکیې، مدیترانې ایټالیا

او هسپانيي په سيندونو او وچو کې جگړو دوام درلود. د منځنيو پېړيو په لومړيو کې د اسلامي نړۍ او مسيحيانو ترمنځ د شخړو او تاوتریخوالي نور لاملونه هم وزیرېدل چې لنډه يادونه ترې کوو.

۱. حضرت عیسی (ع) ته انتظار: يوه ډله مسيحيان په دې باور وو چې وروسته له زر کلونو به يو ځل بيا حضرت(ع) په بيت المقدس کې رابنکاره کيږي له همدې امله، مسيحي زائران په ځانگړې توگه راهبان به هغه ښار ته راتلل او ورځ په ورځ ېې شمېر په بيت المقدس کې زياتېده. البته ، هغه څه پېښ نه شول چې مسيحيان ېې انتظار ايست. خودې سفرونو يوه ښه پايله لرله اروپايان ېې د مسلمانانو د ژوند له اقتصادي او ټولنيزو شرايطو څخه خبر کړل.

۲. د وگړو گټوالی او په اروپا کې د ټولنيزو ستونزو رابرسېره کيدل

په اروپا باندې د خوپړتېو برخلونو او د کلووالو قومونو ورتگ، د دې وچې اوسېدونکي ډېر گټې کړل. دې کلووالو د کړنيزو ځمکو د کموالي ستنزه هم په څنگ کې لرله.

د ځمکو کموالی د بيوزلي سبب گرزيده او ورو ورو ځمکوال رعيته کم او ېې ځمکې رعيته زياتيدل. دغه ستونزه، يوازې په رعيته پورې اړه نه لرله، بلکې شوالیه هم ورځ په ورځ تر بلې زياتيدل. ځکه د اروپا په فيودالي نظام کې دود داسې و چې د فيودال شتمني به مشر زوی تر لاسه کوله. له دې امله د فيودال نور زامن او وروچې له شوالیه سره يو ځای شي. د شوالیه د شمېر زياتوالي او د دوی شر غوښتنو په اروپا کې د نا امنيو لمنه پراخه کوله. د همدې لاملونو له مخې فيودالان او پاچاهان د نويو ځمکو په لټه کې وو. د دې امله چې د اروپا وچه نسبتاً کوچنۍ او له دريو خواوو بحري راتاو وه، د هېوادونو د لاندې کولو امکان لږ و نو ځکه ېې د مديترانې ختيځ لوري (شام او فلسطين) ته چې د مسلمانانو په ولکه کې وو پاملرنه وکړه.

۳. په اندلس (هسپانيه) کې د مسلمانانو پرمختگ

د لومړۍ پېړۍ په وروستيو کې اندلس د مسلمانانو تر ولکې لاندې شو. دوی له پېړيو را پدې خوا د هغې سيمې له مسيحيانو سره په سوله کې ژوند کاوه. خو د فرانکانو په پير کې اروپايي مسيحيانو د اندلس په بېرته نيولو ټينگار کاوه. اندلس سره له دې چې له پاتې اسلامي نړۍ سره ېې لږې اړيکې لرلې خو بيا هم نه يوازې د دوی د فشار په وړاندې ودرېدل، بلکې مسلمانانو ېې يو روښانه تمدن هم رامنځته کړ. خو د خپلمنځيو جگړو له امله، مسلمانانو ته ډېر تاوانونه ورواوښتل او د هسپانيا شمالي ختې ېې له لاسه ووتې.

په همدې وخت کې سلجوقيانو په (۱۰۷۱ ز) کال کې پر شرقي روم (بيزانس) د برېښنا په څېر بېراليټوب تر لاسه کړ او د بيزانس امپراتورۍ د کورچنې، آسيا برخه له لاسه ورکړه. د مسلمانانو پر ضد بې له پاپ څخه د مرستې غوښتنه وکړه او دا د پاپ لپاره غوره وخت و چې د بيزانس کليسا چې د روم له کليسا څخه په (۱۰۵۵ ز) کال کې جلا شوې وه، يو ځل بيا د خپل امر لاندې راولي. په پايله کې د بيزانس کليسا چې په ځان يې ارتودوکس نوم ايښی و او د روم کليسا کاتولیک نومېده. چې په دې توگه صليبي جگړې پيل شوې.

لومړنۍ صليبي جگړې څه ډول پيل شوې؟

پاپ دويم اوربان په (۱۰۹۶ ز) کال د بيت المقدس د نيولو لپاره د مسلمانانو په وړاندې د جگړې امر ورکړ. گڼ شمېر خلک د اروپا له مرکزي او لوېديځو سيمو څخه د بيزانس په لور وخوځېدل تر څو له هغې لارې ځانونه بيت المقدس ته ورسوي. دغه خلک چې زياتره شواليه او کليوالي خلک وو، د يوه بې نظمه او بې سره لښکر په توگه يې د لارې پر سر ډېرې سيمې چور کړې. څه وخت چې قسطنطنيې ته ورسېدل نو د بيزانس امپراتورۍ د دې سرکښه او وزري لښکر څخه ووږېدل او نوموړو ته يې د مسلمانانو د پولو په لور لارښوونه وکړه. که څه هم زياتره صليبيان يا په دښتو کې ورک او يا له لوږې څخه مړه شول خو پاتې بيا د مديترانې له ختيځو څنډو څخه ځانونه شام او فلسطين ته ورسول او په (۱۰۹۹ ز) کال کې د بيت المقدس په لاندې کولو وتوانېدل چې د صليبي جگړو په پيل کې اسلامي نړۍ په خپلمنځيو جگړو کې ښکېل کړي. فلسطين د مصر د فاطميانو په لاس د کمزورۍ او د له منځه تلو په حالت کې، شام د عباسي خلافت د ملاتړو سلجوقيانو په لاس کې و. خو نه سلجوقيان سره متحده وو او نه عباسيانو خپلو پولو ته پاملرنه کوله. له بله پلوه فاطميان او عباسيان هم په خپلو منځو کې سره دښمن وو.

له دې امله د شام، فلسطين او بيت المقدس زياتې برخې د صليبانو لاسته ورغلې. په دې توگه صليبي لومړۍ جگړه د صليبانو په گټه ختمه شوه. د دې پېښې خبر يادلو مسلمانانو ته سخت ټکان ورکړ. نو ځکه زنگيان چې د شام په پولو کې بې حکومت کاوه، د صليبانو په وړاندې جگړې ته راووتل او د مسلمانانو ځينې سيمې يې بېرته ترکي ونيولې. د صليبانو مله د دې لامل وگرځېده. چې نور تازه دمه يا نوي اروپايان د بيت المقدس په لور وخوځېدلي. خو په دې جگړه کې فيودالان هم له شواليه وو سره ملگري شوي وو. صليبانو ملي وخوره، ځکه چې مسلمانان چمتو شوي وو او له بله پلوه د لومړۍ صليبي جگړې فاتحان د نيوي

کلېوالو په راتګ خواشیني وو.

د صلیبانیو په دویمه جګړه کې پاپ ماتې وخوړه او دې ته اړ شو چې اروپایي پاچاهان هم د مسلمانانو پروړاندې جګړې ته وهڅوي. په پایله کې د انګلستان، فرانسې او المان (د روم مقدسې امپراتورۍ) پاچاهان د فلسطین په لور وخوځېدل او دریمه صلیبي جګړه رامنځته شوه.

همدغه جګړه وه چې صلاح الدین ایوبي په نامه یوه مسلمان مشر سخت مقاومت وکړ. صلاح الدین چې د زنګي او فاطمینانو د حکومت له نسکورېدو سره یې په مصر او شام کې د ایوبیانو په نامه حکومت را منځته کړ، وتوانېد چې بیت المقدس بېرته ونیسي او د شام او فلسطین زیاتې برخې آزادې کړي. یوازې ساحلي سیمې د صلیبانیو په واک کې وې. د اروپا د مسیحي شاهانو لپاره د دې ماتو زغمل ډېر سخت وو، نو ځکه یې د نیو لښکرې راجوړې کړې.

نوري صليبي جگړې

خلورمې صلیبي جګړې ته د ډېرو سرتېرو او زیاتو تجهیزاتو ته په کتو سره، صلیبانیو په بیت المقدس کې بری او د ډېرو غنیمتونو تر لاسه کول حتمي گڼل. خو کله چې د مسیحیت تر ټولو لوی ښار قسطنطین ته ورسېدل نو له مسلمانانو سره د جګړې او د بیت المقدس لاندې کولو په نسبت یې د نوموړي ښار تصرف ته ترجیح ورکړه. له خلورمې او پنځمې جګړې وروسته، د صلیبي جګړو لاره بدله شوه. له یوې خوا د بیزانس امپراتورۍ، صلیبي جګړه مارانو ته اجازه ور نه کړه چې د دوی له واکمنۍ سیمو څخه تېر شي او د مسلمانانو پولو ته ورسېږي. په همدې توګه صلیبان د ایټالیا له شمالي بندرونو څخه وخوځېدل، له مدیترانې څخه تېر شول او د صلیبانو تړواک لاندې د شام ځنډو او بندرونو ته ورسېدل. له بله پلوه، پاپ د صلیبي لښکرو د برابرولو لپاره په اروپایي شاهانو ډډه ولگوله. نو ځکه له شپږمې څخه تر نهمې ټولې صلیبي جګړې پاچاهانو د فیوډالانو او شوالیه په ملاتړۍ رهبري کولې. دوی نه یوازې خپلو ګټو پسې لږې سیمو ته تلل، بلکې په دې فکر کې وو چې صلیبان نه شي توانېدلی چې د مدیترانې ختیځې سیمې لاندې کړي. له دې امله سیاسي فعالیتونو ته یې نسبت تر جګړو ډېره پاملرنه وکړه. د صلیبي جګړو په وروستیو کې چې کوم مهم بدلون رامنځته شو، د سوداګرۍ لپاره له مسلمانانو سره د مسیحيانو نږدې کېدل وو. چې د ایټالیا د شمالي بندرونو ګرځندویانو وکولای شول له دې سوداګرۍ څخه ډېره ګټه پورته کړي.

په داسې شرايطو کې چې سوداګري د صليبانو لپاره غوره انگيره ګرځېدلې وه، نو له دې امله په دې سيمو کې د صليبانو په وړاندې د مسلمانانو قدرت زيات شو. د ايوبيانو پرمختلې خوراکمن حکومت رامنځته شو چې د صليبانو وروستۍ هلې ېړنډې د پرله پسې پرمختلونو په پايله کې ېې د شام سواحلي سيمې ونيولې. چې په دې ترتيب صليبي جګړې وروسته له (۲۰۰) کلونو په (۱۲۹۱) کې د مسلمانانو په برياليتوب پای ته ورسېدلې.

د صليبي جګړو پايلې

- صليبي جګړې د اروپايانو په ماتې سره پای ته ورسېدلې، خو نوموړې ېې له اسلامي تمدن سره بلد کړل او له هغو څخه ېې ګټه واخيسته.

- صليبي جګړې د هغه وخت تر ټولو پرمختللي تمدن (اسلامي تمدن) سره د اروپايانو د نږدېوالي لامل وګرځېدلې چې دا پخپله د اروپايانو د فکرونو د خلاصون د نړۍ د واقعيتونو په هکله د دوی د سترګو غړولو او له خپل موقعيت د کتنې په برخه کې ډېر ګټور وو.

- صليبي جګړې د نويو اقتصادي برخو د پراختيا سبب وګرځېدلې. د ملېترانې د ختيځ او د افريقا د شمال له لارې اروپا له مسلمانانو سره سوداګري پيل کړه او د بورې، کاغذ، قهوې، قطب نما، پنبه يې توپي، درمل او داسې نور محصولات او شيان د اروپايانو لاسته راغلل. دا ډول محصولات او شيان په اروپا کې نه پيدا کېدل. د دې شيانو لاسته راوړل او وروسته توليدول د اروپا په وچه کې د ژوند د کچې، کار او فرهنگ د لوړېدو لامل وګرځېدل.

- سربېره په بيلا بيلو درملو چې اروپايان ېې ډېر غوښتنونکي وو، د طبابت اوږند کتابونه لکه کيميا، درمل جوړونې، درمل پېژندنې، ژوند پېژندنې، ميخانيک او د دې په څېر نور ډېر زيات کتابونه د اروپايانو د ګټې وړ وګرځېدل، همدا رنگه هغه علوم چې اروپا ورسره مينه ونيوده هغه جغرافيه او نجوم وو. دغه دوو علومو د سيمو، لارو، بحري ګرځېدو، او سوداګرۍ په برخه کې ډېر مرسته کوله. عقلي علومو لکه فلسفې هم په اروپا کې ډېر مينه وال درلودل او د اسلامي نړۍ د لويو فيلسوفانو ابن سينا او فارابي آثار په لاتين ژبه وژباړل شول. په دې وخت کې انډلس (هسپانيه)، تونس، د شام سواحل (سوريه) او د مصر اسکندريه له اسلامي نړۍ څخه اروپا ته د اقتصادي، فکري، علمي او فني لاسته راوړنو د لېږدونې تر ټولو مهمې دروازې وې.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي او هر ډله دې یوه له لاندې پوښتنو، وروسته له مشورې څخه د یوه غړي پواسطه نورو ته وړاندې کړي.

۱. ولې د بیزانس حکومت صلیبي جګړه مارلو ته اجازه ور نه کړه چې د دوی د واکمنۍ له سیمو څخه د مسلمانانو جګړو ته تېر شي ؟

۲. ولې د لومړۍ صلیبي جګړې فاتحان د نویو کډوالیو په راتګ خواشیني شول ؟

پوښتنې

۱- د اروپا ټولنیزې وضعې څه ډول صلیبي جګړو ته زمینه برابره کړه ؟ په لنډه توګه یې واضح کړئ.

۲- دریمه صلیبي جګړه څه ډول را منځته شوه او په څه پلې ته ورسیده ؟ په لنډه توګه یې واضح کړي.

۳- په څلورمه صلیبي جګړه کې د صلیبانو کړنود د کوم واقعیت بیانونکی دی ؟ په لنډه توګه یې واضح کړئ.

۴- په وروستیو صلیبي جګړو کې د اسلامي نړۍ په وړاندې اروپایانو په فکر کې څه بدلون را منځته شو ؟ په لنډه توګه یې واضح کړي.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

د صلیبي جګړو د پایلو په هکله یو مطلب چمتو کړئ.

د اروپا سیاسي اوضاع، د رنسانس په عصر کې د ښاري ژوند پر اختیا او د ښاريانو څو اکمتیا

رنسانس یعنې څه؟ او څه ډول را منځته شو؟
د منځنیو پېړیو په وروستیو کې چې کوم فکري او فرهنگي تحولات او بدلونونه را منځته شول د رنسانس یعنې نوې زېږدې په عصر شهرت لري. او د دې مفهوم د لرغوني روم او یونان د تمدن راژوندي کېدل دي چې د منځنیو پېړیو په پیل کې هېر شوي وو.
هغه څه چې د رنسانس په عصر کې رامنځته شول او په اروپا کې یې د منځنیو پېړیو څېرې ته بدلون ورکړ عبارت وو له:

- ۱- د ښاري ژوند پر اختیا او د ښاريانو څو اکمتیا.
- ۲- د پاچاهانو د ځواک زیاتېدل او د فیوډالانو کمزورول.
- ۳- رنسانس پالنه او ځان پالنه.
- ۴- د سوداګرۍ او مسلک پر اختیا.
- ۵- جغرافیه اکتشافات.

د دې له پاره چې رنسانس د منځنیو پېړیو په وروستیو کې رامنځته شوی دی، نو په دې ځای کې د اروپا تاریخ له ۱۳۰۰ څخه تر ۱۶۰۰ زېږدیز پورې تر کتنې لاندې نیسو.

صلیبي جګړو د اروپا د خلکو ستونزې حل نه کړې. په اروپا کې د ځمکو د کموالي په پایله کې یو زیات شمېر ځمکوال رعیت په بې ځمکو رعیت بدل شول. یو شمېر کروندګرو د فیوډالانو د ظلم له امله شورش وکړ، له کلیو څخه تېښتېدل او د پاچا له رعیت سره یو ځای کېدل. همدغه ډله په بیلابېلو کسبونو او راکړه ورکړه بوخت شول او په اروپا کې یې د نويو ښارونو بنسټ کېښود.

له صلیبي جګړو وروسته چې د سوداګرۍ پر اختیا را منځته شوه د ښاريانو د اقتصادي پراختیا په برخه کې یې مرسته وکړه. د ښار اوسېدونکو ته یې بورژوا ویل چې ښاري اوسېدونکي معنا ورکوي. ښار چې د پلورنې او پېرودنې مرکز دی، له پیسو څخه ګټه اخیستنه پکې زیاته شوه ځکه د راکړې ورکړې لپاره اړین شی پیسې دي.

په لومړیو کې د ښار پر اختیا زیاتره په ساحلي ځنډو کې

د رنسانس په پېر کې د اروپا سیاسي وضع

وه. ځكه چې په هغې ځايونو كې فيوډالان لږ وو. په پايله كې په اروپا كې د بنابر اړخيتا او د فيوډاليزم د سوداگرۍ غوړېدنه كمزورې شوه.

پاچاهانو له فيوډالانو څخه غوښتل چې ماليات وركړي او دغه ماليات هم بايد د پيسو په بڼه تحويل شي. ځكه د پيسو د لاسته راوړلو لپاره د بنابر بانکدارانو او سوداگرو ته ورتگ اړين و.

ددغه حالت په پای کې د ښاري ژوند اقتصاد په فيوډالي اقتصاد غوره والی تر لاسه کړ او ښاري اشراف بې له ځانگړي مقام څخه برخمن کړل. په دې دوره کې فيوډالو اشرافو هڅه کوله چې خپل پخوانی ځای بيا تر لاسه کړي. دغه ټولنيز اړخ وېر دوام وکړ او په پای کې د بورژوا په گټه پای ته ورسیده. د اروپا ښارونه او اوسیدونکي زیات شول او لرغوني روم د ښاري ژوندون څخه په گټې اخیستې سره ښاري ژوند ته قوانین او لارې غوره کړې چې د اروپایانو د نوي ژوند بنسټ یې کېښود.

د پاچاهانو ځواکمنېدل

هغه ماليات چې اروپايي پاچاهانو له فيوډالانو څخه اخیستل زیاتره یې د خپل حکومت د ځواکمنتیا په لاره کې لگول، پاچاهانو د گڼ شمېر سرتېرو په گمارلو سره، منظم او دایمي لښکر رامنځته کړ او د وسلو په ځانگړې توگه د توپ په جوړولو یې پیل وکړ. په پایله کې پاچاهان د فيوډالانو د پوځي ځواک له مرستې څخه بې نیازه شول. په ځانگړې توگه چې د اړتیا په وخت کې به د توپ پراسطه د فيوډال کلاگانې هم ړنگېدلې نو په دې توگه د فيوډالانو ځواک د پاچاهانو په گټه لږه شوه. د دې لپاره چې پاچاهان په اصل کې له همدې پور څخه وو، له دې وروسته یې فيوډالو اشرافو ته د ځینو سیمو حکمراني او د حکومت مقاومت نه وسپارل. له دې امله ټول واک د پاچاهانو لاسته ورغلو. له دې وضعې څخه، سربېره په پاچاهانو، بورژوا طبقه هم خوشحاله وه. ځکه د مرکزي حکومت په جوړیدو سره اداري یووالی، د واحد نظم او امنیت ټینګښت او د یو شان قوانین منځته راتلل. دغه کار د سوداگرۍ د پراختیا او اسانۍ په برخه کې مرسته کوله چې د بورژوا هیله هم همداوه.

د پاچاهانو ځواکمنېدل د دې لامل وگرځېدل چې د کلیسا په چارو کې هم لاسوهنه وکړي او وتوانېدل چې د پاپ د قدرت کړۍ کوچنۍ او خپل واک زیات کړي.

سیاسي بدلولونه او د مرکزي حکومتونو منځته راتلل

د رنسانس په پیر کې د مرکزي حکومتونو متحدو قلمروونو او ملنونو رامنځته کېدل په آرامۍ سره تر سره کېدل. هېڅ یوه اوسني اروپايي هېواد، نننۍ وضعه نه لرله.

د انګلستان په پارلمان کې د فيوډالو اشرافو شتون، د دې هېواد د حکومت بڼه یې په مشروطه سلطنت بدل کړ. د اوسنۍ فرانسې زیاتې برخې د انګلستان د پاچاهانو په واک کې وې. خو د فرانسې پاچاهان چې د فيوډالانو په ټکولو کې وېر ځواکمن شوي وو، د دې قلمرو د تر لاسه کولو لپاره ډگر ته راووتل. د جګړو پایلې ډیرې وړانې او ویجاړې وې. ځکه دغو جګړو سل کاله دوام وکړ. په پایله کې فرانسویانو د ژاندارک (Jeandearc) په نامه د یوې جینۍ په پاڅون بریالیتوب تر لاسه کړ.

په هسپانیا کې د هسپانیا شمالي ایالاتو نه چې د مسیحي پاچاهانو په لاس کې وو، د مسلمانانو په وړاندې یې په سمبل کې نوي بریالیتوبونه وگڼل او وتوانېدل چې د مسلمانانو وروستی مقاومت په ټپه ودروي.

د اروپا په مرکزي او ختیځو څنډو کې د یوه ځواکمن دولت د جوړېدو لپاره، په ډیرو ورو حرکت سره د هغه له لویدیځو څنډو یعنې انګلستان، فرانسې او هسپانیا څخه تیرېدل. ځکه د فيوډالانو اشرافیت په دوی کې تر اوسه

ډېر څو اکمن و. په آلمان (د روم په مقدسه امپراتوري) کې همدغو اشرافو د امپراتور مقام په رسمي توګه مانه. په روسيه کې هم فيودالان د ډېرو واک لرونکي وو. تر هغه پورې چې په (۱۵۸۴-۱۵۳۳ ز) کال کې څه وخت چې خلورم ايوان (Ivan IV) واکمني ته ورسېد، اشراف فيودالان وټکول شول.

دوی که هر څو له منځه ولاړنه شول خو په روسيه کې يو مرکزي ځواک رامنځته شو او د ارتودوکس مذهب پراختيا هم د روسانو د يوالي په ځواکمنتيا کې مرسته وکړه.

د اروپا د سويلي سيمو وضعې د نورو سيمو په وړاندې د مرکزي حکومت د رامنځته کېدو په لور ګامونه پورته کول. د بالکان په شبه جزيره کې د بيزانس حکومت وروسته د صليبانو له ګوزارونو څخه ونه توانېده چې په پنبو ودرېږي او واک يې د تل لپاره له لاسه ورکړ. د عثماني ترکانو وړاندې تګ او د صرفانو او مجاريانو د خپلواکۍ غوښتنې روحيې د دوی زوال لاګړندۍ کړ. د ايټاليا په شبه جزيره کې، د دې سيمې شمالي ښارونه او بندرونه د سوداګرۍ او ښاري ژوند له لارې د ډېرو شتمنيو خاوندان شوي وو، خو دا سيمه د مرکزي حکومت له شتون څخه بې برخې وه.

په اروپا کې علمي او فرهنگي رنسانس

د رنسانس دوره په اروپا کې، په ټولنيزو، سياسي او اقتصادي بدلونونو سره همغاړې او د فکر، هنر، علم او فن په برخه کې هم بدلونونه رامنځته شول.

د رنسانس يو له مهمو اړخونو څخه انسان پالنه (هومانيزم) او فرد پالنه ده. وروسته له صليبي جګړو څخه د اروپايانو بلدتيا له فلسفي آثارو سره په ځانګړې توګه د لرغوني يونان د دې لامل وګرځېده چې تر څو په انسان او ده په عقل زيات باور وکړي.

د رنسانس د زمانې له فلسفي او اخلاقي آثارو څخه پرته چې د انسان پالنې تميلات يې پکې انعکاس کړي وو، د هنر په برخه کې هم دغه عقايد په ښه توګه ليدلې شو. د رنسانس دورې د زياتره انځورونو او مجسمې جوړولو موضوع انسان ده. په دې آثارو کې چې د لويو انځورگرانو لکه داونيچي له خوا وينځېدل د انسان احساس فکر، عملونو او طبيعت ته هم ډېره پاملرنه شوېده.

د رنسانس په دوره کې د ادبياتو په برخه کې هم بدلونونه رامنځته شوي دي. د څو پېړيو مخکې برعکس ټول باسواده کليسيان نه وو. دوی هم د هنرمندانو په څېر انساني موضوعات په خپلو آثارو کې خپلول. دانته او پترارک د دې عصر له مشهورو اديبانو څخه دي.

طبيعي (تجربي) علوم چې مخکې د پاملرنې وړ نه وو، د رنسانس په پير کې يې مينه وال پيدا کړل. په دې برخه کې اروپا ته د اسلامي علومو لېږدېدل ډېر اغېزمن وو. په دې دورې کې د راجرېکن هاروي په نامه يوه عالم د وينې د دوران څرنګوالی کشف کړ.

همدارنگه په رياضياتو، نجوم او جغرافيه کې هم نوي فکرونه رامنځته شول. کپرنېک د ځمکې کروي والی او وروسته له ده ګاليله د لمر په شاوخوا د ځمکې څرخېدل کشف کړل.

که څه هم د اختراعاتو په برخه کې دومره پرمختګ رامنځته نشو خو بيا هم د ګوټنبرګ پواسطه د چاپ دستگاه او د ګاليله پواسطه د تلسکوف اله اختراع شوه.

د بشر په جغرافيوې پوهه کې بدلون

بشر د خپل څو زره کلن ژوند په ترڅ کې د ځمکې د کُرې له ځينو سيمو څخه معلومات نه درلودل. او د دوی

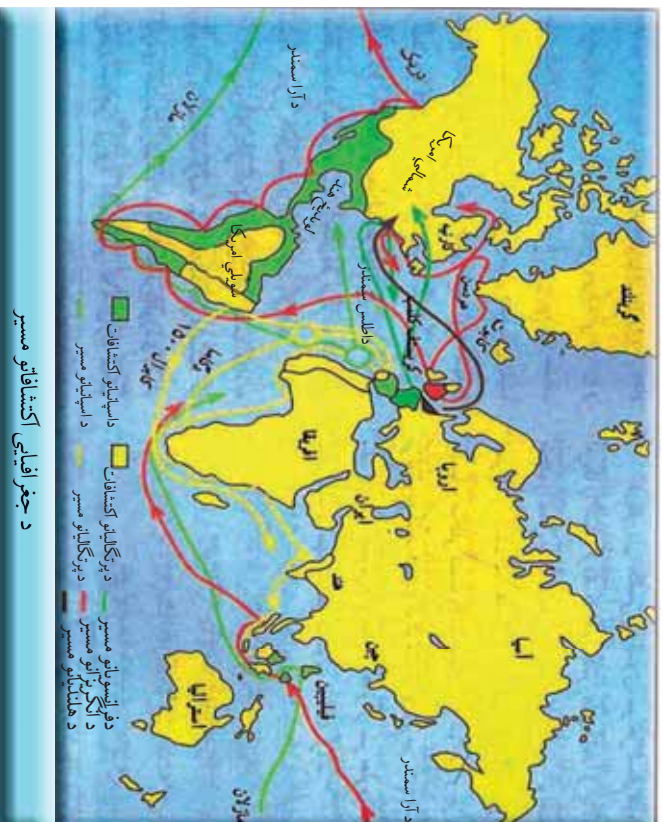
جغرافیه پوهه په آسیا، اروپا او افریقا پورې محدوده وه. د همدې سیمو په هکله یې هم بشپړ معلومات په لاس کې نه درلودل. د بېلګې په توګه سویلي نیمه کره کابو ناپېژندل شوې پاتې وه. او له لویدیځې نیمې کرې څخه هم معلومات نه وو. په داسې حال کې چې داسیمې له اوسېدونکو تشې نه وې او تمدنونه یې درلودل. خو دغو تمدنونو په آسیا، اروپا او افریقا کې له نورو تمدنونو سره اړیکې نه لرلې.

د صلیبي جګړو په ترڅ کې خبرتیاوې د مسلمانانو او نورو ختیځو سیمو د تمدنونو فنون او جغرافیوي خبرتیاوې اروپا ته ورسېدلې. چین ته د مارکوپولو سفر د اروپایانو د جغرافیوي پوهې په برخه کې ډېره مرسته وکړه. نوموړي د ایټالیا د وینز له ښاره د آسیا لویدیځ ته راغلو او له ایران او افغانستان څخه په تېرېدو سره چین ته لاړ. او وروسته له شلو کلونو څخه د هند اقیانوس له لارې وینز ته بیرته وګرځېد. نوموړی لومړنی سړی و چې اروپایان یې له جاپان او آرام اقیانوس څخه خبر کړل.

د سمندري ګرځندوونې پراختیا او د اکتشافاتو پیل

له صلیبي جګړو مخکې، د اروپایانو سمندري ګرځندوونې د اروپا په شمالي سمندرونو کې ترسره کېده، خو وروسته له صلیبي جګړو څخه لږ لږ اروپایانو په مدیترانه کې هم سوداګري پیل کړه. نوموړو په اروپا او اسلامي سیمو کې د کښتو جوړولو فن څخه په ګټې اخیستنې سره، نوې بېړۍ جوړې کړې چې له پخوانیو کښتو څخه هم کلکې او هم لوې وې او د ګرځندوونې او لارښوونې اخیستنې په برخه کې هم له پخوانیو څخه پرمختللې وې، قطب نما چې مسلمانان د چینایانو له خوا ورسره آشنا شوي وو، د اروپایانو لاسته ورغله او په دې توګه د بحري سوداګرۍ په پراختیایي اغېزه وکړه.

د منځنیو پېړیو په وروستیو کې د مدیترانې په سمندګرۍ کې د سمندري سوداګرۍ له لارې د شتمنیو ګټلو او واک پر سر سیالیو زور ونیوه او له بلې خوا سیاسي او مذهبي اختلافاتو هم دې سیالیو ته لمنه وهله. په (۱۴۵۳ ز) کال کې عثماني ترکانو چې د مدیترانې د شمال ختیځو ساحلو زیاتره سیمې یې لاندې کړې وې، د قسطنطنیې په

نیولو وتوانېدل چې د بیزانس امپراتورۍ ښارګوټي او د مدیترانې شمال ختیځې برخې له دې وروسته اروپایانو د بیزانس په ځای له عثمانيانو سره راکړه ورکړه پیل کړه. خو د پرتګال او هسپانیا حکومتونو له دې سوداګرۍ څخه ځکه ګټه نشوای اخیستی چې له عثمانيانو سره په جګړه بوخت وو. نو په دې توګه دوی غوښتل چې د مدیترانې په ځای د اطلس له سمندر څخه ګټه واخلي.

پرتگاليانو د ختيځو سيمو په لور سمندري لارې کشف کړې

د پنځلسمې زېږديزې پيړۍ له نيمايي وروسته پرتگاليانو د افريقا د لويديځو سواحلو له لارې د سويل په لور په سمندر کې په سفر پيل وکړ. په هماغه حال کې يې د عاج او غلامانو په سوداگرۍ هم پيل وکړ. د دوی د تصور خلاف د افريقا جنوبي نقطه ډېره لرې واقع وه. په پای کې په (۱۴۸۷ ز) کال کې بارتولو مودياز وتوانيده چې د افريقا د وچې له جنوبي وروستۍ خنډې څخه تېر شي. چې دا خنډه (دماغه اميد نېک) په نامه يادېده او په ختيځو سيمو کې د هند له اقيانوس څخه تېر شو. دغه کشف ډېر مهم و. وروسته له هغو پرتگالي گړخندوی واسکو دو گاما وتوانېده چې د هند ټول اقيانوس پلې کړي او د هند، اندونيزيا او د فارس خليج لارې يې وموندې.

له اطلس سمندر څخه د هند سمندر په لور د سمندري لارو مينلو وروسته پرتگاليانو د آسيا نورو سويلي او ختيځو سواحلو ته ځانونه ورسول.

د امريکي قاره څنگه کشف شوه؟

هغه وخت چې پرتگاليان له افريقا څخه د تاويلو په نيت د ختيځ په لور وخوځېدل. هسپانوي گړخندويانو د کريستف کولمب په مشرۍ له څو بېړيو سره هند ته د رسېدو په نيت د اطلس سمندر لويديځ لور ته سمندري سفر پيل کړ. دوی ته لاره نه وه معلومه او د لرې سيمو له اوبو او هوا څخه نه وو خبر. په پايله کې ځينې بېړۍ ډوبې شوې. د خوراکي موادو کموالي هم دوی له ناروغيو سره مخامخ کړي وو او ځينې يې له منځه وړي وو.

په پای کې کريستف کولمب او ملگري يې له څو مياشتو ستونزو له زغملو وروسته په (۱۴۹۲ ز) کال کې جنرېري ته ورسېدل. کريستف کولمب په دې خيال کې و چې د هندوستان يوې جزيرې ته رسېدلي، د هغه ځای سور پوستي بوټيان ونومول. نوموړی هسپانيا ته بېرته راوگرځېد او يو ځل د تېرو تجربو په درلودلو سره، نوموړي په اسانۍ سره وکولای شول چې نويو سيمو ته ورسېږي. او بيا يې هم فکر کاوه چې هندوستان ته رسېدلی دی. نوموړی د ژوند تر پای پورې په خپله تېروتنه کې پاتې شو.

له کريستف کولمب وروسته هم چې کومو گړخندويانو د سمندري اکشافاتو او گړخندویۍ په لاره کې گامونه اوچت کړي وو. په دې نه پوهېدل چې نوې وچه يې کشف کړېده. تر هغه پورې چې د امريکو سپو چې په نامه يو گړخندوی وپوهېده چې هغې سيمې ته چې دی رسېدلی دی هغه هندانه، بلکې نوې وچه ده. دغه وچه يې د ده په نامه امريکا ونوموله.

انگليسي او فرانسوي گړخندويانو، د امريکا د وچې شمالي سواحل کشف کړل چې اوسنۍ کاناډا او د امريکې ايالتونه رانغاړي. يوه انگليسي گړخندوی استراليا کشف کړله. زياتره جزيرې او سواحل هم په تدریج سره کشف شول او ورو ورو د ځمکې دکړې نقشه مشخصه شوه. وچ، سمندرونه او د هغو حدود د بشر لپاره معلوم او د نړۍ نقشه لږ تر لږه په اوسني شکل وپېژندل شوه.

د پرتگاليانو او هسپانويانو استعمارگري

هغه سيمو ته چې پرتگاليان، هسپانيان او نور ورسېدل، له اوسېدونکو تش نه وو. خو د دې لپاره چې د اروپايانو لپاره نوي وړنو کشف به يې بللې. د بېلگې په توگه د امريکا په وچه کې د سوريو ستکو تمدن موجود و. په هر حال اروپايانو له جنگي بېړيو او توپونو څخه په گټې اخيستنې سره گڼ شمېر بوټيان چور او وورل.

د البورکرک په نامه يوه پرتگالي گړخندوی په هند کې د (گوآ) جزيره کشف کړه او هغه ځای يې په ختيځو سيمو

کې د پرتګالي استعمار مرکز وټاکه. پرتګاليانو په زور سره د افريقا په ختيځو او لويديځو سواحلو او ښارونو خپل واک ټينګ کړ. د هرمز او عدن بندرونه د دوی پر اسطه اشغال او په چين کې يې د هنگ کنگ بندر ونيوه او په دې توګه يې د لويديځو سيمو سوداګري خپله کړه.

څرنگه چې په لويديځو سيمو کې د پرتګاليانو سوداګري د هسپانيانو له خوا تهديدېده نو پرتګال او هسپانيا تر ټولو لیک ته ورسېدل چې ختيځ په پرتګال او لويديځ په هسپانيا پورې وتړل شو. په دې توګه د وی خانونه د ټولې نړۍ واکمنان ګڼل.

هسپانيانو د امريکا د شتمنيو لاسته راوړلو له پاره د پوځي لښکرو پر اسطه د سوريو سټو په وژنه لاس پورې کړ او د ازتک او اينکا تمدنونه يې له منځه يوړل. استعمار به چې هر ځای ته لاره پيدا کوله، ډېر زيانونه به يې وړاوول.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په درېو ډلو ووېشل شي.

لومړۍ ډله دې ډلرغوني يوزان د فلسفي آثارو په هکله؛

دويمه ډله دې د جغرافيوې اکشافاتو په برخه کې د مسلمانانو د وندې په هکله؛

درېمه ډله دې د ختيځو سيمو او سېدونکو د کمزوره کېدو د لاملونو او په نوي پير کې د اروپايانو د بر لاسيو په لاملونو خبرې وکړي او پايله دې د ډلې د يوه استازي له خوا نورو ته وړاندې شي او ښوونکي دې پوره پاملرنه وکړي.

پوښتي

- ۱- په اروپا کې د رنسانس په پير د ښاري ژوند د پراختيا لاملونه څه وو؟ په لنډه توګه څرګندونې وکړي.
- ۲- د کومو لاملونو له مخې د رنسانس په پير کې د اروپايي پاچاهانو واکمنۍ زياته شوه؟
- ۳- د رنسانس په پير د هنر په برخه کې کوم بدلونونه رامنځته شول؟
- ۴- د رنسانس په پير د طبيعي علومو په برخه کې څه بدلونونه رامنځته شول؟
- ۵- د اروپايانو لپاره د جغرافيوې اکشافاتو په برخه کې څه ډول زمينه برابره شوه؟
- ۶- د امريکا وچې د کشف بېلابېل پړاوونه په لنډه توګه روښانه کړئ.
- ۷- جغرافيوې اکشافاتو د اروپايانو لپاره څه پايلې درلودې؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زده کوونکي دې د رنسانس پير ديوه عالم، اديب يا هنرمند د خدمتونو په هکله يو مطلب چمتو کړي.

په نويو پېړيو کې د اروپا علمي او فکري بدلونونه

بډاي لوست کې به په معاصر و پېړيو کې د اروپا د علمي او فکري بدلونونو په څرنگوالي او همدارنگه د دغې لويې و چې د هغه مهال له پوهانو سره اشنا شي او د هغه په توپير به د اروپا د منځنۍ پېړيو د علمي او فکري بدلونونو سره پوه شي.

په نويو پېړيو کې د اروپا ټولنيز او مذهبي بدلونونو د اروپايانو په علمي او پوهنيز تمايل کې بدلون راوست. لکه څنگه چې فرانسيس بيکن يو له پخوانيو پوهانو څخه داسې ويلي چې: ((د پوهې موخه د انسان د ځواک ټيرونه دي)) د دغسې تفکر په پايله کې، له هغه وروسته يواځې هغو زده کړو ته پاملرنه وشوه چې د انسان لپاره بې مالي گټه په څنگ کې لرله نو له همدې امله و چې تر ټولو د مخه طبيعي علومو (تجربي) ته پام واړول شو. له هغه ځايه چې پاچاهانو د خپلو ځواک د ټيرونه والي مينه ول او د بنار ميشته سوداگر (بورژوا) هم د خپلو شتمنيو د ټيرونه والي غوښتونکي وو دې ډول زده کړو ته چې په حقيقت کې د ځواک او شتمنيو راوړونکي او توليدونکي وو ځانگړې پاملرنه درلوده او ځانونه يې د زده کړې (پوهې) مينه وال او د پوهانو ملاتړي ښودل.

هغوی د پوهانو د څېړنو، کشفیاتو او نوښتونو د زيار پايلې په ټيړ کم ارزښت سره تر لاسه کولې. د بېلگې په توگه که چيرې کيميا پوهانو کو لای شواي چې ښه ښه باروت تيار کړي، پاچاهانو به په بهتره اور لېږونکو وسلو د خپلو توپونو د سمبالولو لپاره ترې گټه اخيسته. او کله چې د بخار ماشین کشف شو، پانگه لرونکو له هغه څخه د خپل توليد د ټيړولو لپاره گټه واخيسته. په ټوليز ډول د دغه مهال د نويو علومو مهمو ځانگړتياوو له ډلې څخه يو هم، د هغو د بدلون وړتيا په صنعت او تکنالوژۍ او د توليد لوړوالی و.

متفکران او پوهان

په نويو پېړيو کې څلور پوهان د نويو علومو مخکښ شول، کوپرنیک، کپلر، گاليله او نيوتن. دغو پوهانو دوه مهمې ځانگړنې درلودې چې يو يې صبر او ټيړه حوصله د طبيعي پېښو په پلټنه، ليدکاله او بررسۍ کې او بل يې ټيړه زيرکتيا او هوښيارتيا د علمي فرضيو په رامنځته کولو کې درلوده چې له همدې امله د مخالفينو او د پخوانيو (زېږو) علومو د ملاتړ کونکو له ټيړو سختو بريدونو او نيوکو لاندې راغلل.

په نويو پېړيو کې لا تر اوسه علوم د نن ورځې د علومو په شان تخصصی (ځانگړي) شوي نه وو. له همدې امله و چې هر يوه په څو علمي برخو کې کار کاوه. د بېلگې په ډول گاليله د ستورو په پېژندلو کې او پاسکال رياضي پوه د فزيک په علم کې هم کار کاوه. نيوتن انگليسی پوه هم رياضي پوه او هم فزيک پوه و او وېي کو لای شول چې د جاذبې قانون کشف کړي.

په نويو پېړيو کې د کيميا علم هم نويو لاسته راوړنو او نوښتونو ته ورسيد، د بېلگې په توگه فرانسوي لاوازيه وکولی شول چې د اوبو تجزيه (لري والي) او يو ځای والي (ترکيب) او همدارنگه د اکسيجن په وسيله د نورو موادو يو ځای والي وښيي. همدارنگه د موادو د خواصو او ځانگړتياوو او دعنصرو د طبقه بندۍ په اړه هر اړخيزې همغې وشوې.

په نويو پېړيو کې د اروپا فيلسوفان، توماس هابز (انگليسی)، ډيکارت (فرانسوي)، اسپينوزا (هلندي) او لايب نيتس (آلماني) ول چې خپل فلسفي افکار يې بشري عقل او فکر ته د اعتبار ورکولو پر بنسټ ټينگ کړل. هغوی د انسان د فکر او عقل د خپلواکۍ غوښتونکي د پخوانيو عقيدو او کړنو، د کليساېي احکامو او د دولتونو د امر

او نهی له بند څخه و.

په دې پیر کې د مورخینو په عقاید او فکرونو کې هم یو لړ بنسټیز بدلونونه رامنځته شول. چې د تاریخي مطالعاتو په بهیر کې د مهمو بدلونونو لامل شول.

لومړی: د اروپا د تېرو پېر و فرهنګي او مدني آثارو لکه دیونان اولرغوني روم آثاروته پام واړول شو، په داسې حال کې چې په منځنیو پېړیو کې هغه دوران ته د شرک او بت پرستی د آثارو په توګه کتل کېدل او له همدې امله کومه ځانګړې پاملرنه یې ورته نه درلوده.

دویم: مورخینو د پاچاهانو او حکمرایانو د ژوند د پېښو د څرګندولو پر ځای د عامو وګړو د ژوند توپلنیز او اقتصادي حالاتو او اړخونو ته جیر پام واړاوه.

درېم: د سیاسي او نظامي پېښو د بیانولو پر ځای هڅه وشوه چې د هغو پېښو لاملونه او پایلې وڅېړل شي او د بشري ټولنو د بدلونونو د بهیر ټول حاکم قواعد او قوانین وموندل شي.

څلورم: د نویو پوهو د نوښتونو په کارولو سره په ځانګړې توګه لرغون پېژندنې او سکه پېژندنې مورخینو سره یې مرسته وکړه ترڅو د ملتونو د تېر تاریخي بهیر څخه یوه واقعي طرحه او تصویر په ګوته کړي.

د روم امپراتورۍ سقوط او زوال کتاب چې د ګیرون اثر دی ، د تاریخ لیکنې دیوې نوې تګلارې یو ښه مثال دی.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په څو ډلو ویشل شي او هره ډله دې په لاندې موضوع ګانو خبرې وکړي.

- ۱- د منځنیو پېړیو او نویو پېړیو ځانګړتیاوې په یو جدول کې انځور او یوله بل سره یې پرته کړي.
- ۲- په نړۍ پېړیو کې د تاریخ پوهانو په تفکر او لید کې څه بدلون را منځته شو.
- ۳- په نویو پېړیو کې ولې پوهانو طبیعي علومو ته جیره پاملرنه وکړه.

پوښتنې

- ۱- د نویو پېړیو د پېژندل شویو او نامتو پوهانو نومونه ووايست؟
- ۲- د نویو پېړیو عمده ځانګړتیاوې او خصوصیات په لنډه توګه بیان کړي؟
- ۳- پوهه د یوې ټولنې په پرمختګ کې څه رول لري؟ په لنډه توګه یې بیان کړي.

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

د اروپایي هیوادونو نومونه په یوه جدول کې ترتیب کړي.

پیمانه ملا تر وکړ. خو د هسپانيې ځواک او قدرت تر ډېر وخته دوام ونه کړ او ورو، ورو هسپانيه د انحطاط او زوال خواته ولاړه.

هغه لامولونه چې دې زوال ته يې لاره چمتو کړه په اروپا کې د څو مهمو پېښو د رامنځته کېدلو لکه په مرکزي اروپا کې د پروتستان د نهضت بریاليتوب، له هسپانيا څخه د مسلمانانو ایستل، د هالنډ د وگړو پاڅون او د انگلستان له خوا د هسپانيا د سمندري پوځونو ماته وخوړه.

د هسپانيا د مسيحيانو مذهبي تاوتریخوالی د مسلمانانو په وړاندې او د عقایدو د تنفیث او پلټنې د محاکمو رامنځته کول په دې هیواد کې د څه کم یو میلیونو میشتو مسلمانانو د جبري مهاجرت او وتلو لامل شو. له هغه ځایه چې د هسپانيې مسلمانان د هغه هیوادونو ورو او کار پوهو صنعتگر و، هنرمندانو او بزرگانو له ډلې څخه وو، د هغوی په جبري توگه کډه کول له هسپانيا څخه دغه هیواد يې د دغه کارگرې طبقې له تجربو او وړتیاوو څخه بې برخې کړ.

په کال (۱۵۶۶) زیږدیز کې د هالنډ هیواد وگړو د هسپانیویانو د نفوذ پر وړاندې را پاخلېدل او ویې کولای شو چې پر هغوی بریالي شي او دخپل هیواد خپلواکي تر لاسه کړي (۱۶۰۱ زیږدیز).

د هسپانيا پروړاندې د هالنډ د وگړو بریا، د دغه هیواد حیثیت او ځواک ته یوه لویه ضربه وه.

بل مهم لامل چې د هسپانيې پرمختګ ته يې د پای ټکی کېښود، د دغه هیواد سمندري ځواکونو ماته د انگلستان پر وړاندې په کال (۱۵۸۸) زیږدیز کې وه.

فرانسه د څوارلسم لویي دو اګمني، پر محال

په تدریج سره چې هسپانيا خپل ځواک له لاسه ورکاوه او کمزوري کېده، نورو اروپايي هیوادونو لکه هالنډ، فرانسه او انگلستان خپل ځواک لاپیاوړی کاوه. د اولسمې پیړۍ په پیل کې فرانسه د اروپا د پیاوړیو ځواکونو له ډلې څخه وه. دغه ځواک د لاندې لاملونو په پایله کې تر لاسه شوی و:

۱- د فرانسې ځواک او شتمنۍ، د هسپانيې د ځواک او شتمنیو برعکس چې د امریکا د لویې وچې د باد راوړو سرو زرو او شتمنیو څخه رامنځته شوی وه، د تولید او سوداګریزو چارو پرنسب ولاړه وه.

۲- پادچاهانو د پوهو سلاکارانو او کارپوه ټولواکانو لکه ریشلیو، مازلین او کلبر د رایې او وړاندیزونو څخه ګټه اخیستله.

۳- د مذهبي خپلواکۍ سیاست په فرانسه کې، د کاتولیکانو او پروتستانانو ترمنځ مذهبي توپیر ونه او کړکېچونه کم کړل.

۴- د فرانسې پاچا ادعا درلوده چې د هغه د پاچاهۍ سرچینه الهی ورکړه ده نو له همدې امله يې ځان د اشرافو له ملاتړ او یا د پاپ له هوکړې څخه بې نیازه ګاڼه او د هغوی د غوښتنو په وړاندې يې د خپلې رایې په خپلواکۍ ټینګار کاوه.

د فرانسې ځواک په اووه لسمه پیړۍ کې د څوارلسم لویې د پادشاهۍ پر مهال چې اویا کلونو په شاوخوا کې يې حکومت وکړ، خپلو لوړو پوړیو ته ورسېد. که څه هم چې د هغه د حکومت په وروستیو کلونو کې د فرانسې قدرت یو څه کمزوری شو. له دې امله چې د هیواد شتمني يې یوازې د درباري تجملاتو او ښکلو ودانیو په جوړولو لګولې.

سربېره پر دې فرانسویانو د خپلو ګاونډیو هیوادونو سره په اروپا کې ښې اړیکې نه درلودې او د هغوی په کورنیو

ډير پوه شئ مرکاتلیسم (سوداگری، بنو ونځی)

په ۱۶ او ۱۷ زیږدیز، پېړیو کې چې ۱۰ او ۱۱ لمریز پېړیو سره سمون خوري، اروپايي دولتونو د خپلو شتمنیو او ځواک د ټینګولو لپاره یو ځانګړی پروګرام پلي کاوه چې د سوداګرۍ یا مرکاتلیسم لاس کې لرلو په بنسټ ولاړ و. مرکاتلیسمان په دې عقیده و چې د یوه هېواد رېښتیني شتمني د هغه د پیسو او قیمتي فلزاتو د زیرمه کولو څخه عبارت دي چې د حکومت او یا وګړو سره اړین دي. په بل عبارت هر هېواد به چې ډیر سره او سپین زر درلوده، تر ټولو ځواکمن ګڼل کېده. له دې امله دولتونو هڅه کوله چې نه یوازې د خپل قلمرو څخه د سرو او سپین زرو د ایستولو مخه ونیسي بلکې له بهر څخه به یې خپل هېواد ته سره او سپین زره واردول. د دغه چارو د ترسره کولو لپاره اړینه وه چې اقتصادي پوړي او ګمرکي ټولې رامنځ ته کړي. دولتونو هڅه کوله چې د یو توکي د صادولو په بدل کې بل ارزښتناکه او قیمتي توکي وارد کړي او یا د خپلو توکو دلیردولو په بدل کې پیسې تر لاسه کړي او یا پخپل ځان د بیا کیدو د سیاست په وړاندې نیولو سره خپل هېواد د بهرنۍ وابستګۍ او اړتیا څخه خلاص کړي. له هغه ځایه چې په اروپا کې د مرکاتلیسم سیاست وړاندې نیول، د دې لپاره چې ټول هېوادونه د دغه سیاست سخت غوښتونکي و، د اروپایانو مستعمراتو ته پام شو او هغه لور ته یې مخه کړه.

چارو کې یې لاس وهنې کولې. پداسې حال کې چې د انګلستان سره جګړو د فرانسې وګړي په دې زمانه کې ډیر په تنګ کړي وو، یا له بلې خوا د نانت د حکم لغو کیدل، چې د هغه پر بنسټ پروتستان د مذهبي خپلواکۍ څخه برخمن وو، هم د فرانسې د پروتستانو چې ډیرې صنعتګر او سوداګر وو د هغوی د مهاجرت او کډه کیدو لامل شو. د غې مسلې د فرانسې اقتصاد کمزوری کړ، پداسې حال کې چې د دغه هېواد اصلي سیال یعنې انګلستان خپل سمندري ځواکونه پیاوړي کول او خپلو مستعمراتو ته یې ورځ په ورځ پراخوالی ورکاوه.

انګلستان خپل پاچا ګیوتین ته سپاري

د نورو پېړیو په پیل کې انګلینډ چې له یوې خوا، د کاتولیکانو او پروتستانیانو د اړخ وډوب ګډوډ او له بلې خوا د پاچا او پارلمان د جګړو ډګر و. په دغه اړخ وډوب کې د پروتستانیانو یوه ډله په انګلینډ کې بریالیتوب ته ورسیده. خو د پاچا او پارلمان تر منځ اړخ وډوب ضروري و چې په دې پېړیو کې د انګلستان د سیاسي نظام بدلونونه له بنسټیزو لاملونو څخه شمیرل کېږي. په کال (۱۶۲۸) زیږدیز کې د انګلینډ پارلمان یوه لایحه (د عدالت غوښتنې حقوق) تصویب کړه چې د هغې په سبب لومړي چارلرته ول کیده چې هغه د مطلق واک خاوند ندی او دا واک نه لري چې د قانون څخه پرته له چا څخه مالیات واخلي او یا څوک زندان ته ولېږدوي.

دغه مسله په انګلستان کې د کورنیو جګړو او اختلافاتو لامل شوه چې په پای کې د پارلمان په بریالیتوب پای ته ورسیده. د دغه حرکت مشري د کرامول په نوم د یو با اراده او هوډمن نظامي قوماندان او ځیرک سیاستوال په لاس کې وه چې هغه (روین تنان) په نامه یو نوی پوځ رامنځته کړ او ونې کولای شو چې سلطنتي ساتونکو (ګارډ) ته مالي ورکړې. په پایله کې لومړی چارلیر ونیول شو، لومړی زنداني او بیا په دار وځړول شو. وروسته بیا کرامول

په هېواد کې جمهوري نظام ټينګ کړ.
کرامول چې غوښتل د انگلينډ د مستعمراتو سوداګرۍ ته لا زياته وده ورکړي، ايرلېنډي اشغال کړ، هالنډيانو سره يې جګړه وکړه، هغوی ته يې ماتې ورکړه او نوي سوداګريز قوانين يې را منځته کړل.
د کرامول په کړنو د انگلستان سمندري ځواکونه پياوړي شول، په انگلستان کې لومړنی او وروستی جمهوري نظام پای ته ورسېده او بيا سلطنتي نظام رامنځته شو.

روسیه: لوی پتر په روسیه کې خپل خپالونه په واقعيت بدلوي

د (۱۸ ز) نېړۍ په پيل کې د روسيې له امپراتورانو څخه د لوی پتر په نامه يو امپراتور تصميم ونيوه چې روسيه پر يو پياوړي دولت باندې بدله کړي. د روسيې د پياوړي کېدلو لپاره د هغې برنامې عبارت وي، له:
۱- په نويو وسلو باندې د وسلوالو ځواکونو سمبالول، له نويو جنگي فنونو سره د سرتيرو آشنا کول.
۲- د سوداګرۍ او سمندري چلند پراختيا او د آزادو ګرمو اوبو ته د لاس رسۍ هڅه.

۳- د روسيې لويديځ کول

په اتریش او پروس کې د نويو دولتونو رامنځته کېدل

د نويو نېړيو له مهمو سياسي بدلونونو څخه يو هم په اروپا کې د نويو پياوړيو دولتونو رامنځته کېدل و. له دغو دولتونو څخه يو هم د پروس (آلمان) دولت و. دغه دولت د روم د مقدسي امپراتورۍ په شمال کې را منځته شو او د لهستان(پولنډ) په نيولو سره يې قلمرو پراخ شو او په لنډ وخت کې په يو مهم هېواد بدل شو.
اتریش هم چې د روم امپراتورۍ يو سويلي ايالت و، ورو ورو يې خپل قلمرو پراخه کړ او په پورې امپراتورۍ بدل شو. د اتریش تر ټولو مهم ګاونډی عثماني هېواد و چې په ۱۸ / ۱۲ ش پيړۍ کې يې دولت کمزوری شو او د متصرفانو لويه برخه يې اتریش تر لاسه کړه او په اروپا کې په يو ستر هېواد بدل شو.

د ټولګي دننه فعاليت

- ۱- د معاصرو او منځنيو پيړيو توپير په ګوته کړئ،
- ۲- ستاسو په اند په معاصرو پيړيو کې د اروپا د پرمختګ مهم لاملونه څه و؟

پوښتي

- ۱- هسپانيه په شپاړسمه پيړۍ کې څرنگه د نورو هيوادونو په وړاندې مخکېنه شوه؟
- ۲- په اوولسمه پيړۍ کې په اروپا کې کوم لاملونه د نورو هيوادونو په پرتله د فرانسې د سياسي غوره والي سبب شول؟
- ۳- د انگلستان د هېواد عدالت غوښتنې د حقونو د ليکنې په هکله څه پوهيږئ؟
- ۴- د روسيې د ځواکمنولو لپاره د لوی پتر پروګرامونه څه وو؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

د معاصرو پيړيو او منځنيو پيړيو توپيرونه په څو کرښو کې وليکئ او د ښوونځي په جريده کې يې وڅړوئ.

د انگلستان صنعتي انقلاب

د انگلستان صنعتي انقلاب نړۍ ته څرنگه بدلون راووست؟

د اتلسمې پېړۍ تر وروستيو پورې د توليد اصلي عامل د انسان مت او د لاس ځواک و او نور عوامل ډیر کمزوري ونډه په توليد کې لرله. خو د دې پېړۍ په وروستيو کې د صنعتي انقلاب په رامنځته کېدو لومړی د اوبو محرکه ځواک او وروسته د بخار ځواک د توليد په خدمت کې ورکړای شو.

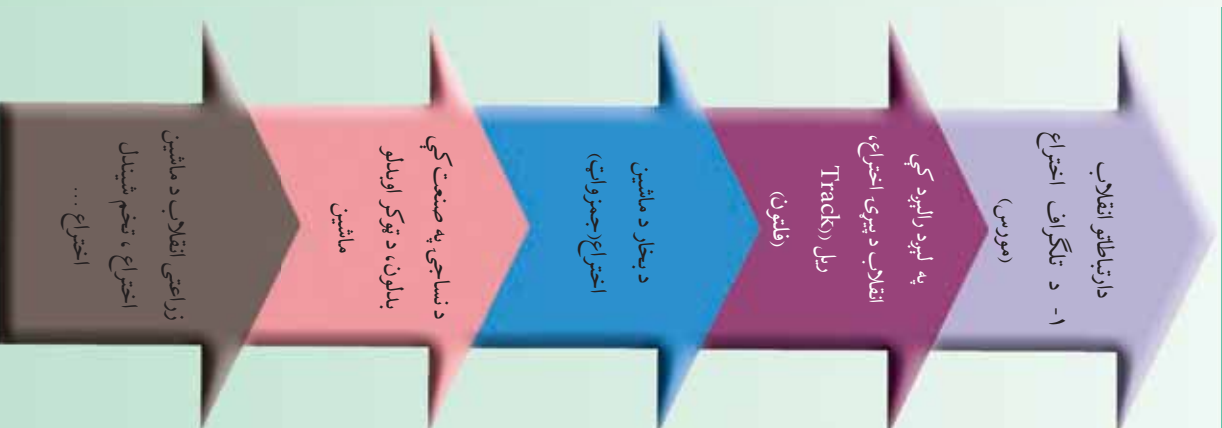
صنعتي انقلاب چې د انساني ځواک په بدل کې د ماشین د ځواک کارول څخه عبارت دی، لومړی له انگلستان څخه پیل شو او ورو ورو نورو هېوادونو ته یې پراختیا وموندله د بخار د ماشین په کشفولو سره د توليد بهیر گړندی شو، د توليد لگښتونه را ټیټ شول او د عامې هوساینې کچه یې په صنعتي هېوادونو کې ډېره کړه.

د اروپايي هېوادونو په صنعتي کېدو یو لړ لاملونو لکه د کافي طبيعي زیرمو شتون، ارزانه انساني ځواک، ډېره مادي پانگه، کار پوهه ځواک، د دولت ملاتړ او د خرڅلاو د بازار اړتیا پیدا شوه او له هغه ځايه چې په دغو هېوادونو کې هغه ټول عوامل په لاس کې نه و، دولتونو په یو لړ استعماري او توسعه طلبانه اقداماتو لاس پورې کړ. له همدې امله صنعتي انقلاب په خپله د دوو اقتصادي- ټولنيزو پېښو د راپدکېدو او پرمختیا لامل شو.

۱- په بهر کې د آسیایي او افریقایي ملتونو لویول او د استعمار پراختیا.

۲- د هېواد په دننه کې د کارگرانو څخه د گټې اخیستنې او استثمار ټیروالی.

صنعتي انقلاب په انگلستان کې تر ټولو لومړی په دریو برخو کې رامنځته شو چې عبارت دي له اوبدل، ډبرو سکاره او د اوسپنې ویلي کېدل. چې په پایله کې یې انگلستان په یوه صنعتي ځواک بدل کړ. په دې لړ کې یو شمېر کارخانې د لوړو دود کشفونو او تورو لوڅرن لوگي په درلودو چې په هواکې تپیده، د شنو او بنایسته کلو او بانډو ځای ونیوه. د دغو

کارخانو په شلو خواکې د کوم پلان او نقشې پرته را منځته کېدل. دغه ښارونه ډېر چټل او ککړ و او وړې او سترې کارگران دي ته او و چې له دوولس ساعته سخت کار څخه وروسته په هغو کې آرام وکړي.

د صنعتي انقلاب پر مهال، هره نوي اختراع د دې سبب کېدل چې نوي ماشینونه دې یو شمېر کارگرانو پر ځای په کار پیل وکړي او یو شمېر خلک بېکاره کړي. په پایله کې کارگران بېکاره شول، ماشینونه یې د ځان د بدمرغي مسؤول گڼلو او ځینی وختونه یې ماشینونه ماتول. که څه هم وروسته په دې پوه شول چې ماشین کومه گناه نلري بلکې نوی اقتصادي نظام د هغوی د بې وزلۍ او بې کارۍ مسؤول دي. نو کار خانو ډېر شمېر پخواني لاسي صنایع او کوچنی، دستگاوي تسخیر کړلې او د کسب او پخواني لاسي صنایعو خاوندان د لویو کارخانو اجیر کارگران شول.

د صنعتي انقلاب په لومړیو کې د کارگرانو مزدوري ډېره لږه وه او کارگران د خپلو خپتو د مړولو لپاره دي ته او نه ول چې خپلې بنسټې او ماشومان هم د کار لپاره هغو غیر صحي کار خانو ته بوځي. د معدن کارگرانو ټوله ورځ د ډېرو سکرو د زیرمو په ژورو کې په کار کولو بوخت و او د شپې له خواکورونو ته راتلل او بیا سهار وختي بېرته د معدن په لور روانیدل. ځینې وختونه یې تر څو میاشتو د ورځې روښنایي په سترگو نه لیده.

د ټولګي دننه فعالیت

- زده کوونکي دي په څو ډلو ویشل شي او هره ډله دي په لاندې مسئلو له یو بل سره خبرې وکړي.
- ۱- د انگلستان د صنعتي انقلاب پایلې څه وې. په گوته یې کړئ.
 - ۲- انقلاب یعنې څه ؟ او صنعتي انقلاب څه معنا لري.

پوښتي

- ۱- د بخار ماشین په تولید کې څه بدلونونه را منځته کړل؟
- ۲- ولې کارگرانو د ماشینونو پر وړاندې خبرگون بنوده؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

صنعت به زموږ په هېواد کې څنګه پرمختګ وکړي. په دې هکله یو مطلب ولیکئ.

د عثماني دولت رامنځته کېدل

په معاصرو پېړيو کې، چې اروپايانو د خپل نوي تمدن بنسټ ايښوده او پوهې او د نوي تکنالوژۍ په مرسته پر مخ تلل تر څو پر نړۍ لاس بري شي، په اسلامي هېوادونو کې څه تيرېدل؟ آيا هغوی هم د بدلون په فکر کې وو؟ آيا د نويو تمدني لاسته راوړنو څخه يې کومه گټه پورته کړه؟ د استعمار له پېښې سره يې څنگه معامله وکړه؟ په معاصرو پېړيو کې د مهمو اسلامي دولتونو له ډلې څخه يو هم د عثماني دولت و چې په دغه دولت کې به ور سره پيژندگلوي پيدا کړي.

د سلجوقي ترکانو بريا د ملازگرد په جگړه کې چې د الپ ارسلان او د ختيځ روم د امپراتور تر منځ پېښه شوه، څو پايلې يې په څنگ کې لرلې چې په کورچنۍ آسيا کې لومړی د اسلام دين خپرېدل د مسلمانانو او مسيحيانو تر منځ دوه سوه کلنې صليبي جگړې يې له مهمو پايلو څخه دي، په تېره بيا، د ترکي مسلمانانو د قبایلو په کوچېدو سره د ايران له ختيځو سيمو څخه کوچني آسيا په لور، په دغه سيمه کې په ورو، ورو سيمه ييز کوچني دولتونه رامنځته شول چې د خپل پایښت او پراختيا لپاره له خپلو مسيحي گاونډيانو سره جنگېدل. د دغو قبایلو له ډلې څخه يوه پيژندل شوې قبیله، دقايي قبیله وه چې په انقره او د هغه په شاوخوا کې مېشت شول. د دغې قبيلې مشر ارطغرول و چې خپل ځواک ته يې پراختيا ورکړه. له هغه وروسته يې زوی عثمان په ۱۲۹۹ قمري کال کې دولت رامنځته کړ چې د ده په نوم (عثماني) ياد شو. دغه عثماني دولت چې د شلمې پېړيو تر لومړيو پورې دوام وکړ، د ختيځې نړۍ وروستۍ ځواکمنه امپراتوري وه چې نوم او آواز يې د اروپايانو لپاره د ويرې سبب گرځيدلی و نو له همدې امله يې د دغه دولت د له منځه وړلو لپاره ډيرې هڅې وکړې.

عثماني ترکانو د خپل قلمرو د پراختيا او دخپل ځواک د غښتلتيا لپاره دوه مهم پوځي ځواکونه منځ ته راوړل: يو يې عثماني لښکر و او بل يې ديني چري عثماني پوځ و چې دغه پوځ د عثماني دولت د اصلي ځواکونو څخه شمېرل کېده چې د ترکي قبایلو او نظامي ملاتړو څخه را منځته کيده او د خپلو خدمتونو په بدل کې يې ځمکه لاسته راوړله او دغښتمونو څخه يې گټه پورته کوله. خو ديني چري مسيحي مسلمان شوي ځوانان وو چې د هغوی ونډه د عثماني پاچا ساتنه وه او د خپلو خدمتونو په بدل کې يې پيسې ترلاسه کولې چې د ډېرشو کلونو له خدمت څخه وروسته هغوی ته ځمکه ورکول کېده.

عثماني پاچاهان

د عثماني پاچايانو تر منځ خړته دزېږوال شهرت څخه برخمن وو:

۱ - سلطان محمد فاتح

سلطان محمد د عثماني پاچايانو تر منځ ډير نامتو پاچا و نوموړي وکولای شو چې د پيرانس د امپراتورۍ (ختيځ روم) زرکلن سياسي ژوند ته د پای ټکی کېږدي. د هغه ځلانده او نامتو فتحه د قسطنطنيې (د کسټانتين ښار) فتحه او د ختيځ روم د امپراتورۍ پلازمېنه وه چې له هغه وروسته د اسلام ښار) په نامه و نومول شو او سلطان محمد د فاتح لقب تر لاسه کړ. دغه فتحه دنړۍ په تاريخ کې د ډيرو بدلونونو سرچينه شوه او د اروپا په تاريخ کې د نويو پېړيو د پيل په توگه وپېژندل شو.

۲ - سلطان سليم

دغه پاچا چې د شاه اسماعيل صفوي معاصر و په خپلو بريدونو سره د ايران پر پولو يې وکولای شول چې د چالداران په جگړه (۹۲۰ ق) کال کې صفوي لښکرو ته د هغوی د تويخونې د ځواک او اوربرونکو وسلو سره ماتې ورکړي، هغه عراق او شام هم فتح کړل او د مصر په لور په لښکر کشۍ کې يې ډير هېوادونه له منځه يوړل او د مصري عباسيانو حاکميت او ځواک ته يې د پای ټکی کېښود. له هغه وروسته يې د مکې مکرمې اداره يې په لاس کې ونيوله، خان يې د خليفه په توگه ونوماوه او پر ټولو مسلمانانو د حکومت کولو غوښتونکی شو.

۳ - سليمان قانوني (لوی سليمان)

په ۱۶ زېږديز/۱۰ قمری کې سلطان سليمان د سلطان سليم زوی د عثماني پاچاهانو له ډلې څخه پېژندل شوی پاچا و. د هغه د پاچاهۍ پر مهال د عثماني امپراتورۍ قلمرو زياته پراختيا ومونده، لکه څنگه چې عثماني لښکرو د وین ښار د اوسني اتریش پلازمېنه هم د خپلې محاصرې لاندې راوسته. د عثماني دولت سمندري ځواکونه په دې دوره کې په مديترانه

او د هند د سمندر کې په مهمو سمندري لارو کې شتون درلود. همدغه ځواک و چې په کال (۱۵۳۸ ز) کې د خيرالدين په مشرۍ د اروپايي متحدينو سمندري ځواکونو ته چې هم ملي ورکړه. ترکانو سليمان د دې لپاره چې

سلطان سليمان د عثمانيانو پيروي امپراطور

منظم اداري جو رښتونه او مدني قوانين يې رامنځته کړل د (سليمان قانوني) په نامه ونومولو او اروپايانو د هغه د امپراتورۍ د لويوالي او ځواک له امله هغه ته د (لوی سليمان) نوم ورکړ.

عثماني امپراتوري ولي کمزوري شوه؟

۱۷ ز / ۱۱ ق پيرۍ کولی شو عثماني دولت د زوال د پيل دوره وگڼو. دغه زوال چې د اروپا پر مختگ او د لويديځ د بدلون له دورې سره سمون خوري، د دې لامل شو چې عثماني امپراتورۍ خپل ټول زيار د خپل سياسي دريځ او موقعيت په ساتنه ولگوي. ځانگړي لاملونه چې د عثماني دولت د وروسته پاتې کېدو او زوال لامل شو، عبارت دي له:

۱- د عثماني پاچاهانو فساد او ناکاري.
۲- د هر ډول سياسي او ټولنيزو اصلاحاتو د پلي کولو څخه ډډه کول چې د اشرافو او درباريانو گټې يې له خطر سره مخامخ کولې.

۳- د فتوحاتو ودول چې د عثماني دولت د لوی پوځ د ورگارتيا لامل شو او له هغه وروسته پوځيانو چې ډېر يې د ځمکو خاوندان وو، پر کليوالو يې ظلم او تېروته زور ورکړ او د سياسي چارو په لاس وهنو يې ډېرې ستونزې رامنځته کړې،

۴- د صفوي دولت سره د عثماني دولت مذهبي شخړې، نه يوازې دا چې د هغه دولت د کمزورتيا لامل شوې، بلکې د مسلمانانو د ټولنيز انحطاط سبب هم شو، دا په داسې حال کې وو چې عثمانيانو د خپل قلمرو ميشو مسيحي اقليتونو ته تر ډېره کچه سياسي او مذهبي خپلواکي ورکړې وه.

په ۱۸ ز / ۱۲ ق پېړيو کې د عثماني دولت کمزورتيا ښکاره شوه. د روسيې او اتريش دوو هېوادونو عثمانيان د بالکان له سيمې او د تورې بحيرې د شمال څخه په شا وتمبول. په ختيځ اړخ کې هم د افشاريه د دولت په رامنځته کېدو د ايران لښکرو د نادر افشار په مشرۍ د عثمانيانو پروړاندې را پاڅيدل او سخت زياتونه يې هغوی ته ور واورل.

د نولسمې پيړۍ په لړ کې، عثماني امپراتورۍ د خپل قلمرو د پراختيا او د خپل خلاصه تاريخ باوجود، له د ننه کمزورۍ شوی و، که څه هم بيا وروسته د هغه دولت د واک د ژوندي کولو سره هڅې وشوې او رغښت پروگرامونه هم پلي کړای شو. بلکې په دې وتوانېدل چې د هغه دولت د زوال روند د يو څه وخت لپاره وځنډوي.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کونکي دي په خو ټولو ووشل شي او هره ډله دي په لاندې موضوعاتو له يو بل سره خبرې وکړي او پايلې دي يو بل ته ووايي.

- ستاسو په اند ولې اروپايان د عثماني پاچا له خوا د ختيځ روم پر څي مانډه د اروپا په تاريخ کې د نويو پيړيو پيل وگڼلو؟

- ستاسو په اند د عثماني دولت مشران د زوال د عواملو څخه د خلاصون لپاره کومې هڅې کولای شوي تر سره کړي؟

پوښتي

- ۱- د عثماني دولت د کمزورتيا لاملونه څه وو؟
- ۲ - د عثماني پاچاهانو نومونه واخلئ؟
- ۳- عثماني دولت څرنگه منځته راغی؟

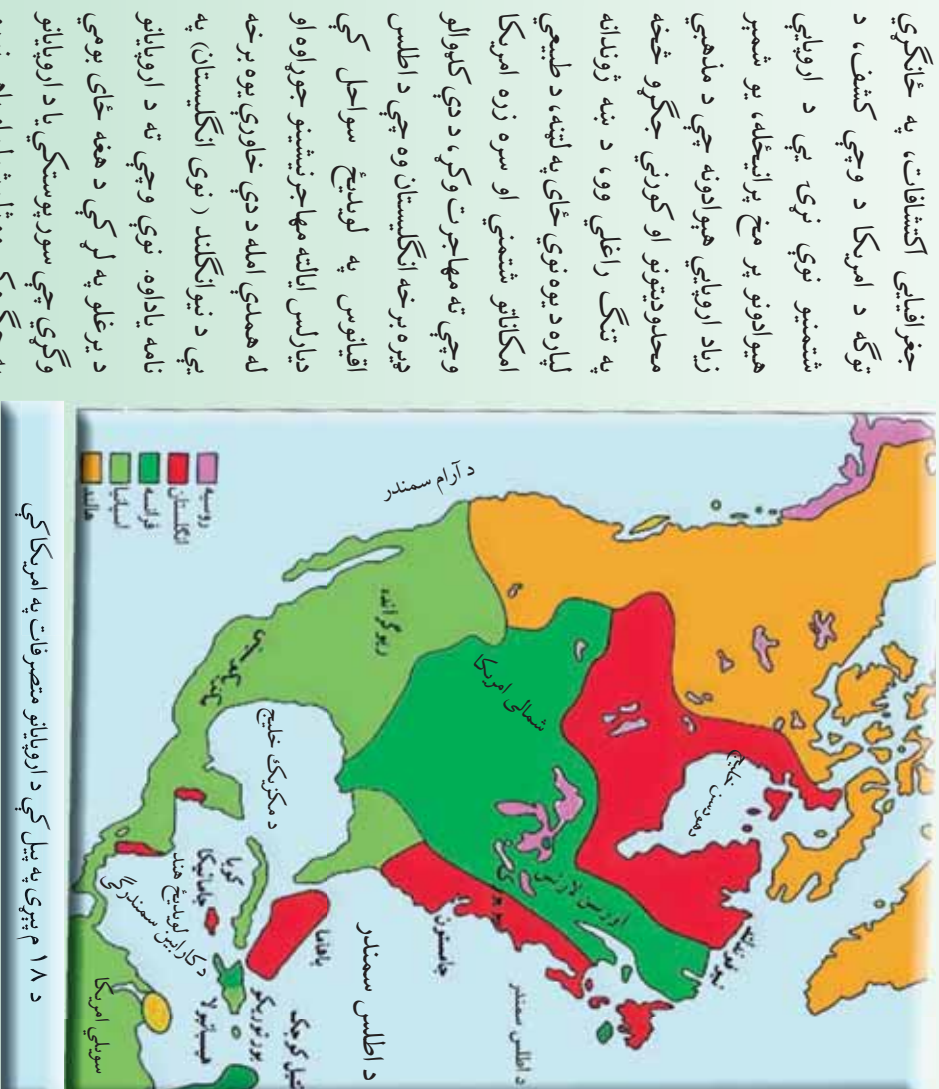
له ټولګي څخه دباندې فعاليت

زمونږ په هېواد کې صنعت څنگه پر اختيا موندلی شي. په دې هکله يو مطلب چمتو کړئ.

د امریکا د متحده ایالاتو د خپلواکۍ انقلاب

په دې لوست کې، امریکا د متحده ایالاتو د خپلواکۍ له انقلاب سره او همدارنگه د امریکا د خپلواکۍ له اعلاميې له موادو سره اشنایي.

وګړي چې سوريو پوښتنې يا د اروپايانو په جګړه کې ووژل شول او يا هم نورو سيمو ته کډوال شول.

د امریکا خاوره د سرو زرو او نقرې، د ډیرو زياتو ځنگلونو او کرنيزو ځمکو درلودونکې و.

سواحل يې د کبان نیولو او د بیړۍ چلولو ته مناسب او د اقتصادي ودې او پراختیا لپاره ورته زمینه برابره وه. د انګلیستان دولت د خپلې د واکې لاندې سیمې يې د کرنیزو تولیداتو مرکز باندې او هم دغه ځای يې د خپلو صنعتي محصولاتو د پیرودلو لپاره ټاکلی وو، په دغه مهال کې د نوي مالیاتو وضع د کډوالو نیوکې يې رامنځ ته کړې، په دې مهال کې د فرانسې دولت چې د انګلیستان په جګړه کې ماته خوړلې وه او مستعمرات يې هم په امریکا کې له لاسه ورکړې و، له کډوالو څخه يې ملاتړ وکړ. په پایله کې کډوال په دې وتوانیدل چې د جورج واشنگتن په مشرۍ د انګریزانو ځواکونو ته ماته ورکړي. د دغې ماتې په تعقیب د کډوالو دیارلس ایالاتو د

خپلواکي اعلام وکړ او خپله خاوره يې د امريکا د متحده ايالاتو په نوم ونوموله او په (۱۷۷۶ ز) کال کې جورج واشنګټن يې هم د امريکا د لومړي ولسمشر په توګه وټاکه.

د امريکا د خپلواکۍ اعلاميه

په (۱۷۷۶ ز) کال کې د امريکا له روشنفکرانو څخه په نامه د توماس پين د (سليم عقل) په نامه يوه مقاله وليکه چې ډير پلويان يې پيدا کړه او د هغه (۱۰ زره) نسخې په امريکا کې وپيرودل شوي. ناڅاپه د توماس پين دغه انډېبننه د امريکا د خپلواکۍ په اعلاميه کې د (۱۷۷۶ ز) کال د جنوري په څلورمه ورځ کې خپور شو چې د خپلواکۍ د اعلاميې د اصولو برخه يې داسې ده:

۱- ټول خلک يو د بل سره برابر دي او د يو شان حقونو درلودونکي دي.

۲- ټول خلک د ژوند او د خپلواکۍ حق درلودونکي دي.

۳- حکومت د خلکو د حقونو د ټاينولو لپاره منځ ته راغلی دی. په داسې حال کې که چيرې حکومت د خلکو د حقونو د ټاينولو توان ونلري دا د خلکو طبيعي او قانوني حق دی چې هغه لري کړي او د خپلې ټاکنې حکومت منځ ته راوړي.

وروسته له خپلواکۍ، د امريکا خلک د لويديځ په لور له پرمختګ سره، د هغه ځای زيات شمير سوريو ستګې چې له منځه يوړل د هغوی پراخه ځمکې يې لاسته راوړې او د امريکا د ايالاتو شمير له ديارلسو څخه پنځوسو ايالاتو ته ورسېده. په دې ترتيب د متحده ايالاتو هېواد چې د اطلس سمندر د سواحل څخه پيل کېږي تر آرام سمندر سواحلو ته پراخوالی پيدا کړ.

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي او په لاندنيو مطالبو په هکله دې يو تر بله مشوره وکړي، وروسته د ډلې يو غړی دې پايله نورو ته ووايي.

- ټول خلک يو بل سره برابر دی يعنې څه؟
- ټول خلک د ژوندانه د حق درلودونکي دي يعنې څه؟
- حکومت د خلکو د حقونو د ټاينولو په منظور منځ ته راغلی دی يعنې څه؟

پوښتنې

- ۱- د امريکا د متحده ايالاتو ځمکې د څه ډول معادنو درلودونکي دي؟
- ۲- نيو انگلند د امريکا د متحده ايالاتو کومې برخې احاطه کړې دي؟
- ۳- د اروپايانو د هجوم دليل د امريکا متحده ايالاتو ته څه وو؟

له ټولګي څخه دباندې فعاليت

د خپلواکۍ په هکله يو مطلب وليکئ او په راتلونکي لوست کې په ټولګي کې ولولئ.

د امریکا د متحده ایالاتو د پرمختګ او لوړتیا لارې چارې

امریکا د اوسنی مهال د یو شمیر سترو ځواکونو څخه پېژندل کېږي، په پنځلسمې پېړۍ کې د اروپایي کلدوالو په ورتللو سره دغه هیواد له بنسټیزو بدلونونو سره مخ شو، د دغه هیواد پرمختګ او اعتلا د همدغو شرطونو له زمینو څخه رامنځ ته شوی چې په دې لوست کې به یې له ځینو سره آشناشي.

د امریکا متحده ایالات یو لوی او پراخه هیواد دی چې د صنایع درې اصلی مادي (سکاره، اوسپنه او نفت) په کې څېړ زیاد وو په دغه هیواد کې متعدد آبشار او له اوبو ډک سیندونه هم موجود و چې له هغو څخه د برېښنا د تولید ځواک په ډیره لوړه پیمانه جوړېده. د امریکا د متحده ایالاتو جمعیت د خاورې د پراخوالی په کچه لږ دی او هر څوک کولای شي چې د خپل ځان لپاره د کار او فعالیت میدان پیدا کړي.

د امریکا د وچې له کشفولو سره په ۱۴۹۲ ز کال کې دنړۍ له گوت گوت څخه په تېره بیاله اروپا څخه امریکانه زیات کډوال ورغلل او بیلا بیلې اروپایي ډلو هغه ځمکو ته په مهاجرت پیل وکړ او یو تر بل سره ګډ شول او د هغوی له اختلاط څخه یو نوی ملت امریکایي ملت په نامه راجوړ شو. هغوی د یو واحد او یوشان روښ سره زده کړه کوله. همدارنګه د هغو کډوالو په منځ کې چې له اروپا څخه امریکانه ولاړل یو شمېر پوهان او عالمان هم وو او هغوی دا فرصت پیدا کړ تر څو خپلې علمي زده کړې او کرنې لپاره مناسب ځای چمتو او مهیا کړي. د بېلګې په توګه یو بریتانوی پوهاند د سومایل اسلاتر (soma slatter) په نامه د لومړۍ ځل لپاره په (۱۷۹۰ ز کال کې په هغه هیواد کې) د ټکر ټوټی) جوړولو د کار خانې بنسټ کېښود د نوو صنایعو په امریکا کې د ودې چکتیا په هغه کچه سره وه چې په لنډه موده کې هغه هیواد له بریتانیا څخه هم پرمختګ وکړ.

د تګراف او ټېلفون د کرښې رامنځ ته کیدل او د اوسپنې د لارې جوړېدو د کالیو د وړلو او راوړو لپاره چې د امریکا ختیځ او لویدیځ یو تر بل سره ونښلول او د بخار له بیړیو څخه کار اخیستنه په اقتصادی پرمختګ کې ګټور تمام شول. همدارنګه د امریکا د پرمختګ بله لاره په (۱۸۳۸ ز کال کې د مریټوب نظام له منځه وړل، د ختیځې امریکې آزادې تر لاسه کړه څرنګه چې د مریټوب نظام له منځه وړلو غورځنګ چې په امریکا کې منځ ته راغلی وه ورو ورو د خپلواکۍ غوښتونکو له عقایدو او مفکورو څخه یې سر راپورته کړ د امریکا د مریټوب ضد غورځنګ چې د ویلیام لوید ګارسن (william lwd garsen) په واسطه (۱۸۰۵ - ۱۸۷۹ ز کلونو کې رامنځ شوی وه تر پنځه کاله پورې یې ۲۵۰۰۰ غړي پیدا کړل.

د امریکا متحده ایالاتو د قضایه قوه چې ریاست یې جان مارشال له (۱۸۰۱ - ۱۸۳۵ ز کالو په غاړه درلود د امریکا ملي یووالی لپاره یو بل پیاوړی ځواک و. همدارنګه هغه دموکراتیکې نظریې چې د خلکو پراګنو سیاسي قدرت یې زیاتولو او د لومړي ځل لپاره د انګلستان د کورنیو جګړو د اوولسمې پېړۍ په ۴۰ لسيزه کې رامنځ ته شوي وه د امریکایانو غوږونو ته هم راوړسېدې که څه هم داسې نظریې څه بریالۍ نشولې خو د هغه پیل څخه د انساني اړیکو د پرمختګ لپاره یې لاره هواره کړه. پورتنيو اندېښنو او نظریو په سیاسي برابرو او د خلکو اراده باندې یې ټینګار درلود.

په اوسني عصر کې د سالمې ادارې د رامنځ ته کېدو سره د دموکراسي نیالګې بریالیتوب په نوو شرایطو کې په

متحده ایالاتو کې د منلو امکان پیدا کړ. خو په امریکا کې دموکراسي هېڅ کله آسانه وده ونکړه. بلکې د امریکا د دموکراسي له نظام سره د هغو خلکو له خوا مخالفت وشو چې د امریکا دموکراسي پر نظام کې د ټیټو طبقو د شمول سره مخالفتونه درلودل او هغه یې ردول خو د وخت په تېرېدو سره نوموړي مخالفتونه کم شول.

همدارنگه د عرضی او غوښتنی پر بنسټ د امریکا د ځانگړو شرایطو په پام کې نیولو سره د آزاد بازار د اقتصادي سیستم په اساسي له معقولو اقتصادي نمونو څخه کار اخیسته، د سالم رقابت را منځته ته کول او همدارنگه د اداري، سیاسي او فرهنګي لاروچارو سمون هغه نورې زمينې وې چې د امریکا د متحده ایالاتو د ودې او پر مخکې لاړل وګرځېدې.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په دوه ډلو وویشل شي لومړۍ ډله دې د کډوالو د فعالیت له څرنگوالي سره په بېلابېلو برخو کې او د امریکا د صنایعو د پر مخکې تګ په اړه خبرې وکړي او دویمه ډله دې د جان مارشال او په امریکا کې دموکراتیک فعالیتونو په اړه خبرې لري وکړي او پایله دې بیا د هرې ډلې اسناری توروته وړاندې کړي.

پوښتنې

- ۱- ولې کډوال د نړۍ له هر ګوټ څخه امریکا ته ور کډه شول؟
- ۲- په امریکا کې د مریټوب د نظام له مینځه وړل د چا په واسطه او څرنگه رامنځ ته شول؟
- ۳- جان مارشال څوک و؟
- ۴- دموکراتیک انډینینو (ولسواکي) څرنگه امریکا ته لاره پیدا کړه؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې د ښوونکي د لار ښوونې په ګډې اخیستې سره د امریکا د متحده ایالاتو د پر مخکې تګ او پراختیا په اړه یو مطلب ولیکي او په راتلونکي ساعت کې دې وړاندې کړي.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library